

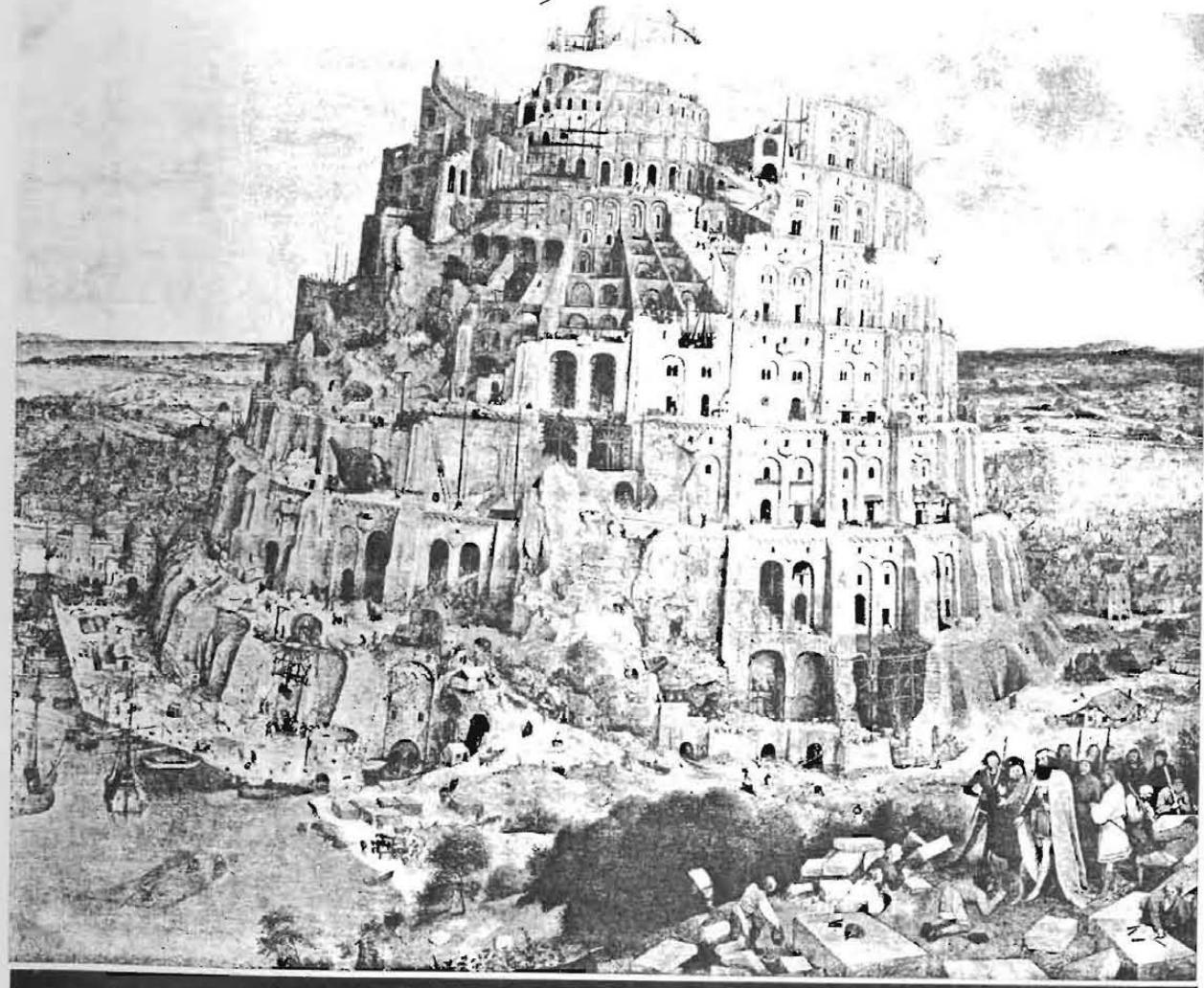
Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDАȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul IV

64 pagini - 2.000 lei

Mituri și ritualuri

SAFI
 SA
 VA UREAZA
 LA MULTI ANI !

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
 DANIEL CHIROT
 GHITĂ IONESCU
 GAIL KLIGMAN
 DAN OPRESCU
 STELIAN TĂNASE (editor)
 VLADIMIR TISMĂNEANU
 G.M. TAMÁS

*undatia
 Societatea Civilă*

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
 Stela Arhire
 Mircea Boari

Romulus Brâncoveanu
 Aurelian Crăiuțu
 Mihail Dobre

Goga-Măriș Ioana
 Liana Ionescu
 Gabriel Ivan

Bogdan Popescu-Necșești
 Victor Neumann
 Dan Pavel

Dan A. Petre
 Cristian Preda

Cristian R. Pîrvulescu
 Valentin Stan

Ştefan Stănciugelu
 Louis Ulrich (redactor-șef adjunct)

George Voicu
Graphics:

Tomiță Florescu
Manager:

Alice Dumitrache

Desktop Publishing:

Ω OMEGA PRESS '93

Manuela Gheorghiu
 Mariana Dinu

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, intelectuali, oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se ciștigă influență.

Un abonament la *Sfera Politicii* ● șase luni - 12.000 lei
 ● un an - 24.000 lei plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.
 Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422
 USD: 402466028405
 BANKCOOP ROSETTI

Adresa: str. Armenească 13, sector 1
 oficiul poștal 22/212 București
 12-15 luni-joi; 11-13 vineri
 Telefoane: ● Administrație: 211 8765
 ● Tehnoredactare: 614 0827
 ● Fax: 223 3389

Găsiți *Sfera Politicii* la:

Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95A
 București, Str. General Berthelot 24
 Tg. Mureș, Bd. 1 Decembrie 1918, 216
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155: București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria Univers: București, Calea Moșilor 62-68
Librăria 11: București, Calea Dorobanții
Librăria Libra: București, Calea Moșilor 125
A-24 Computers: București, Calea Victoriei 120
Fundatia Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Eminescu: București, Bd. Carol 15
Librăria Minerva: București, Calea Victoriei 130
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
Librăriile Humanitas: București, Sibiu, Iași, Timișoara, Alba-Iulia
Sfera Politicii, Polis și Revista de Cercetări Sociale pot fi procurate și direct, de la Editura Staff, Calea Plevnei 136, tel.: 638 6090.

Acest număr este ilustrat cu grafică din albumul **Bruegel**, Ed. Meridiane, București, 1969

Tipărit la „ARARAT” SRL

Cuprins

2. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Lecția pașoptiștilor
5. <i>Mituri și ritualuri</i>	Vintilă Mihăilescu	Reprezentări din și despre "România profundă"
9.	Paul P. Drogeanu	Penurie și bogătie politică
11.	Daniel Barbu	Statul de drept
15. <i>Antisemitism</i>	Mihai Răzvan Ungureanu	Opțiuni istoriografice
19. <i>Anatomia comunismului</i>	Florin Müller	Stalinismul orientat spre partid (II)
21.	Documente	Cazul Vasile Luca (I)
25. <i>Actualitatea</i>	Sabina Fati	PUNR – Prezent și tendințe
28.	Mircea Kivu	Guvernul în opinia publică
30.	Varujan Vosganian	Cauzele slăbirii leului
33.	Elena Ștefăoi	Opoziție anticomunistă
36.	Gabriel Ivan	Convenția Democratică
38.	Ralu Filip	Conferința Națională a PDSR
40. <i>Politica internațională</i>	Ştefan Ciocinaru	Rusia înainte de alegeri
43.	Louis Ulrich	Polonia fără Walesa
45.	Dan Dionisie	Strategia unei crize
49. <i>Interviu</i>	Irina Livezeanu în dialog cu Stelian Tănase	Ultima democrație - Ultima dictatură
52. <i>Cărți și autori</i>	Daniel Chirot	Resentiment și naționalism
54.	Romulus Brâncoveanu	Alexandr Soljenițin, <i>Chestiunea rusă la sfîrșit de secol XX</i>
56.	Cristian Preda	Sorin Antohi, <i>Civitas marginalis</i>
58.	Andrei Tăranu	Vladimir Pasti, <i>România în tranziție, căderea în viitor</i>
60.	Laurențiu Vlad	Marin Nițescu, <i>Sub zodia proletcultismului</i>
62.	Florin Constantiniu	Cartea albă a Securității
64. <i>Semnale</i>		

STELIAN TĂNASE

Lecția pașoptiștilor

Identitatea este prioritatea absolută a societății românești, semn al prezenței unor importante caracteristici rurale. Nu normele, procedurile, legile, ci etnicul, dimensiunea națională, specificul și diferența față de alții constituie preocupări de fond. Ele acoperă complexe istorice vechi și nevindecate și își au sursa în problema nerezolvată a înapoierii, a decalajelor frustrante, a periferiei.

Apariția structurilor statale s-a făcut în directă legătură cu integrarea României în zona de interese occidentale. Congresele de la Paris și Berlin marcau acest lucru, spre deosebire de cel de la Viena, care ne lasă în afara acestei zone. C.D. Zeletin demonstrează relativ exact cum pătrunderea capitalului englez după 1927 generează schimbarea relațiilor economice și a raporturilor sociale. În aceeași măsură, elitele, pentru a fi recunoscute (acte de care aveau neapărată nevoie pentru a-și conserva puterea acasă), au adoptat un comportament inteligibil în Occident. Estomparea chestiunilor de identitate și asumarea standardelor, a valorilor dominante au fost o condiție *sine qua non* ale prezervării statului român. Într-un exceptional studiu (*The Leninist Response to National Dependency*, 1978), Kenneth Jowitt notează: "Dependența este o consecință a adoptării premature dar imperative a unui format politic pentru care lipsește baza socială adecvată. Adoptarea unui asemenea format (de exemplu, instituții politice liberale) este imperativă dacă țara care îl adoptă trebuie să fie văzută, înțeleasă și luată în serios în arena internațională. Într-o perioadă cînd izolare nu este posibilă, țările slabe trebuie să adopte formule care să le permită și a recunoaște sau de a le ignora. Din aceste motive, adoptarea idioului organizațional și ideologic al puterilor dominate devine situațional necesar". (p. 23)

Formele fără fond aveau rațiunea lor, iar una dintre ele era intelibilitatea pe care trebuia să o aibă societatea românească pentru a se face acceptată, deci pentru a-și apăra interesele. Caracterul prematur al cadrului capitalist-burghez a creat dependență față de modelul dominant; și nu doar în plan simbolic. Dependența fiind însă și un semn al recunoașterii și integrării, prețul pentru a avea acces la piețe și resurse. În acest context, conflictul între apărătorii "statutului", al limbajului identității – cum era Maiorescu în bună parte, dar și Eminescu,

și, mai apoi, Iorga sau Părvan – și cei ai modernității, ai asumării normelor, ca tip de relație, a fost inevitabil. Conflictul continuu și astăzi, după ce a trecut prin avata-rurile dreptei radicale și ale comunismului național. Ambele au fost reacții la influența mediului extern, în numele identității și specificității.

După 1989, reafirmarea identității o regăsim răspândită în diferite zone, astăzi ale instituțiilor, cît și ale societății civile, între nostalgici ai regimurilor autoritare, ca și în cercurile burgheze care îndeamnă la protecționism, în cercuri intelectuale, unde se dezvăluie deschiderea prea mare spre Occident care ar amenința valorile naționale... Elitele politice, intelectuale, economice se lasă purtate de asemenea impulsuri, deși soarta lor depinde de accesul lor la resurse și piețe externe, de integrarea cu succes în structurile nord-atlantice. Or, pentru a reuși „această operație este obligatorie asumarea unui comportament care să fie inteligibil „puterilor dominante”. Înfrângerea blocului sovietic a consacrat ca putere dominantă SUA și aliații săi. O politică menită să ne facă acceptați de învingătorii războiului rece este singura în interesul nostru național. Elitele românești de azi – economice, politice, intelectuale – sunt în situația de a aborda un comportament politic și un limbaj inteligibile, prioritari, dacă nu exclusiv, pentru lumea occidentală, de instituțiile și elitele acesteia. Or, pentru a fi acceptați, împărtășirea unui set de valori comune este obligatorie. Modernizarea, ca program al generației de la 1848, a fost realizată pentru că elitele românești au manifestat energie în a se integra valorilor burghezo-libcale ale Europei Occidentale. Pentru a parurge drumul de la Principatele Române din vremea călătoriei lui Dinicu Golescu la Regatul de la 1881 și de aici la Unirea din 1918, recunoscută de Occident, elitele au făcut continuu proba voinei lor de a moderniza, de a asuma standardele occidentale. Dacă aceleasi elite ar fi acționat confuz, trimițând semnale că ar dori să rămână în sfera de influență a "murișului" Imperiu otoman sau a Imperiului rus, România ar fi fost victimă sigură a unuia dintre imperiile vecine. Pentru a realiza integrarea României, Ion Brătianu și C.A. Rosetti nu s-au mulțumit să se întâlnescă cu șefii cancelariilor de la Berlin, Paris și Londra, să dea declarații și să împrumute obiceiurile din aceste capitale. Au trecut la un program de reforme, de introducere a instituțiilor occidentale, care să ne facă compatibili cu Occidentul și, mai ales, ca România să devină

o țară predictibilă în termenii acestuia. Comportamentul elitei românești în epocă a țintit transparența gesturilor politice, intelibilitatea acestora în cancelariile influente, ținerea fermă a unei direcții pro-occidentale.

Relațiile internaționale nu reprezintă un model de democrație, azi ca și ieri. Cei puternici își impun legea, își protejează interesele. Negocierile se petrec între statele puternice, în ciuda apelurilor statelor mici și mijlocii de a fi primite acolo unde se iau decizii, măcar la cele care le privesc direct. În unele perioade, România a încercat să se adapteze acestui mediu extern autoritar. Cînd a reușit, aceasta este regula, elita e putut să asigure o perioadă de pace socială și progres economic.

După 1989, semnarea tratatului cu URSS, în aprilie 1991, a fost una dintre erorile majore ale diplomației postcomuniste și a constituit un semnal puternic de neaderență la valorile occidentale. Comportamentul intern al elitei politice, de asemenea, trimite destule semnale contradictorii mediului extern, cum ar fi participarea la guvernare a unor grupări antioccidentale, acte ale Guvernului și legi care sunt în contradicție vădită cu standardele occidentale, un comportament politic de tip autoritar etc. Lipsa de decizie în asumarea valorilor și standardelor occidentale ne condamnă astăzi la sansa a două în esențială problemă a primirii noastre în NATO, odată cu Polonia, Ungaria, Republica Cehă și Slovacia. Pierderile de tempo, zig-zag-urile diplomației și ale guvernării au micșorat substanțial oportunitățile de reposiționare a României după prăbușirea blocului sovietic. Chestiunea integrării europene este vitală pentru democratizarea României. O Românie izolată va duce la un regim autoritar, antioccidental, care se va baza pe forțele cele mai conservatoare. Neincluderea României în primul grup al țărilor admise în NATO va arunca România în zona de influență a Rusiei și a altor puteri regionale asiatici. O Românie izolată va fi săracă, lipsită de resurse pentru a se dezvolta, cu un acces limitat și condiționat la piețele externe. Semnarea tratatelor de bază cu țările vecine este o condiție. Filosofia acestor tratate trebuie să urmărească, în ce ne privește, exclusiv obiective tactice. Aș aminti exemplul Congresului de la Berlin, din 1878, o experiență cu multe lecții în privința relațiilor marilor puteri între ele, și apoi cu țările mici. Soluțiile date atunci în ce privește chestiunea cetățeniei pentru evrei, ca și în chestiunea județelor basarabene cedate Rusiei au constituit prețul plătit pentru continuarea procesului de integrare. În ciuda nemulțumirii exprimate de opinia publică, Congresul a dat garanții României, care au dus la siguranță și, în consecință, la întărirea României, a accelerat dezvoltarea economică etc. O privire prea scurtă pe interese de conjunctură, deci partiale, adesea trădează interesele de perspectivă și pot compromite situația țării.

Elita politică a făcut un foarte prost început campaniei sale de redefinire a poziției României agitând masele cu sloganul "Noi nu ne vindem țara!", aducînd pe străzile Bucureștilor cohortele minerilor pentru a bloca organizarea opozitiei și apoi pentru a degaja Piața Universității și, în final, pentru a închide guvernarea Roman (ea însăși implicată în primele descinderi minorești). Si astăzi, deschiderile limitate care se operează spre Occident sunt urmarea presiunilor externe și mai puțin acte de voință proprie. Elita guvernătoare nu a internalizat standardele occidentale și folosește adesea un discurs acasă și altul la Strasbourg, Washington sau Bruxelles... Ea nu a învățat nimic din experiența diplomației românești din secolul al XIX-lea sau din lecțiile elitei politice burgoze. Nu a învățat nici din eșecul elitei comuniste. O scurtă recapitulare indică împrumutarea modelului sovietic în anii '40-50, în situația aderării obligatorii la logica celui mai puternic. Dominația vestului european a supra elitelor a fost schimbată după o sută de ani cu dominația URSS-ului. O cultură politică democratică cu una autoritaristă. Fatal, dar această abordare a asigurat comuniștilor locali puterea politică. "Orice clasă politică – scrie Vlad Georgescu –, indiferent de modul în care a ajuns la putere, dorește... să se desfacă de legăturile de vasalitate impuse de cel care îi deschise calea spre putere. Ea (elite comună – n.a. S.T.) nu făcea decât să urmeze calea tradițională a tuturor claselor politice din trecut, fiind din acest punct de vedere continuatoarea claselor politice provenite din boierime și burghezie mai degrabă decât a celei reprezentate de propriii săi predecesori interbelici...". (Politica și istorie, 1983, p. 139) Emanciparea de Moscova nu a echivalat cu adoptarea

modelului occidental, ceea ce a făcut ca România, în ciuda deschiderilor din anii '60, să fie treptat izolată, pe măsură ce apartenența la Pactul de la Varșovia și politica internă dictatorială contraziceau tot mai flagrant diplomația românească. Insularizarea României a echivalat cu prăbușirea ei economică și, apoi, a regimului politic.

Ieșirea din izolare este (ar trebui să fie) astăzi prioritatea absolută a elitei politice. Și, în consecință, asumate și sacrificiile necesare, indiferent de costurile electorale. Poziția slabă în care se află România astăzi poate fi depășită renunțând la iluziile identitare, inoperante în competiția cu vecinii noștri. Alte elite din fostul bloc sovietic au înțeles mai precis ce se aşteaptă de la ele, cu rezultatul că țările lor sunt mai aproape de a fi admise în structurile nord-atlantice. Ele au reușit să atingă mai mulți parametri, să asigure respectarea mai multor standarde decât a făcut elita politică românească. Și, în afara oricărui joc politic, este și o chestiune de bilanț. Multe date ale procesului pot fi cuantificate. Exemple: trecerea puterii de la un grup de interese la altul, repetat fără violență, în cadrul procesului electoral; reforma economică, începînd cu dreptul de proprietate, gradul de cuprindere al privatizării (România continuă să fie în acest punct ultima din fostul bloc sovietic, chiar în comparație cu fostele republici unionale) și terminînd cu puterea monetară, gradul de integrare în diferite organisme internaționale, de colaborare militară etc.

Aici nu încap iluzii. Dinamica politiciei internaționale trădează în toate evoluțiile modelul autoritar. O lume concurențială, unde numai participarea (chiar în condițiile dictate de marii puteri) îți conferă un statut, dreptul de a fi implicat în decizii strategice. Alternativa la această situație înseamnă izolare, sărăcie, dictatură. Citez din nou din același studiu al lui Kenneth Jowitt: "Dependența se bazează pe (a) nevoia imperativă de a recunoaște cererile și a le ajusta în mod formal la trăsăturile instituționale ale unei mari puteri; (b) dorința de a utiliza resursele superioare ale acelei puteri pentru a realiza scopurile pe care organizarea socială internă le solicită; (c) o orientare social-culturală internă care favorizează adoptarea unui «big man» internațional, de la care se aşteaptă să permită unor «small boys» naționali să exerce controlul în propriile lor țări în schimbul unor servicii difuze

făcute patronilor, și (d) o arena internațională a cărei organizare politică coincide din punct de vedere formal cu organizarea de statul a unei țări agrare și, prin urmare, reimpune conceptiile de statut despre autoritate și putere ale elitelor locale". (p. 26)

Elita politică guvernantă a făcut, după 1989, unele eforturi pentru a căpăta recunoașterea internațională. Instinctul politic a arătat că, fără recunoaștere externă, nu există nici în plan intern suficientă autoritate și legitimitate. Reciproca: oricătă autoritate și legitimitate ai cîștișa în opinia publică de acasă, ea este insuficientă fără recunoașterea explicită a instanțelor internaționale (state puternice, instituții consacrate, lideri puternici). Și această regulă nu este pusă doar în termenii de statut și prestigiului ai elitelor (a "ungerii" simbolice efectuată la Casa Albă sau la Bruxelles, care îți conferă legitimitate), ci în termeni de putere. Această recunoaștere este sursă de putere. Menținerea controlului și a influenței unui anumit grup de interese este condiționată de statutul în arena internațională. În relațiile patron/client dominante astăzi în relațiile internaționale a avea un patron puternic este garanția cea mai sigură a prezervării intereselor proprii. Identificarea unui asemenea protector (SUA sau UE) și stabilirea unei relații de interdependență semnifică – o condiție *sine qua non* – ca celălalt să aibă interes de apărăt aici sau măcar că interesele sale nu sunt amenințate de comportamentul elitei locale. Or, multe gesturi ale guvernărilor post-1989 au fost implicit sau explicit ostile intereselor occidentale în zonă. Șansa a doua, pe care o are România pentru includerea în NATO, își are sursa aici: incapacitatea elitei politice (guvernante și de opozitie) de a formula un limbaj inteligibil și a avea un comportament politic compatibil cu standardele occidentale. Prioritatea absolută acordată identității, în dauna deschiderii și procedurilor, a fost și este cauza acestei incapacități. Lecția pașoptiștilor rămîne valabilă și azi. □

STELIAN TĂNASE (1952) – Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest.

Vice-President of the Romanian Political Science Association. He is the author of three novels and one political essays book. Fellow Scholar at Wilson Center in 1994. He is working on a project: "The Communist Government in Romania (1948-1989). Elite versus Society".

Currently, he is Editor-in-Chief of *Sfera Politicii*.

Reprezentări din și despre "România profundă"

VINTILĂ MIHĂILESCU

Facing the reality is one of the main problems that the Romanian people has to confront with. The author reviews some of the disturbing patterns of the Romanians' mentality and tries to highlight the different meanings of the new situation that the people have to handle.

Deșteaptă-te, române...

Acum cîteva zile, un prieten, intelectual contemplativ, constata cu amărciune: "Pe vremea comunismului erau convins că suntem un popor formidabil. Defectele pe care le constatarem le punem pe seama comunismului, a mizeriei și confrîngerilor de atunci. Acum, după ce «s-a ridicat vălul» și nu mai există nici un fel de scuză, mă îngrozesc de ceea ce văd. Nu aș fi crezut niciodată că am fost într-adevăr și suntem antisemîti, naționaliști obtuzi, că suntem răi și tembeli... Am ajuns să-mi fie rușine că suntem români, nu față de lume, ci față de mine".

Acum alte cîteva zile, alt amic, acesta intelectual activ, mă întîmpină amuzat-agresiv, în urma unui sondaj de atitudini politice la care participase și în care PDSR întrunea 35% din voturi față de numai 27% pentru CDR (pentru alegerile locale diferența fiind și mai mare): "Te-au cumpărat ăsta și pe tine!". Fiind totuși prieteni vechi, neîncrederea a fost rapid reformulată: "Spune-mi că nu e adevarat și dau de băut".

După "adormirea" din perioada comunistă, "deșteptarea" la realitate s-a întepenit între visare și coșmar. Realitatea continuă să deranjeze și să fie refuzată în firescul ei tragic-comic. Dedulciți la visare, ocultăm și mitificăm (și miticizarea este o formă de mitificare!) adesea realitatea, învelindu-ne în plapuma cinismului (decretat "realism") sau ne tragem peste ochi perna idealismului (acreditat ca democrație, civism etc.).

Munții noștri aur poartă sau despre mersul istoriei

M-am întîlnit odată cu o profesoră de franceză stabilită după 1990 în Franța. Am întrebăt-o, firesc, ce a determinat-o să părăsească țara. Mi-a răspuns cu tristețe că se sufoca. După '89 sperase la împlinire culturală, dar s-a dovedit că rămînem minori și meschini, că nimic nu se mișcă așa cum ar trebui, că cea mai mică realizare pre-

supune eforturi nemăsurate etc. Am întrebăt-o atunci cum se simte în Franța. Mi-a răspuns, trist, că bine, dar se sufocă. "Nu e ca la noi, francezii sunt îngrozitor de specializați, bine pregătiți, dar limitați (bornés), fără cultură noastră generală, fără deschiderea noastră. Îmi este foarte greu să vorbesc cu ei așa, pur și simplu, despre marile probleme ale culturii, cum faceam acasă cu prietenii."

Prima reacție a fost de a spune în sinea mea "cucoană, nu știu ce vrei!". Era însă o înțelegere pripită, la nivelul unui școlar care tocmai a învățat despre principiul noncontradicției. De fapt, contradicția din exprimarea doamnei cu pricina se resorbea într-o logică culturală mai adincă, destul de românească – dacă se poate spune așa ceva.

"Românul are, ca tot orientalul – consideră Mircea Vulcănescu –, conștiința că ceea ce se vede nu e decât o

Țăranul relativist și politologul universalist sau despre grandoarea și mizeria drepturilor omului

Într-un sat din Bărăgan, un țăran sfâtos îmi explica, la o țuică, cum e cu drepturile omului. „Toate retele de aicea vine, vă spun eu, dom'le, de la drepturile omului – Păi, de ce, mă înțineze eu – Păi, drepturile omului-drepturile omului, foarte bine, da' pentru cine e om!”. Și par că pentru a-mi oferi o ilustrare concretă în cazul că nu aș fi înțeles, peste cîteva zile a pus mîna pe par și și-a făcut dreptate singur cu vecinul, „care ăsta nu e om, e fiară!”. Mă gîndeam, pe drumul spre casă, ce ar fi înțeles țăranul meu dintr-un seminar de educație civică sau din vreun curs iluminist despre drepturile omului. Cred că ar fi repetat, pur și simplu, „Bine, bine, drepturile omului, dar pentru cine este om!”. Dincolo de vecinul său în carne și oase, tot restul este abstracțiune fără noimă.

Cu altă ocazie, am însoțit un eminent politolog francez care a ținut o conferință publică la București despre drepturile omului, cu referire specială la situația țiganilor în România. Cu decentă, dar intransigent, politologul de la Paris depăna, unul cîte unul, principiile omului și funcționarea lor în țările democratice, bătind cu eleganță șaua ca să priceapă iapa. A spune că „imaginăria României” a ieșit cam șifonată din datele și analizele conferențiarului francez ar fi un eufemism.

La terminarea conferinței, l-am însoțit pe oaspeți, mulțumit de îndeplinirea misiunii sale, la Capșa, iar de acolo la hotel. Soarta a vrut ca la ieșirea de la restaurant să sim asaltați de un grup de țigănuși într-o manieră care nu mai necesită explicații. La vedere lor, conferențiarul drepturilor omului a fost cuprins de o panică bruscă, s-a ascuns în spatele meu, strigând „Ne me touchez pas, ne me touchez pas!”, după care, în disperare de cauză, a luat-o literalmente la fugă... Și poate mai fugă și astăzi, dacă nu l-o fi oprit cineva să mai țină o prelegere despre drepturile omului...

Rămas singur cu țigănușii, mă gîndeam și eu, ca „un idiot la București”: „Drepturile Omului, bine-bine, da' ce te faci cu oamenii?!”.

Gospodarul și tribunul sau despre naționalism

Altă dată, mă aflam în Gorj, făcînd o anchetă despre mineri. Într-un tîrziu, ajung la casa unui maistru spre care mă îndrumaseră mai mulți săteni. Intru, săn poftit la masă, omenit, stau de vorbă pe îndelete și, după porția reglementară de țuică, devinim buni amici. Roșu în obrajii și jovial, cu bătătura plină de orătanii și nepoți, ospitalier și muncitor, gazda mea era tipul țăranului ca la carte.

parte, și nu cea mai bogată, din ce este. Că dincolo de ceea ce e concret stă ce poate să fie (...). La rădăcina concepției românești despre ființă găsim această suprematie a virtualului asupra actualului (...). Această visare a ființei este și o obișnuință a ființelor noastre culturale de români. Credem, adesea fără a mai face efortul de a gîndi, că „noi cerîm din poartă-n poartă” este doar trista actualitate dincolo de care se află ceea ce nu se vede, bogata virtualitate a „muntilor noștri (ce) aur poartă”, că dincolo de neîmplinirile vizibile ale vieții noastre culturale se află uriașa potențialitate a culturii noastre naționale; că, în general, suntem mai mult decât suntem în faptă clipei și anume ceea ce am fi putut fi, am putea fi și chiar ceea ce nu a fost să fim. Istoria noastră își deapăna firul la două nivele ale realității, cel al actualității sub vremi și cel al virtualului dăruit de la Dumnezeu. Cîteodată, actualitatea ce se vede devine insuportabilă și atunci intrăm în opozitie sau plecăm în Franță, în căutarea altor „vedenii”, păstrînd nu arareori crezul sau dorul minunării noastre virtualități. De aceea, probabil, îndurăm mai ușor (prea ușor!) retelele faptelor din lumea actualului și ne deșteptăm periodic la faptă, adică la îndreptarea actualului, „nu în virtutea împrejurării că «poți», cum se-nțîmplă la toată omenirea Apusului, ci în virtutea stării că «nu mai poți»” – după cum remarcă același Vulcănescu. De asemenea, de aceea suntem probabil mai sensibili la imaginea noastră, care poate afecta bunul sacru al valorii noastre virtuale, decât la faptă noastră, trecătoare și oricum sub vremi, deci irresponsabilă.

Din țuică, aflu la un moment dat că cel din fața mea este lider PRM. Mă înfior și dau să plec. Ceva însă mă intrigă: imaginea mea despre naționaliști nu se potrivea deloc cu figura joială pe care o aveam în fața mea. Îl întreb deci neîncrețător: „Așadar, ești naționalist?”. „Sînt, cum să nu fiu – răspunde el, fără să ezite. Dumneata nu ești?”. „Păi, da, sănt...” – îngîn eu, aducîndu-mi brusc aminte că prima regulă a terenului este să nu-ți contrazici informatorul. Și atunci îmi explică: „Uite, vezi că aia de acolo? S-a prăvălit acoperișul peste animale. Ala de stă acolo și un puturos, și-a băut toți banii și acumă stă că animalele, pe unde apucă (...) România e casa noastră, trebuie să-o îngrijim, că doar suntem români cu toții... Altfel, se prăvăle peste noi, ca aia de colo”. Deci, astă însemnă pentru el să fiu naționalist. Mă încăpăținez și continuu: „Sîi cu șeful matale cum te înțelegi, că uneori parcă totuși cam sare peste cal...” „Eh, e și el hărțuit și e cam iute din fire... nu trebuie să luati seama. Da' ține cu țara, aia e!”

Mă gîndeam la acest „peremist cumsecade” zilele acestea, cînd „debarcarea” lui C.V. Tudor a ocupat toate paginile ziarelor. Ceea ce m-a surprins a fost faptul că mai singurul aspect dezbatut a fost cel al debarasării Puterii de persoana lui C.V.T., ca și cum problema naționalismului în România ar fi doar o problemă de persoane, de lideri politici acceptați sau neacceptați la guvernare. Dincolo de jocurile politice – care își au, fără îndoială, importanță și semnificația lor –, un C.V.T. – oricare ar fi numele lui mănușe – are în spate un electorat de „peremisti cumsecade” cum puține alte partide pot spera. Doar dacă nu cumva vrem să ne „debarăm” și de unu-două milioane de concetăeni ca să putem visa mai linști și fără griji la democrație.

Libertatea și dreptul religiei

Băiatul meu cel mic este în clasa a treia și studiază, ca toți copiii de vîrstă lui din România, religia. Ieri a venit acasă fericit că a luat un zece (cu o zi înainte, întreaga familie am făcut cu el lectiile la religie; eu n-am reușit să înțeleg nici acum una dintre întrebări). „Știi, tata, îmi tremurau genunchii cînd m-a scos la tablă” – a mărturisit băiatul, care altminteri nu prea e genul să-i tremure genunchii. Apoi, după o pauză, a conchis cu o resemnare infantilă tragicomică: „așa e cu religiile astea...”.

Pentru a masca natura sa anticonstituitională, faptul că se încalcă un principiu elementar al libertății credinței, introducerea studiului obligatoriu al religiei în școală se prezintă public ca fiind asigurarea dreptului la religie. Și nimici nu spune nimic, fie din „convingere creștină”, fie din teama de a fi suspectat de lipsă de „convingere creștină” și, deci, implicit și a priori, de a fi comunist și un prost român. Căci, la sfîrșit de secol XX, creștinismul nu este pur și simplu creștinism, ci ortodoxism, iar acces-

ta nu este pur și simplu ortodoxism, ci „credința noastră strămoșească”, a noastră și doar a noastră.

Îmi aduc aminte că am învățat la școală că Țările Române au fost timp de secole scutul creștinătății în fața lumii păgâne. Cînd m-am făcut mare și deștept, am aflat că de la Budapesta la Belgrad și pînă la Sofia, toți vecinii noștri scriau același lucru despre ei însiși în cărțile lor de istorie. Acum, mergînd la Belgrad, aflu că biserică sîrbă este scutul ortodoxiei în fața lumii occidentale, iar la București am impresia că Patriarhia bîlbîie ceva asemănător. Oare ne întoarcem la războaiele religioase? Să fie oare mitul „credinței strămoșești” unul dintre cele mai perverse elixire ale acestui sfîrșit de secol?

Noi vrem pămînt! (?)

“Bine era dacă aveam cine să ne conducă cum trebuie. Așa, să vină cineva, să ne ia pămîntul ăsta de pe suflet, să nu ne mai supere cu el. Să-l ducă, să-l muncească, să ne dea să mîncăm, să ne lase în pace.” Această părere, a unei țărânci din lalomă, este departe de a fi un caz izolat. Ceea ce nu înseamnă că „țăranul” chiar nu mai vrea pămînt. Dar criteriul pare să fie cel al necesităților de subzistență. „Era mai bine pe vremea lui Roman, că a dat două pogioane de pămînt și a terminat balamucul. Puneam 50 cu grâu, 50 cu porumb și ne făceam de cap” – explică altă țărancă. „Aia era cel mai simplu, cum o luase la plecare, cu 5.000 de metri pe membru cooperător. Restul să fie al lor, la stat. Avea și statul, aveam și noi.” Și exemplele ar putea curge cu miile.

Există, bineînțeles, și atitudinea diametral opusă. „Eu, în mijlocul drumului dacă mă apuc și sap și arinjez, eu în mijlocul drumului fac porumb și cartofi de n-are nimeni” – se lăuda un tîrn dintr-un sat necooperativizat. Și într-un caz și într-altul însă, valoarea pământului este legată de nevoie gospodăriei și nu de cele ale creșterii economice. „Pămînt mi-am luat atâtă cît am zis cînd am fost tîrn să pot să-l munesc cu brațele mele, cum a zis Gheorghe Doja” – precizează un bătrân gospodar însărit limita nevoii de pămînt; dincolo de această, există buni gospodari și proști gospodari, mentalități, condiții și resurse diferite.

Din acest punct de vedere, intervențiile etatiste care au punctat și modelat „chestiunea agrară” în România au urmărit mai mult să satisfacă „dreptul sacru” al țărănuilui la pămînt, obținând din aceasta mai degrabă un capital politic decât unul economic. Ce va face țărănuil cu acest pămînt – și dacă va putea face ceva eficient cu el – rămînea de regulă pe planul secund. Din această perspectivă, dincolo de o inevitabilă diversitate, devine transparentă o tendință dominantă și relativ permanentă de privilegiere a proprietății în detrimentul productivității, a problemei agrare în defavoarea celei agricole: „Politica agrară a partidelor politice trebuie să fie înlocuită prinț-o politică agricolă” – consideră C. Garoflid în anii '30; „România are o lege agrară, dar îi lipsește o lege agricolă” – constată B. von Hirschhausen-Leclerc în 1994.

Echitate, egalitate și competitivitate

„Dom'ne, de ce ți se cuvine tîie tot și mie nimic? Numai pentru faptul că ești competitiv? Stai, mă frate,

dă-mi și mie, că, în fond, fără mine tu ești mort” – rezumă un tîrn “țărănu” o frustrare transpusă de acum în principiu. „Sîntem învățați cam la grămadă, ne e greu să ne despărțim” – explică un altul, mai căzut pe gînduri.

Obișnuit cu astfel de păreri, am inventat o poveste: Gheorghe, Ion și cu Vasile se tocnesc la fin pentru 10.000 de lei pe zi. În prima zi, Gheorghe muncește de două ori mai mult, cît Vasile și Ion la un loc. Seara, Gheorghe, fiind și șeful echipei, trebuie să împartă banii. Cum e mai bine să-i împărtă: a) Gheorghe 5.000 lei, Vasile și Ion cîte 2.500 lei sau b) Gheorghe 3.400 lei și Ion și Vasile cîte 3.300 lei? În diferite părți din țară, între un sfert și o treime dintre oameni alegeau a doua variantă, egalitară, refuzînd echitatea pe motiv că “doar sînt o echipă”.

Dincolo de procente, care au o prea mică valoare în acest caz, cert este faptul că, pe lîngă cei ce își declină public egalitarismul, mai există mulți alții care îl practică în intimitate doar, intuind că nu mai este de bon ton să afle lumea.

Epilog

Din prima călătorie în Elveția, în afară de ciocolată, în-am întors cu o idee care m-a fascinat. Mi se povestise acolo de un “partid de extremă centru”!

Pe centru săfnd, extrema nu ar putea fi decât în jos, în profunzime, încotro se află temeiurile uitate ale realității. Un “partid de extremă centru” ar fi fost un punct de fugă al inteliectualității de după “trădarea cărturărilor”, un loc unde să șezi strîmb și să cugeți drept, de unde realitatea nu se mai înfățișează ca mit, iar mitul nu se mai prezintă ca ruda lui Mitică.

La a doua călătorie în Elveția am aflat însă că totul fusese un joc de cuvinte. □

VINTILĂ MIHĂILESCU (1951) - Ph.D. in Psychology. He is Secretary General of the Cultural Anthropology Society of Romania. He published articles and studies on collective identity and nationalism. He authored *Paysans de l'histoire* (1993), *Enquête d'identité* (1994).

Between 1992-1994, he was Guest Professor at the University of Paris X, Lyon II, Provence, Neuchâtel and Montpellier.

Currently, he works as Professor at the Faculty of Sociology, Psychology and Pedagogy, University of Bucharest, and Senior Researcher at the Anthropological Research Center of the Romanian Academy.

Penurie și bogătie politică

PAUL P. DROGEANU

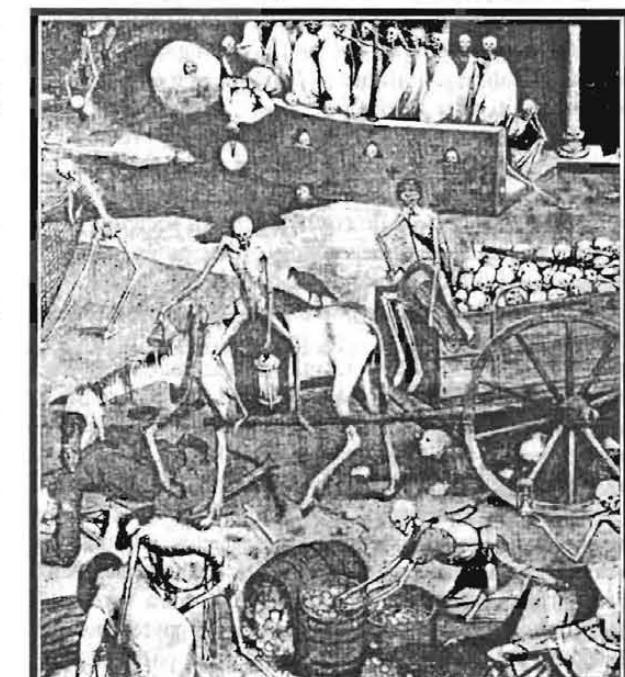
The article tries to detect in the development of the political anthropology – as an explicit and different from political philosophy discipline – a rationale inspired by temptation to bridge the gap between the “different social” and the “similar social”. The recent post-communist political evolutions partly justify the analysis of the growing civil societies with the instruments applied to the so-called “societies without state” or anti-etatist societies. The myth and the rite belong, in a more legitimate manner, to political cultures of fuzzy type.

Într-o măsură covîrșitoare, literatura privitoare la domesticirea animalului politic s-a impus ca o filosofie. De la Aristotel la Montesquieu și de la Hobbes la Locke pînă la Rousseau ea a comparat, estimat și criticat modurile în care este obișnuită și folosită puterea, în care sunt guvernate *societățile care-se-scriu*. Astfel statul, societatea și contractul au devenit aproape sinonime. Spre deosebire de *filosofia politică* (care de altfel a și făcut-o posibilă) antropologia acestui domeniu al umanului se naște, în secolul al XIX-lea din experiența cunoaștoare a *grupurilor care-nu-se-scriu*, care chiar și pentru că sunt fundamental “altfel” trebuie descrise.

Întrebările despre un anume social numit simultan sau alternativ, exotic, primitiv, rural, tribal sau tradițional au demarat un discurs ce s-a constituit treptat în vocația aparte care spune azi *antropologie politică*. Capul de serie pare a fi recunoscut de toți în opera lui sir Henry James Summer Maine (*Ancient Law*, 1861). Relația politică va fi cercetată pornind de la distincția fundamentală, de la opoziția pe care o luminează primul sir Maine și o dezvoltă apoi L.H. Morgan (1877) între *rudenie și teritoriu*. Înrudirea de sine și contiguitatea locală, neamul și vecinul modeleză și exercită articularea, nu a unei puteri ci a mai multor tipuri de forte, magice, religioase, militare ori economice. Pînă la sfîrșitul anilor '20 multiplele anchete de teren asupra instituțiilor tradiționale, asupra miturilor și riturilor au fost făcute mai ales din credința că ele sunt schițe incipiente ale structurilor politice, săa cum le vede modernitatea.

Nenumărate interogații punctuale asupra comunităților tribale ori rural s-au centrat spre ceea ce s-a numit *societatea-fără-stat*. Se impune astfel un model alternativ care va reuși să elibereze iluzia extrem de tenace a “statului natural” lipsit de păcatele politicii. Chiar dacă ultimul cuvînt (și realitatea) vine și provine de la cetate și oraș, el există chiar dacă altfel, și la țară. Acolo vom întîlni mai întîi, odată cu lucrările lui R.H. Lowie (1920, 1927), alternative ale statului biocratic, antic sau contemporan. Grupările sociale de tip oral-traditional par a opune unei bogății politice excesive un *politic sărac*, dar plin de vir-

tuile legitimității autentice. *Antropologia politică propriu-zisă*, săa cum e ea practicată azi, s-a bazat nu numai pe recunoașterea acestei diversități, ci mai ales pe înțelegerea faptului că instrumentele inventate pentru cunoașterea ei sunt utile în analizarea societății și statului contemporan. Evans-Pritchard (1940) subliniază că sistemele politice africane sunt un fel de anarhii bine ordonate, care mențin echilibrul între grupuri în absența oricărei ierarhii coercitive, a oricărei guvernări instituționalizate dotate cu putere de constrîngere. Fiind altceva decât organizații etatiste, comunitățile segmentare regularizează viața grupurilor fără să apeleze la administrație ori justiție, ci printr-un ansamblu de relații definite de vecinătate și înrudire. Din acest motiv, pentru etnologi, faptul că o mare parte din tensiunile echilibrului instabil sunt rezolvate prin simbol și ritual s-a tradus printre nouă

perspectivă a subiectului general de studiu. Cea prin care politicul e văzut mai mult ca un proces decât ca o structură și e gîndit predominant ca o acțiune ce creează și utilizează diferite forme de putere. În unele societăți tribale a fost observat un mod de revoluție, eficace în plan real și care se exprima totuși pe calea gestului simbolic și a mitului cîntat. Studiile în acest domeniu pot lămuri diversele manifestări ale societății civile contemporane, care sănsează forme ale luptei sociale, ce nu-și găsesc concepții justificative și norme în sferea politicii așa cum sănsează obișnuință să le înțeleğem.

Să luăm un alt exemplu. Antropologi, precum Cl. Levi-Strauss (1944), s-au întrebat ce se întâmplă cu noțiunea de putere acolo sau atunci cînd ca nu se asociază cu cele de autoritate și de constrîngere. În societăți puțin stratificate, ca acelea amazoniene (ori, ne putem gîndi, în societatea civilă ce încearcă un mod de traversalitate a stratificărilor încruntate), puterea se bazează pe un soi de consumămint, care e, în fapt, nicidcum o formă de supunere, ci mai degrabă o formă *sui-generis de protecție și control* față de cel ales să exercite autoritatea politică, față de conducător. Am putea ghica aici o cale de înțelegere pentru unele dintre riturile colective și miturile nespuse din decembrie '89 sau din Piața Universității. Un etnolog politic, precum P. Clastres (1974), se referează la organizații ce pun în acțiune asemenea articulării ca societăți împotriva statului. A opune culturii (miturilor, riturilor și simbolurilor) violenței o cultură a consumămintului este și soluția societăților civile contemporane, dacă ne gîndim că statele excesive politice, partidele-stat,

au fost dintotdeauna, ele și urmașii lor, un fel de *state împotriva societății*. Toată discuția dacă decembrie '89 a fost un miracol, o revoluție sau o lovitură de stat se poate lămuri înllocuind pe sau cu și. Încercând să descrie unor vest-europeni ceea ce a fost mai frapant pentru noi în perioada din decembrie și în moștenirea ei, un etnolog sublinia marea creativitate simbolică și rituală ce invadă orașele românești. Frapantă era concluzia că revolta urbană, ieșirea în stradă, era resimțită și practicată ca un rit de trecere și ca o inițiere. În acela expunere de la Sorbona își săcea simțită necesara intervenție spre o preliminară clarificare nu astăzi concepțele științelor politice obișnuite, ci noțiuni ale etnologiei și fenomenologiei or hermeneuticii simbolurilor și riturilor. Discrepanța fundamentală pare a fi una de ordin patrimonial. Care-i moștenirea? Cum se reproduce ce s-a obținut? Revoluția română din decembrie '89 a lăsat de fapt două moșteniri: cele se constituie din chiar scopurile și mijloacele folosite.

Revoluția ca miracol a apărut în domeniul politicului sărac, cel care prin mijloace non-violente încearcă să reechilibreze o lume, conferind identități legitime prin mituri și simboluri trăite autentic.

Revoluția ca lovitură de stat a ținut în continuare de politicul excesiv, utilizând de o profunzime de mijloace violente, conferind false identități, și însăși prin aceasta miturile și simbolurile ei au devenit cadute fiindcă neautentice.

Unul din clasicii antropologici politice citat mai înainte, sir H.J. Maine, vorbea în secolul trecut despre "aceste răsturnări ale sistemului de sentimente pe care, în mod solemn, le numim revoluții". În sens etnologic, miturile și simbolurile, riturile și ceremoniile sunt creații și practici culturale grave și cu funcție de întemeiere atât timp cât sunt proiecții *prin sentiment* ale socialului autentic și legitim. Altfel, ele rămân mituri, în accepția aproape negativă a lui Barthes, adică "minciuni" (mitul automobilului ori mitul revoluției în direct).

□

PAUL P. DROGEANU (1948) - He graduated from the Faculty of Romanian Language and Literature University of Bucharest. Fellow Scholar at École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, and Ministere de la Culture et de la Francophonie. His book, *Practica fericirii*, 1989, was awarded the prize of the Romanian Academy and of the Writers Union. Currently, he works as ethnologist at the Institute of Ethnography and Folklore of the Romanian Academy.

Statul de drept

DANIEL BARBU

The ambiguity of the concept "legal state" that, in the same time, is a political and judicial one, has allowed its usage by the Romanian intermediary elites of the post-totalitarian period as an instrument for the extension of their governing into post-totalitarianism. Moreover, the legal state understood as a governing practice based on the normativity of the positive law is an obstacle towards the development of a political function in the Romanian society of 90's.

Statul de drept pare să fie singura formă de guvernare care nu revendică decât în mod cu totul întîmplător, o identitate istorică și o vocație culturală specifică. Fabricat, în principiu, dintr-o singură materie primă, Rațiunea, statul de drept se recomandă drept singurul produs juridico-politic cu valoare de întrebunțare universală, investit cu misiunea de a se substitui pretutindeni regimurilor politice înrădăcinatate într-o experiență istorică particulară. Într-adevăr, în măsura în care statul de drept duce în chip necesar la apariția unui spațiu politic autonom, cu un înalt grad de raționalitate, el nu se poate impune decât prin introducerea unei diferențe radicale între acest spațiu public și cel ocupat de societatea civilă, teritoriu în care se admite pînă la un punct coexistența liberă a intereselor private, culturilor alternative și identităților comunitare.

Astfel definit, statul de drept este, la Montesquieu de pildă, expresia juridică a libe-ralismului politic, cu întreaga condiția ca rolul Legii să fie acela de a marca cu precizie frontiera dintre domeniul statului și cel al societății civile, de a da acesteia din urmă posibilitatea să contrroleze legalitatea actelor puterii și de a interzice accesul acestora în universul privat al cetățenilor. În raport cu un astfel de stat, un particular sau o asociere voluntară între parti-culari se constituie ca subiect de drept numai în calitate de persoană (fizică sau morală) în sens oarecum etimologic, adică de "mască" ce-i îngăduie individului să-și păstreze anonimatul, să nu-și dezvăluie pe de-a-n-tregul voință, să-și rezerve pentru sine ființa sa intimă. De aceea, în statul de drept, drepturile fundamentale ale omului sănsează instituționalizate mai puțin cu scopul de a fi protejate, cît pentru a aminti mereu guvernărilor că ele sănsează o substanță ce preexistă statului, că sănsează sursa materială a existenței juridice a acestuia. Dreptul și Puterea își desfac reciproc nodul cu care fuseseră legate laolaltă de monarhile Vechiului Regim, avantajul fiind de ambele părți: dreptul devine limită a puterii, iar puterea își afirmă legitimitatea prin respectul dreptului.¹

Această definiție nu poate fi înțeleasă decât din perspectiva unei concepții jusnaturaliste și "nominaliste", ca

aceea care, de la Hobbes la Kelsen, să-și reprezinte statul sub trăsăturile unei uniuni libere și consensualiste între indivizi ce cad de acord între ei să se supună unei puteri (*Staatsgewalt*) ale cărei acte rămîn imputabile atât în virtutea pactului social care i-a dat naștere, cît și datorită subzistenței în orice instanță suverană a statului a unei capacitați juridice naturale, care nu se confundă cu cea politică.² Cu alte cuvinte, statul nu trebuie separat de agenții și magistrații săi, orice act de stat fiind, fundamental, actul unor oameni concreți, nu al unui subiect imaginar numit "Stat", care s-ar afla undeva în spatele lor și care i-ar scuti de orice fel de responsabilitate directă. Altfel, dreptul public al statului n-ar mai fi decât un "drept de impostură"³, o modalitate juridică prin care guvernările ar atribui unei ficțiuni paternitatea proprietăților lor acțiuni polititice.

Nu toți filosofii și juriștii au crezut înșă într-o asemenea imagine. Unii dintre ei, de la Hegel la Schmitt, au gîndit statul într-o cheie istoricistă și "realistă", ca pe o instituție dotată cu o existență obiectivă și independentă de indivizii asupra căroră își exercită autoritatea. În virtutea unei suveranități impersonale, ce nu-i este nici atribuită prin consensul cetățenilor și nici imputabilă de către particulari, puterea de stat exercită monopolul absolut al producției juridice, anulind, prin dreptul pur formal pe care-l creează și îl aplică, toate drepturile subiective ale persoanei. Statul de drept de tip bismarckian (*Rechtsstaat*) se identifică astfel cu Legea, cu formalis-

mul normei de drept scris, cu ordinea de drept pozitiv. Statul este cel care, prin capacitatea sa suverană și indizibilă de legiferare, conferă și retrage drepturi individualizilor și îi transformă în cetățeni prin intermediul și în limitele dreptului său public. Pentru juspositivismul legalist modern, într-un asemenea stat nu există drepturi care să preceadă – cronologic și ontologic – Statul, singurul Drept posibil fiind dreptul pus de stat, sau, după formula rezumativă a lui Bergbohm, *Recht ist nur das positive Recht*.⁴ Statul este de drept pentru că se manifestă drept unicul autor și interpret al dreptului, pentru că numai el poate pune și spune Dreptul.

Se vede bine că, dacă în prima definiție statul este o construcție transparentă pentru rațiune, iar dreptul ancorează într-o pozitivitate ontologică și într-un anumit voluntarism politic, potrivit celei de-a doua definiții, Statul apare ca o totalitate ireductibilă la suma aritmetică a legilor pozitive, iar Dreptul ca o noțiune a cărei globalitate transcende conținutul material al fiecărei reguli de drept în parte. Altfel spus, statul de drept se prezintă ca o intuiție primară, ca un ideal investit cu toate caracterele mitului.⁵

În prima accepție, statul de drept se ivește în urma unei opțiuni politice democratice, a unei reformări contractuale a suveranității, a unei modificări consiente a ordinii politice date, a unei raționalizări juridice superioare a realității sociale. În cea de-a doua, se înfățișează ca rezultat al unei arte de a guverna investită cu legitimitate istorică în sensul tipului-ideal weberian, adică înțemeiată pe credința irațională a majorității în

SP nr. 33 / 1995

legalitatea și raționalitatea actelor de dominație săvârșite de Suveran, indiferent dacă acesta este o persoană sau un corp reprezentativ. În primul caz, legitimarea statului de drept trece printr-o operație de alegere explicit exprimată, în cel de-al doilea presupune un consumămint care se manifestă de cele mai multe ca absență a unei opozitii coerente articulate. În prima situație, statul de drept este o problemă politică, în ceea de-a doua, o chestiune de guvernare.

Statul de drept "nominalist", de esență liberală, se bazează pe o tehnică de reprezentativitate în care se epuizează ciclic voiața politică a cetățenilor și care este menită să lase impresia că, virtual, puterea se organizează de jos în sus, în vreme ce statul de drept "realist", a cărui consistență este mai degrabă mitologică, se bazează pe o cunoaștere a rosturilor guvernării care disimulează esența raportului de putere dintre guvernanți și guvernați, convertind în rituri electorale cu vocație plebiscitară incapacitatea socială a celor din urmă de a guverna efectiv.

Într-un astfel de univers mitologic, puterea nu este recunoscută ca legitimă cu titlul de delegație electivă, ci ca simbol viu al voiaței comune a unei majorități ce se comportă mai puțin ca electorat în mîna căruia stă în orice moment schimbarea, cît ca națiune ce are de atins pe termen lung un număr de obiective majore și globale. Pentru realizarea unui asemenea proiect colectiv se cere, pe de o parte, o anume competență administrativă a guvernanților, iar pe de altă parte, un oarecare grad de supunere liber consumată a guvernaților față de cei ce dețin cunoașterea exactă a acestor interese superioare și a artei de a le duce la îndeplinire. Or, această cunoaștere nu se verifică în dezbateri politice, ci este recunoscută ca atare în practica efectivă a guvernării, mai precis în acumularea exercițiului puterii.

Istoria României post-totalitare este în măsură să ne arate cum și în favoarea cui funcționează în practică acest mecanism de constituire a grupului autorizat să producă ordinea de drept.

Să observăm mai întîi că, înainte de 1989, societatea românească era complet sterilizată politic și nu se putea concepe pe sine decât ca obiect al unei practici de guvernare. Ca în vechiul sistem statal chinezesc biocratic și centralizat (*junxian*)⁶, elita conducătoare era alcătuită din mandarini care și datorau poziția unei competențe strict literare: abilitatea de a deprinde, repeta și interpreta canonicele "clasicilor materialismului dialectic și istoric" și ai "socialismului științific", într-o primă etapă, apoi mai ales "documentele de partid". Această castă biocratică era complet separată de societate, fără legături directe cu activitatea economică, locuind într-un spațiu central și izolat de suveranitate statală. Eșecul oricărui plan economic sau social nu putea fi, în ochii acestei élite, decât consecința unei slabe

pregătiri literare, iar soluția era întotdeauna adusă de o reîntoarcere la surse, de o mai bună lectură a textelor, de o adîncire și o înțelegere mai temeinică a "gîndirii" cuprinse în ele. La vîrf, politica era complet deconstruită. În schimb, mandarinii partidului unic se sprîjineau pe o elită intermediară de funcționari grupați în aparatul finanțier-industrial, în cel administrativ și în cel juridico-represiv. Aceste élite interpuze au evoluat într-un spațiu social descentralizat (nu în sensul autonomiei locale, ci al delocalizării centrului), pe care-l guvernau nemijlocit potrivit unui raționament administrativ formal și autoritar, dar și, în subsidiar, după o logică informală a interrelațiilor mutuale.

Iluzia unei reinventări spontane a politicului după 1989 și explozia unui pluralism ornamental au făcut ca o întrebare, pe cît de elementară pe atît de importantă, să fie pierdută din vedere: ce înseamnă să guvernezi în România anilor '90? Pentru a afla un răspuns, se cereau explorate cîteva piste: care ar trebui să fie operațiile curente ale puterii, cu ce competență este investită și ce responsabilități își asumă, care pot fi resursele acțiunii politice, care este natura rezistențelor ce s-ar putea manifesta, care sunt proporțiile efortului ce va fi depus, ce concepte asupra puterii sunt implicate în acțiunea politică. Pe scurt, s-ar fi cuvantul ca cineva să-și dea osteneala să elaboreze un proiect de societate, să readucă la viață în mod real și definitiv funcția politică și să construiască pe aceste temeiuri materiale o nouă pozitivitate juridică.

S-a întîmplat însă ca Statul, pe care mandarinii de partid l-au evacuat în decembrie 1989, să rămînă la dispoziția élitelor intermediare care s-au proclamat imediat într-o situație de exercițiu normal al unei puteri legitimate, pînă la 28 ianuarie 1990, de un consens social fără fisuri semnificative. Deși în miezul lucrurilor se afla problema guvernării, urgența cu care au fost anunțate și acceptate alegerile a îndreptat în mod obsesiv atenția asupra domeniului, fără Miză, al politicului. Au fost puse în joc antagonisme de tipul neo-comunism/anti-comunism, prea intelectuale pentru o societate care nu trăise coabitarea cu totalitarismul ca pe o opțiune politică, au fost invocate finalități politice – schimbare, democratizare, pluralism – din cale afară de abstracte pentru o națiune al cărei ideal fusese dintotdeauna buna guvernare. Tinta a fost falsă, dar luarea ei în serios de către forțele de opozitie a permis élitelor intermediare să rămână singure în cursa pentru controlul structurilor statului. Alegerile de la 20 mai nu au fost nici ele un gest politic, ci o recunoaștere publică a faptului că singurele deținători ale unei arte reale de a guverna sunt fostele élite intermediare ale regimului totalitar. În acest context, grupurile de mineri din 29 ianuarie, 19 februarie și 14-15 iunie 1990 nu au avut decât în mod cu totul secundar rolul de a descuraja opozitia, sau l-au avut numai în măsură în care cenzurarea oricărei atitudini incompatibile cu supuneră față de puterea instituită era indispensabilă funcției lor de agenți de legitimare a élitelor finanțier-industriale, administrative și juridic-repressive comuniste care formau birocrația statului post-totalitar. Electoratul de la 20 mai, minerii și birocrația ce asigura continuitatea statală s-au recunoscut reciproc nu pe terenul politic, pe care opozitia se găsea exilată într-o gestica inutilă, ci în jurul temei guvernării ce trebuia încredințată numai acelora care cunoașteau îndeaproape, datorită unui lung exercițiu, arta puterii.

Statul de drept, așa cum a fost modelat de Constituanta aleasă la 20 mai 1990, ține de domeniul mitului. Noul sistem de drept public se alimentează dintr-un izvor pur formal: Constituția din 1965 și dreptul pozitiv al statului socialist, la care se adaugă, din motive de omologare internațională, enunțul cîtorva principii de doctrină juridică liberală. Constituția din decembrie 1991 este concepută pentru a asigura continuitatea statului și a élitelor care au învățat să-l guverneze, nu pentru a îngădui apariția unei funcții politice în societatea românească, ci pentru a împiedica ca politicul să genereze o elită de un tip diferit, prin referință la valori de natură materială, nejuridică, cum ar fi putu fi, eventual, cele ce au dat naștere mișcărilor revoluționare din 16-21 decembrie 1989. Sau chiar cele strecute în textul proclamației către țară a Frontului Salvării Naționale din 23 decembrie, care, prin impuritatea sa juridică, prin carențele sale de formalism datorate prezenței unor valori de ordin etic și politic impuse sub presiunea evenimentelor, nu a mai fost luat în calcul de Corpul legiuitor care a adoptat Constituția.

13

SP nr. 33 / 1995

stituția din 1991. Majoritatea membrilor acestui corp fac acum parte dintr-un partid care, invocând prevederile constituționale în vigoare, îi propune președintelui în funcție să candideze pentru un al doilea mandat. Or, proclamația din 23 decembrie 1989, avându-l ca principal autor pe potentialul candidat de astăzi, stipula că *nimeni nu poate deține în stat decât unul, cel mult două mandate*. Acest principiu nu s-a constituit însă într-un punct de doctrină, căci, insinuat în noua Constituție sau măcar în interpretarea acesteia, ar fi dus nu numai la surparea întregului edificiu legislativ al statului totalitar pe care se sprijină actualele legi organice, ci ar fi pus într-o stare de criză formalismul de factură mitologică al găndirii juridice care prezidează construcția statului de drept post-totalitar.

În ciuda unor declarații ocazionale, legitimitatea birocrației post-totalitare și a ierarhiilor ei interne nu se hrănește din Revoluție, din valorile formulate în proclamația din 23 decembrie, ci din experiența neîntreruptă a guvernării statului, așa cum a fost formalizată juridic în Constituția din 1991. Pentru majoritatea prezidențială care reprezintă în acest moment voiața electoratului, istoria nu începe de la Revoluție, ci de la Constituție. Instanța de legitimare nu este o realitate socială, ci un text juridic.

Statul totalitar nu a fost doborât, ci doar reamenajat de vecii locatari cu ajutorul unei arte a guvernării legitimată de consensul popular și,oricăruia părea de paradoxal, cu asentimentul opoziției care nu a știut să remarcă la timp cît de redutabilă este ambiguitatea concep-

tuală a statului de drept. Într-adevăr, cine-ar îndrăzni să pună în discuție, fără să aibă sentimentul că și subminează cariera politică și dă curs unor reflexe totalitare, principiul statului de drept, unanim privit ca un mit situat în afara analizei critice, într-o zonă a ideilor pure și indivizibile rațional.

Inflația legislativă generată de statul de drept post-totalitar vizează, prin urmare, întărirea controlului juridic asupra tuturor segmentelor realității sociale și nu limitarea puterii prin norma de drept. Centralismul administrativ al statului socialist se prelungescă și se dezvoltă în capilaritatea normativă a statului de drept, care nu comite în lăpt gestul clasic al separării puterilor, ci se mulțumește să înmulțească și să dezmembreze instanțele legale ale puterii pentru a dizolva orice responsabilitate juridică. În acest fel, nu mai poate fi practic identificată capacitatea juridică naturală a agenților și magistraților statului, devenind imposibilă orice cale de imputare, ba chiar orice atribuire precisă a unei răspunderi legale. Deținătorii puterii nu mai au o adresă civilă, toate actele și faptele lor căpătând o justificare constituțională care-i situează, dacă nu deasupra Legii, în orice caz în spatele acesteia.

În calitatea sa de mit și în versiunea sa post-totalitară, statul de drept este utilizat ca o persoană fictivă, ca o mască juridică îndărătul căreia actorii guvernării mențin statul într-un imobilism politic ce le garantează, cel puțin pe termen mediu, pașnică posesie a unei economii ce rămâne, chiar și în sectorul ei privat, puternic instituționalizată și îndeaproape supraveghetă de o birocrație de stat finanțier-bancară, precum și controlul unei societăți pentru care absența politicului e o politică în sine. □

NOTE:

1. Cf. C. Lefort, *L'invention démocratique*, Paris, 1981, p. 64.
2. E.g. T. Hobbes, *Leviathan*, XXIII, Penguin Books, 1968, p. 286.
3. A. Kojeve, *Esquisse d'une phénoménologie du droit*, Paris, 1981, p. 355.
4. K. Bergbohm, *Jurisprudenz und Rechtsphilosophie*, Leipzig, 1892, p. 405, n. 3.
5. E. Cassirer, *The Myth of the State*, Yale University Press, 1946, *passim*.
6. V.B. Badic, *L'Etat importé. Essai sur l'occidentalisation de l'ordre politique*, Paris, 1992, p. 78.

DANIEL BARBU (1957) - Ph.D. in History University of Cluj and D.D., University of Freising. Former Director of the Meridiane Publishing House. Dean of The Faculty of Political Science and Government University, Bucharest.

Optiuni istoriografice

MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU

Historians are usually caught in a trap when dealing with delicate matters such as antisemitism. The more they are interested in developing a coherent and self-sufficient theory on how did antisemitic behaviour impregnate collective mentalities in Romania, the more they choose for their explanation a political hypothesis, which will support their political options and will try to transform a historical debate into a political one. The author reviews four of the possible methodological options historians could be suspected of using in connection with their political preferences.

In seama cui, se întreba nu demult Lawrence Langer¹, trebuie să lăsăm îngrijirea memoriei publice a Holocaustului? Extrapolând un termen, interogația își păstrează valabilitatea și dă glas unei neliniști profunde a contemporanilor: cui i se poate lăsa pe mînă custodia memoriei antisemismului? În ce măsură este istoricul pregătit să accepte o asemenea sarcină dificilă? La cincizeci de ani de la conflagrația mondială, profesionistul se confruntă îndeosebi cu textul testimoniar și nu cu memoria vie, transmisibilă oral sau gestic; el va încerca să recreeze trecutul pornind de la realitatea reprezentată și nu de la realitatea nemijlocită. Această deosebire în calitatea sursei de informație atrage, implicit, dubiul asupra valorii de adevăr a restituției istorice.

Antisemitismul, ca subiect al demersului istoriografic, pare să opună probleme aparent insolubile cercetătorului; de la clarificările conceptuale la izomorfismele antisemismului actual, de la definirea lui ca atitudine de grup la caracterizarea filogenetică – prin care i se atribuie rădăcini culturale și diacronie genealogică –, istoricul înfruntă capcanele metodei și ale datelor, supuindu-se voluntar chiar și oprobiului. În plus, tentația judecății etice, deseori prezentă în scrierile analiștilor care caută vinii înaintea evidențelor, se dovedește omniprezentă. Se condamnă sau se aprobă antisemismul, traducind astfel iraționalul social într-un mod de existență grupală fundamental moral. Rezultatul este imediat: antisemismul se sustrage istoriografiei și istoricului. Convertită în amvon, episterna nu mai are valoare explicativă; schimbă într-un agitator, profesionistul își trădează vocația.

Descifrarea mecanismelor sociale, mentale și politice ale antisemismului pretinde, în primul rînd, definirea referențialului spațiu-timp. În cazul nostru, rămînem la reflexele autohtone ale dezbatării, considerăm ca reprezentative posibilele opțiuni metodologice și concluziive ale istoriografiei noastre actuale, după felul în care se precizează acestea în studiile deja publicate.

Istoria antisemismului la români subîntinde istoria comunităților evreiești din teritoriul delimitat de provinciile istorice. Mai precis, o istorie, încă nescrisă, a rela-

tini și evrei tinde să descifreze natura normativă, antisocială și îndreptată împotriva societății civile, obstructivă și cenzurantă a atitudinii majorității. Implicit, antisemitismul, consecință a regimului opresiv, este definit ca *malus maximum*, rău suprem al societății și defect fundamental al structurii de putere. El se află în dependență de politica rasială, de căutarea *Lebensraum*-ului și reprezentă ruda minoră a xenofobiei generalizate la scară națională. Antisemitismul, conform "interpretării liberale", constituie reflexul celei mai ferme, mai inflexible afirmări a identității etnico-culturală a majorității.

Optica descrisă mai sus plasează ideologia și modalitățile de exercitare a dominației majorității în poziție nucleară față de orice alte tare ale regimului antisem. Responsabilitatea este percepță ca globală, nu ca individuală, fapt care, pentru istoricul descărcat de complexe, nu are semnificație epistemologică. Să convenim că, în discutarea mecanismelor responsabilității, a distribuției sale intervin cel puțin trei factori (personaje colective): săptuitorii, victimele și spectatorii. Interacțiunea lor determină specificul fiecărei analize. Revenind la "interpretarea liberală", observăm că săptuitorii sunt membri și simpatizanții extreamei drepte, înregimentați în partide sau în organizații para-politice, împreună cu periferia birocratică (aparatul de partid). Spectatorii se aleg dintr-o cetățenie obișnuita și, la limită, se confundă cu întreaga națiune. Ei nu au decât o perspectivă parțială a supra crimelor, asupra prigoanei și, în scară receptivitatea personală, se plasează pe toate treptele ei, de la aprobarea deplină la pasivitate sau chiar respingere. Vic-

SP nr. 33 / 1995

timele sunt – dacă trebuie amintit – evrei. Prin amorfismul lor, motivat civic în timpul regimului, spectatorii au ajutat, indirect, săptuitorii; aceeași situație se recunoaște în absența opoziției eficace, lacună ce a permis sistemului să ducă la bun sfîrșit politică sa criminală. Victimele nu au de ales; soarta le este hotărâă și eventualele rezistențe nu pot decât întîrziu deznodământul fatal.

Această paradigmă, aminteam, trimită la responsabilitatea globală a membrilor națiunii. Circumstanțele liniei antisemite, fie și determinante de configurația politică a țărilor continentale, au sorginte în specificul mentalității colective locale. Persecutori și asistenți deopotrivă aparțin aceleiași entități culturale și etice. Vina însăși se revârsă peste toți, fără diferențierea consecințelor sau nuanțarea atitudinilor.

Un tratament derivat a primit perioada cuprinsă între instalarea guvernului Goga-Cuza (iarna lui 1937) și lovitura de forță a lui Carol II (februarie 1938), guvernarea Antonescu-Horia Sima (septembrie 1940 – ianuarie 1941), regimul militar Antonescu (ianuarie 1941 – august 1944). Persecutorii și observatorii pasivi nu se disting din masa corpului politic, iar victimele sunt fără deosebire evrei, în totalitate supuși acelorași exacțiuni. Percepția sustrasă nuanțării a caracterizat istoriografia "inchizitorială" a primelor decenii postbelice, cind numai antinomia "oameni buni" (muncitori și țărani) – "oameni răi" (burghezia, moșierimea etc.) salva aparența unei judecăți disjuncte în funcție de categoria socială; opuși antisemitismului și internaționaliști prin vocație nu puteau fi decât "reprezentanții de frunte ai poporului" – deci nu întreg poporul! – caracterizați de o justă orientare ideologică. Ecurile culpabilizării nediferențiate se regăsesc și în discursurile recente ale unor lideri de opinie ai grupurilor minoritare etno-cultural, coincind cu tentativa statului comună de a anihila granițele comunitare și afiindu-și originea într-o reacție severă la această măsură, reacție ce emerge dintr-o nouă afirmare a identității în totalitarism.

(2) Viziunea "structuralistă" accentuează pe continuitatea structurilor sociale și mentale, pe filiația comportamentelor sociale xenofobe, probată în confruntarea cu documentul istoric. Attitudinea antisem, instituționalizată sau nu, susținută sau nu de către stat sau de către organisme cu fundament constituțional, cauționată de lege, își află apogeul înaintea celui de-al doilea război mondial și în timpul lui. Procesul de respingere însă, are surse istorice, detectabile fie în fervoarea antisem a liberalilor în preajma Congresului de la Berlin (1878), fie chiar în revoltele sociale din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi omorul ritual de la Onițcani, instrumentat în 1716 și considerat ca mărturie a genezei fenomenului antisem în Țările Române).

Noua metodă reprezentă, de fapt, varianta stîngistă a tezei "liberale", detaliu ușor de recunoscut în critica

adusă instituțiilor; personalitățile malefice – bine locализate în narăția "liberală" – apar în plan secundar. Explicația antisemitismului capată o altă turură: retorică politică, în plină desfășurare, conduce la rezultate nebănuite, corolare ale unei radicalizări cumulative ce afectează structurile statale și sociale. Instituțiile concurează pentru a găsi soluții antisemite la probleme, declarat insolvable, privitoare la evrei, la asimilarea lor etc.

În termeni responsabilității, cei trei factori sunt prezenti, dar la fel de vag definiți ca și în "interpretarea liberală". Însă, persecutorii nu mai formează aceeași masă amorfă și confundabilă, la limită, cu națiunea majoritară, ci lasă deschisă opțiunea considerării lor ca grup alcătuit din subgrupuri active și uneori independente. Ele acționează simultan și interacționează, astfel încât este dificilă prezentarea exactă a vinei sau a preponderenței sale în programul unei certe grupuri. Deși, la prima vedere, pare să avanțeze distincția de restul inactiv a factorilor care contribuie la crearea opiniei antisemite, vizuirea "structuralistă" descoperă scop, pragmatică în fiecare comportament social. Toți sunt, în final, interesați de conduită antisem și profită de ea pentru a se alia unei cerințe structurale (teamă de străin, bunăoară). Nimeni nu contestă antisemitismul; puțini, totuși, îl practică efectiv. Rezistența la xenofobia devine aproape imposibilă, ca orice altă frondă împotriva autorității. Din ultimul amendament s-ar putea deduce "scuzele" – aici se vădează natura paradoxală a interpretării "structuraliste", care conferă autoratul antisemitismului întregii națiuni, fără a preciza existența vreunui centru de decizie, ce ar purta responsabilitate maximă pentru respingerea etnică. Cu toate acestea, antisemitismul fără personalizări sau elemente concrete, desăvăză vina, o abstractizează, aşa cum li se întimplă și autorilor, care există anonim.

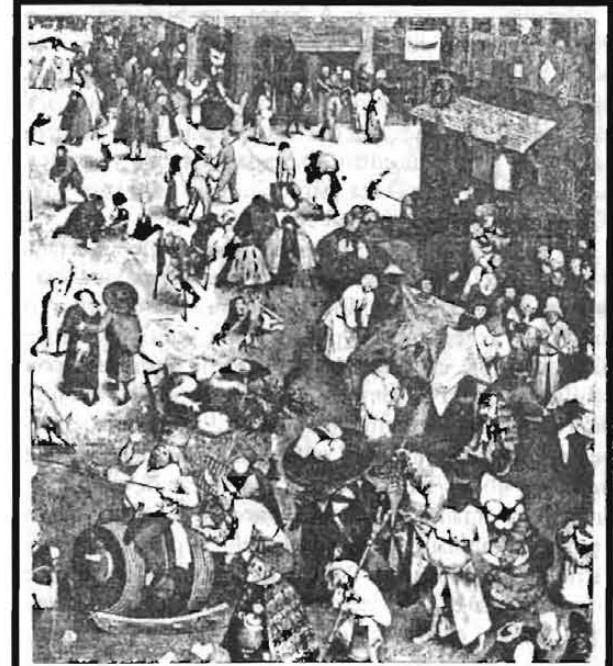
Care este aria de convergență a interpretărilor descrise? Ambele aruncă responsabilitatea pe umerii persecutorilor, grup activ în interiorul societății autohtone, care exprimă o carență de sistem (intoleranță față de evrei), generată istoric sau structural existentă. Amândouă vor identifica spectatorii cu societatea pe care o compun alături de săptuitorii, adică de agenții activi ai antisemitismului; abia între ei se vor deosebi după gradele de pasivitate, acceptare tacită, conformism etc.

Revizuirile istorografice, care sunt și revizuirile de metodă, sosesc din dreapta spectrului politic și evidențiază, cu relevanță mare, preferințele ideologice ale istoricului.

(3) "Perspectiva simetrică asupra trecutului" echivalăză – dacă se poate spune așa! – antisemitismul și prezența semnificativă a evreilor în rândurile mișcării comuniste. Totodată, antisemitismul survine ca rezultat al aglomerării minoritarilor în acele sectoare ale vieții publice unde relațiile interpersonale hotărăsc cîștigul bănesc și succesul social. Cucerirea unei poziții solide în e-

conomie, prin inovarea calității schimbului de mărfuri, a mecanismelor circulației monetare, a îmbunătățirii sistemului de credit, integrarea socială fără renunțarea la tradiții sau religie oferă condiții de manifestare a antisemitismului. Lui își se anexează o caracteristică "reacțională": este un antisemitism reactiv la valorificarea unor șanse sociale de către altcineva care nu aparțin majorității. Pretextelor expuse aici le adăugăm motivația politică (antisemitism datorat evreilor comuniști), care este un reflex tîrziu, contemporan al ipotezei "simetrice" sau responsive. Pe temeiul considerării antisemitismului ca feed-back al majoritarilor la provocarea minoritarilor să-a construit definitia modernă a antisemitismului (W. Marr). Istoriografia românească interbelică numără exponenti ai acestei interpretări; N. Iorga le aparține și, în studiile consacrate evreilor, dezvoltă, chiar depășind argumentația istorică și confundând silogismul cu sentința, o justificare, articulată subtil și aparent indestructibilă grație informațiilor istorice convocate, a existenței antisemitismului la noi.

Cealaltă față a "perspectivei simetrice", recte antisemitismul ca măsură profilactică, dar și punitivă la adresa evreilor comuniști, se bucură astăzi de audiență în rândurile cititorului mediu (ca inteligență și informație), dormic să primească imediat un răspuns clar la întrebările iscate de evenimentele ultimei jumătăți de secol. Fiind extrem de simplu în structura semiotică, pentru că nu atragează decât un număr restrîns de simboluri cu funcții de semne istorice, perfect servit de factologie, discursul "simetric" se regăsește, în formă nudă sau meto-

SP nr. 33 / 1995

nim-metorică, în articolele de ziar sau în divagațiile istorizante pe teme politice.

Simetria în geneză are un duplicat în simetria responsabilităților. Partida dublă alocă vini identice evreilor și majoritarilor, cu deosebirea că primii partă stigmatul răzbunării (comuniști fiind, se presupune că prezența lor în staff-ul organelor de represiune se explică prin dorință vindicativă) sau receptează întreg oprobriul, majorarii deplasându-se în postura victimelor și justificând reacția prin "legitimă apărare". Spectatorii dispar în categoria mai largă a "victimelor". Evident, teoria "simetriei" mulțumește și paradigmă doctrinară centrată pe primatul națiunii și pe autohtonism. Extrema dreaptă o va prefera în combinație cu ipoteza "structuralistă", din care valoarifică argumentul istoric, și cu

(4) "Ipoteza antisemitismului ca soluție", variantă dură a "simetriei", bazată pe descrierea formelor sociale de xenofobie ca *unic* mijloc de apărare a majoritarilor. În mod clar, accentul cade pe motivația politică a antisemitismului, în conotațiile sale contemporane. Responsabilitățile sunt *exclusiv* evrei, iar victimele e aleg *exclusiv* dintre membrii grupului majoritar, diferit etnic, dar și cultural de evrei (în spate, români). Nu numai că antisemitismul obține validare etică, dar, la scară morală, nu are nici pe departe – dacă are! – același efect distrugător precum comunismul. Vina victimelor – pentru că și aici înfruntăm un joc subtil al dialecticii vinei – este că nu au acționat cu suficientă fermitate, pe linia antisemita, pentru a preveni catastrofa națională. Se observă că antisem-

titismul nu este negat și nici nu expiază prin mărturisirea frustă. În orice caz, izvorul întregului rău social, *radix malorum*, se plasează în afara reprezentării tradiționale a responsabilității.

Cele patru variante de articulare a explicației istorice subvenționează *tensiunea*, lesne observabilă în textele memorialistice și în *insert-urile* mass media montate la ocazia aniversare, la jubilee sau comemorări ale evenimentelor contemporane, *dintre memorie și istorie*. Profesionistul își se cere o altă locație metodologică, care să respecte deontologia non-etistică a scrierii sale; el trebuie să abandoneze memoria recurrentă pentru a reveni la istoriografiea distanță, la inventarul *exhaustiv* al documentelor și la deprinderea colaborării cu omologii veniți dinspre episteme sociale distincte. Antisemitismul nu se cere motivat sau scuzat, ci surprins în diacronie și exemplificat, disecat în manifestări specifice sectoarelor sociale. Considerate în întregul lor, pretențiile noii istoriografii a xenofobiei depășesc capacitatea de adaptare a epistemei, aşa cum este ea astăzi înțeleasă în România. Însă, pe măsură ce tema se va depărtă de comentariul politic direct sau își va pierde rolul de argument electoral, sănsele de realizare (citeză: relaxare!) a unei explicații istorice eliberate de idiosincraziile cresc. Este și ceea ce ne îndreptăște să sperăm că o altă generație va fi aptă să rezolve un impas artificial. □

NOTE:

1. "Interpreting Survivor Testimony", în Berel Lang (ed.), *Writing and the Holocaust*, New York - London, 1988, p. 26. Culegerea adăpostește și studiul lui Saul Friedländer, "Historical Writing and the Memory of the Holocaust", p. 66-67, care ne-a oferit un bun punct de plecare pentru demersul nostru.
2. Apare pentru prima dată într-o serie de articole din *New York Review of Books*.

MIHAI RĂZVAN UNGUREANU – Graduated from the Faculty of History, University of Iași. He holds a M. Phil. of the University of Oxford and is preparing his Ph.D. thesis on relationships between ethno-cultural minorities and the Romanian Orthodox majority during the XIXth century, with Prof. Alex. Zub from Iași.

Currently, he works as Teaching Assistant at the Faculty of History, University of Iași.

Stalinismul orientat spre Partid

FLORIN MÜLLER

(continuare din numărul trecut)

Originea acestei noi clase politice era diversă și cu greu poate fi apreciată drept "sănătoasă". Părinții activiștilor erau țărani săraci (35,83%), muncitori (32,07%), mijlocași (10,99%), funcționari (8,52%), meseriași (4,09%). Aproape 1.000 de activiști provineau din mediile negustorești, 415 din rândurile intelectualilor. "Chiaburii", țărani harnici și prosperi ai satelor, trimisescă în rândurile activiștilor doar 378 dintre fiili lor.

Cadrele partidului nu erau "revoluționari de profesie". Întreg nomenclatorul profesiorilor își adusese contribuția.

Dominanți, fără a avea însă, nici în acest caz, majoritatea absolută, erau muncitorii calificați (8.565 activiști – 40,81% din activ); împreună cu cei necalificați (2.258 – 10,76%), depășeau cu dificultate pragul celor 51 de procente.

Sărăcimea satelor intrase masiv în aparatul de partid, la distanță considerabilă însă de muncitori: 2.919 – respectiv 13,91 procente.

Mijlocașii și chiaburii, meieni față de regim, contribuiau cu mai puțin de 300 de activiști (299 – 1,42%).

Funcționarii, cei mai expuși schimbărilor de regim, categorie cu o coeziune de tip conservator în societate, ocupă poziția a două în rândul profesiorilor ce alimentaseră activul partidului, 3.826 funcționari (18,23%) își părăsiseră birourile pentru cele mai confortabile, ale aparatelor.

Intelectualii răspundeau comandamentelor sociale ale dictaturii proletare pe poziția a patra: după muncitori (calificați și necalificați), funcționari și țărani săraci.

Armata, credincioasă spiritului ei de castă, aflată însă într-un amplu proces de purificare, trimitea numai 139 de militari, având deci procentul cel mai mic în rândurile activiștilor. Organismul militar va însă supus separat verificării.

Un partid internationalist, aşa cum se dorea să fie cel muncitoresc (comunist), avea totuși în atenție și originea etnică (naționalitatea) forței sale combative.

în partid, persoane cărora li se aplicase principiul intangibilității de verificare (Biroul Politic, Comitetul Central; adjuncții ministrilor erau însă verificate; în privința ministrilor, nu putem fi siguri din cauza impreciziei documentelor, dar, cum unii miniștri erau membri ai Biroului Politic, putem să-i considerăm eliberați de această acțiune), ori fuseseră epurați anterior (fideli ai lui Foriș și Pătrășcanu ori morți în timpul terorii din anii '30).

Etapa coaliei (23 august-6 martie 1945) marcase creșterea numărului de membri de partid, implicit a persoanelor care vor intra în activ - 1.459, respectiv 6,95%.

Nici acum, partidul nu devenise suficient de atracțiv, căci imensa majoritate a activului fusese recrutată dintre comuniști intrați în partid după 6 martie 1945. Abia la acest moment, 19.323 de persoane vor intra în rândurile Partidului Comunist Român, pentru a deveni coloana vertebrală a acestuia (92,07%). Pentru a nu exista nici o confuzie, precizăm că ne referim permanent la activul de partid și nu la totalitatea celor intrați în partid și rămași în straturile inferioare ale acestuia.

Din totalul verificat, 6,51% (1.366) trebuiau să părăsească rândurile partidului. Cei mai numeroși din categoria exclusișilor în funcție de profesiunea anterioară erau muncitorii (460); urmăru apoi funcționari (380), inteligențiali (172), țărani săraci (155). Raportat însă la numărul fiecărei categorii profesionale în parte, cele mai multe "abateri" de la linia partidului le făcuseră activiștii proveniți dintre negustori (30,3% față de totalul negustorilor verificați), militari (25,2%), inteligențiali (11,97%).

Motivația excluderii – în cazul în care considerăm întemeiate acuzațiile aduse de partid – demonstrează o

semnificativă prezență legionară în activ (248 activiști foști legionari), lipsă unei morale ferme (222 acuzați de "descompunere morală"). Motivația economică ("exploataitori, speculanți, chiaburi, fabricanți, negustori") certifică, pe de o parte, migrația unei părți minore a foștilor proprietari spre partid în vederea salvagardării restaurilor rămase după naționalizarea din vara anului 1948, iar pe de altă parte, deplasarea unei părți semnificative a noii clase spre operațiuni particulare pe contul statului proletar.

Dacă analizăm însă toate capetele de acuzare cu conotație politică (activitate legionară, "alte categorii de fasciști activi - cuziști - iredențiști - nylasiști - maniști - 125 de activiști", "abateri grave de la linia Partidului - agitație șovină și națională" - 142 de activiști), observăm o puternică persistență a unor curente naționaliste dintre cele mai variate, de multe ori în conflict unele cu altele.

Filajul Siguranței "burghezo-moșierești" era și el "demascat". 134 de activiști se dovedesc la verificare ca fiind foști agenți. Numai că data încadrării în partid a acestora nu poate fi decât ulterioră lui 23 august 1944 (106 epurați) sau, mai probabil, după 6 martie 1945 (1.259 epurați), căci numai un singur activist ilegalist a fost exclus din partid. În realitate, Siguranța a filat și infiltrat în permanență Partidul Comunist, astfel că foșii agenți au fost ori încadrați la alte "abateri grave" ori au scăpat de verificare.

Războiul antisovietic a pătat numeroase dosare de activiști. 200 dintre ei au fost epurați tocmai din pricina participării în variate forme la conflagrația mondială.

Linia naționalistă, antisovietismul, poziția dominantă numeric în activ a românilor explică și preeminența majoritarilor în rândul epurațiilor. 1.095 de activiști etnici români, 144 maghiari și 82 evrei sunt nevoiți să părăsească aparatul de partid.

Nu suntem încă în măsură să stabilim cazuistica, morfologia acțiunilor de epurare, traumele interne ale celor care așteptau să intre în verificare sau, dimpotrivă, tragediile personale ale celor epurați, restructurările clanilor partinice...

În fapt, epurarea demonstra nu atât întărirea partidului, așa cum cerea logica leninist-stalinistă, ci anatomia unei oligarhii. Mai cinică, mai dură, mai intolerantă. □

FLORIN MÜLLER (1967) – He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest.

Currently, he is Assistant Researcher at "Nicolae Iorga" History Institute. Ph.D. candidate with the thesis "Regimul comunist și istoriografia românească. 1948-1960".

Document

Cazul Vasile Luca

Unul dintre puternicii anilor de teroare stalinistă, membru al troicăi (alături de Ana Pauker și Gheorghe Gheorghiu-Dej) care, conform unui slogan al vremii, "Băga spaima-n burgheji", Vasile Luca rămâne pentru istoria Partidului Comunist din România o figură controversată și enigmatică. Născut în 1898 în Transilvania, într-o familie maghiară, László Luca, rebotezat "din rațiuni de oportunitate politică" (V. Tismăneanu, Arheologia Terorii, p. 193), Vasile Luca a cunoscut o carieră rapidă în rândul deja amintitei formațiuni politice.

În 1928 a fost delegat la Congresul P.C.R. și a participat de partea lui Marcel Pauker la luptele fracționiste din interiorul partidului. Participant activ în mișcarea sindicală, a luat parte la organizarea grevei de la Lupeni, în 1929. Arestat de mai multe ori în perioada 1933-1939, a fost eliberat la 21 iunie 1940 din închisoarea Chișinău, de către Armata Roșie care ocupa Basarabia. În anii '40 este unul dintre liderii comuniștilor români aflați în exilul moscovit. Se întoarce în țară în 1944 și devine membru al Biroului Politic al P.C.R. și apoi al P.R.M. Deține funcția de ministru de Finanțe până în 1952, an care marchează apogeul conflictului dintre grupul condus de Gheorghiu-Dej și cel condus de Ana Pauker. Astfel, la Plenara C.C. al P.R.M., din 29 februarie-1 martie 1952, Vasile Luca a fost criticat într-o ședință a Biroului Politic și demis împreună cu conducerea Ministerului de Finanțe și a Băncii Naționale. Acuzațiile ce i s-au adus au fost cele de "deviere de dreapta", de subminare a economiei naționale, de sabotare a reformei monetare. A fost arestat la 16 august 1952, judecat și condamnat la moarte – pedeapsă care i-a fost comutată în muncă silnică pe viață. Încarcerat, printre altele, și în închisorile de la Râmnicu-Sărat și Aiud. A murit în închisoare, la 23 iulie 1963.

Biografia și evoluția politică ale lui Vasile Luca au fost puțin cercetate de către istoricii români, cu excepția notabilă a studiilor și articolelor politologilor Vladimir Tismăneanu și Stelian Tănase. De altfel, grăție lui Vladimir Tismăneanu, suntem în măsură să începem publicarea unui document inedit din arhivele C.C. al P.C.R., Memorium adresat de Vasile Luca, în 1957, lui Gheorghiu-Dej, pe atunci Secretar P.R.M.

Copie exactă a originalului,
cu toate greșelile ortografice

Mult stimări și iubite tovarășe Gheorghiu-Dej,

Această memorie alăturată este scris pentru colectivul de conducere, adică în forma este adresate colectivului. Eu adresez adresez comunistului și muncitorului, adresez fostului meu prieten drag care poate mă urăște azi, dar eu cred că nu pe Vasile Luca cel adevărat urăște, ci cel creat prin erori și dușmani.

Către D-voastră adresez cu strigăt de ajutor. Nu mă lăsa să se fiu nimicit ca un cîine a nimănu în pușcărie, să fiu umilit în fiecare zi și împins la nebunie.

Am scris totul ce am găsit necesar pentru deschiderea unei nouă anchete și dacă va admite o anchetă de partid, voi dovedi și mai mult nevinovăția mea.

Este scris cu totul confidențial, nu a citit nimănii și vă rog că chiar dacă socotiți necesar de a pune acest document în fața întregului colectiv de conducere părțile despre tov. K., să păstrați numai pentru D-voastră.

Eu nu am scris acele părți cu vreun scop de provocare, sau de răzbunare, ci pur și simplu am socotit necesar ca să vă aduc la cunoștință, că poate nu cunoșteai anumite activități ale lui. Dacă ar afla el despre ceea ce am scris, cred că ar porni împotriva mea cu ură de moarte cea ce în situația mea de deținut ar fi fatal. Eu am frică de el că sătăcău că mi căută moartea.

Vă rog încă odată nu mă lăsa să pier în pușcărie, eu mai pot fi folositor regimului, patriei și conducătorilor în frunte cu D-voastră.

Cu multă stimă și salut de la un nefericit deținut.

2 februarie 1957

EM 2 ex.
15.II.1957

Vasile Luca

Anatomia comunismului

Către
C.C. al P.M.R.
Secretarului General al CC PMR
Tov-ului Gh. Gheorghiu-Dej

Memoriu

Este a cincea an de când sunt scos din rîndurile oamenilor muncii ciștinți care construiesc socialismul cu succes sub conducerea partidului și aruncat în temniță între dușmanii poporului, fiind considerat la fel un bandit contrarevolutionar sabotor, care a fi urmărit răsturnarea regimului de democrație populară și restabilirea regimului ticălos de exploatare burghezo-moșiereșt.

Mi s-a luat totul. Am pierdut cinstea de muncitor, carnetul de partid, familia, prietenii, totul, totul, ce a ce constituia viața mea și a fost drag și scump pentru mine, dragostea și stima poporului muncitor. Prin comutarea pedepsei de la moarte am rămas condamnat la muncă silnică pe viață pentru sabotarea finanțării economiei naționale ce aș fi săvîrșit în calitatea mea de Ministrul a Finanțelor.

În mai multe memorii și cereri, adresate CC-ului am susținut că pentru sabotaj nu sunt vinovat și am cerut revizuirea procesului meu. Am susținut și susțin și în acest memoriu că nu sunt un dușman al regimului, al comunismului și nu am făcut nimic cu intenția criminale de răsturnarea regimului sau schimbarea a conducerii partidului cu elemente oportuniste contrarevolutionare. Păcatele mele din trecut uităsem de mult de ele putea să mă influențeze în activitatea mea numai dacă dușmanii ar fi știut și ar fi încercat să mă săntajeze. Și atunci numai un singur fel. Asemenea săntaj m-a fi determinat ca să mă prezint în fața partidului cu aceste păcate și cer sancțiuni.

Dacă în tinerețe lipsa de experiență și insuficiență tărie în convincere comuniste m-a făcut că, forțat de anumite împrejurări am călcat pe, proprie conștiință de clasă și am trădat partidul ca se salvez libertatea mea în mod individual, pierzând momentană încrederea în conducere, astăzi nimeni și nimic din lume nu mă poate să mă determine ca să trădez patria și partidul. N-am avut nici o legătură criminale cu dușmanii și nici o încercare de săntaj din partea nimănui, sunt nevinovat în problema de sabotaj de complicitate împotriva regimului cu subalternii mei și de orice intenție dușmanoase sau de acțiuni și fapte conștient făcute ca se lovesc în regim sau în poporul muncitor. Singură vina ce o am este faptul că am ascuns în fața partidului părțile negative, acte de trădere săvîrșite de acum 25-30 de ani și cu asemenea bagaj negativ am lăsat să fiu ridicat în asemenea comandă de răspundere, în care am fost. Nu am făcut cu intenția criminale cu scopul dușmanos, ci dimpotrivă am folosit toate învățăminte de partid, toate experiența căpătate în URSS în lupta partidului și a poporului muncitor pentru

răsturnarea regimului burghezo-moșiereșt, instaurarea regimului de democrație populară, activitatea mea pozitive în acest sens cunoaște întregul popor, cunoaște și dușmanul, care am lovit. Nu degeaba a adresat Gen. Rădescu cu disperare prin radio ca se ridice poporul pentru nimicirea pe Vasile Luca "fără neam și dumnezeu".

Eu am ascuns în fața partidului legăturile mele în unele perioade cu siguranța burgheze nu cu scopul dușmanos ci de rușine, de teamă de consecințe, adică se fiu exclus din partid și de neîncredere ce am avut în conducere de atunci, iar după 23 August 1944 n-a mai existat în memoria mea decât ceva foarte vag despre anii de șovăeli ce am avut în trecutul meu.

Am căutat și am scăpat de mai multe ori din ghearele siguranței dar am fost și eu trădat. De gea m-am ascuns în ilegalitate siguranța m-a găsit m-a șantajat și prins din nou în ghearele sau, ma forțat din nou să trădez cîte ceva din mișcare revoluționare. Eu cazusem în mîna siguranței prima dată din prostie ca informator, legătura aceasta am întrerupt repede și apoi în 1925 fiind condamnat în lipsă la 10 ani și trădat, am căzut. Eu credeam că am fost părăsit de partid și am căutat să mă salvez prin tradare, adică prin angajament ce ar făcut față de inspectorul Zahiu. Nu am avut pornire dușmanoase în fața clasei mele muncitoare ci neîncredere în conducerea Kóbólisiste pe care am considerat niște aventurieri. Nu am avut intenție de un trai ușor de cîștig material și nici concepție contrarevolutionare ci multe confuzie care domniau atunci mișcarea muncitorească.

Siguranța burgheze știa că nu sunt un om adevarat al ei, ci că am rămas cu convingere comunistă, că nu sunt sincer față de ea și o duc în eroare în multe cazuri și ascund lucrurile cele mai importante. De aici se explică faptul că pe cînd alți provocatori ca Margules, Pătrășcanu nu au fost arestați și întemnițați la ani de zile, eu am fost astăzi ori arestat băgat la pușcărie și intervenția siguranței la Zustiția pentru condamnarea mea.

Nu am posibilitate de a dovedi faptul că și în legătura cu siguranța vina mea nu este atât de gravă cum a fost stabilit la ancheta unde eu ca se scap de acuzația că așă încerca de a minimaliza vina mea pînă la șterjerea ei eu am exagerat mult făcînd autobiciuire. Știu că voi fi acuzat și acum că disperat de situația în care mă aflu azi și încerca din nou ca să minimalizez faptele, însă adevarul este că eu nu am provocat nici o cădere și nu am îndeplinit dorința siguranței, ci am folosit răgazul cîști-gat prin compromisiuri cu siguranța pentru activitatea pe linia revoluționare. Recunosc astăzi în mod sincer că a fost un joc ticălos perfid dar atunci am văzut altfel și am cresut că voi putea înșela mai mult timp siguranța care folosind informațiile primite de la alți informatori și provocatori mă forțat ca să recunosc unele lucruri care asunsesem față de ea. Nu am intenția de a nega vina mea gravă în legătură cu siguranța dar pentru păcatele mele

Anatomia comunismului

reale am suferit mult prea mult și sufer și astăzi atât din punct de vedere moral, cît și fizic fiind închis deja de 5 ani și ținut sub un regim groaznic, izolat de toate lumea singur închis zi și noapte în celulă, izolat cu desăvîrșire, n-am cu cine schimba o vorbă, sunt izolat de familie de rudele și de prietenii, n-am corespondență cu ei sufer de foame și frig sunt bolnav de inima și expus ca se mor ca un cîine a nimănui părăsit în bezna pușcăriei.

Nu mi s-a acordat nici o circumstanță atenuantă fiind că acuzația a fost construită pe ștergerea cu burete tot ce a și a fost pozitiv în activitatea mea de 34 de ani în mișcarea revoluționare și era chiar să fiu omorit pentru vina inexistentă de sabotaj. A fost pus la talerul cîntarului numai faptele negative și pînă astăzi nici nu a vrut se audă nimănul despre faptul că Vasile Luca în viața lui a făcut cîte ceva și pozitiv atât înainte cît și după 23 Aug. 1944 pentru cauza clasei muncitoare pentru instaurarea regimului de Democrație populară și construirea socialismului.

Înînd cont și de aceasta activitate mea pozitive atât înainte cît și după 23 Aug. 1944 activitatea mea cinstiță revoluționare perioada lungă de ani de zile cînd n-am avut nici o legătură cu siguranța activitate pentru care am fost vîrstă în temniță la ani de zile de către vechi regim burghezo-moșierești, înînd cont de toate activitățile mele pozitive pentru care am fost ridicat la conducere centrală de partid și sindicale activitate mea pozitive luptătoare în închisoare cunsociute de toți vechi activiști cu care am stat și am luptat și am luptat împreună și în fruntea lor pentru regim politic în închisoare pentru deținuți politici. Înînd cont de participarea mea în războiul antifasciști, pentru apărarea patriei socialistă URSS și decorat cu Ordinul Războiului Patriei clasa I-a, înînd cont de rolul pozitiv și important ce am îndeplinit după eliberarea țării noastre de către eroica Armata Sovietică pentru care am cucerit dragostea și stima poporului muncitor și ură dușmanului, eu nu merit aceasta îngrozitoare sorte în care mă aflu în prezent.

Mă adresezi din nou prin acest memoriu conducerii Partidului și în special Secretarului general, Tov-lui Gh. Gheorghiu Dej, folosind faptul că mi s-a acordat hîrtie suficiente ca se dovedesc nevinovăția mea în problema de sabotaj și activitate dușmanoasă de după 23 August în special și nu sunt un dușman care trebuie să fie nimicit și se rog conduceră Partidului ca se folosească faptul că eu astăzi mă aflu în recurs ca se mă scoate din pușcăria și să mă trimite la o muncă oricare unde voi putea să dovedă de cinste și de devotament în fața Partidului conducerii și a regimului și se mă reabilită măcar cît e posibil și față de păcatele mele din trecut și de greșelile mele.

În viața mea de om de șaizeci de ani am trăit liber și fericit numai în URSS și în anii după eliberării țării noastre de către armata Sovietică deci ar fi fost cu totul absurd și de nebunie ca se lovesc în libertatea mea în-

ricirea mea în concepția mea comunistă în proprie situația de cinste care am bucurat de dragul clasei burghezo-moșierești sau de dragul chiaburimii se lovesc în înfăptuirile clasei muncitoare cu partidul în frunte pentru care am luptat și am suferit cu toate de unele mare păcate din trecutul meu îndepărtat și se doresc reîntoarcerea vechiului regim ticălos care a adus atîta nenorociri și suferință clasei mele muncitoare și mie personal ne forțat ne sănătajat de nimeni fără nici o legătură în străinătate, cum s-a întîmplat cu alții membrii, conducător de partid în alte țări, de dorul poate a pușcării? Poate se înțeleagă oamenii care privesc dialectica în mod mecanic talmudistic și nu marxist. Tocmai de a putea oarecum explică poporului "trădarea lui Vasile Luca și "sabotajul" lui și justifică arestarea și condamnarea lui a fost umflat vina lui din trecut și a fost arătat par că ar fi fost dela naștere un bandit contrarevolutionar care a intrat în mișcare revoluționare cu scopul conștient de a o lovi dinăuntru. Ori ce afirmație eronată ori ce calomnie a elementelor dușmanane și carieriste care au simțit posibilitățile de a se ridica în partid și în funcții de stat mă lovea cu minciuni; au găsit crezare și locul în presa de partid în materialul acuzativ, fără a fi eu personal întrebăt, fără a fi avut posibilitate de a răspunde și a arăta realitate. Cu asemenea procedeu or ce om fie cel mai cinstiț poate să fi adus la eşafod. Comitetul Central a fost dus în eroare de elemente dușmane pătrunși în diferite funcție în stat și de elemente incompetente din punct de vedere profesional de a judeca faptele economice financiare ale ministerelor și a guvernului. Astfel fără ca prealabil se fiu eu personal anchetat de Comisia de Control aşa cum a hotărât plenarea din sfîrșitul lui Mai 1952, am fost declarat de oameni de cea mai mare răspundere în partid și stat, în mod public dușmani contrarevolutionar sabotor. Aceasta declarării publice a oamenilor de răspundere facute numai pe baza presupușiei și eronate a împiedicat cercetarea obiective și a Comisiei de Control și a anhetei judiciare.

Mă adresezi din nou prin acest memoriu conducerii Partidului și în special Secretarului general, Tov-lui Gh. Gheorghiu Dej, folosind faptul că mi s-a acordat hîrtie suficiente ca se dovedesc nevinovăția mea în problema de sabotaj și activitate dușmanoasă de după 23 August în special și nu sunt un dușman care trebuie să fie nimicit și se rog conduceră Partidului ca se folosească faptul că eu astăzi mă aflu în recurs ca se mă scoate din pușcăria și să mă trimite la o muncă oricare unde voi putea să dovedă de cinste și de devotament în fața Partidului conducerii și a regimului și se mă reabilită măcar cît e posibil și față de păcatele mele din trecut și de greșelile mele. În viața mea de om de șaizeci de ani am trăit liber și fericit numai în URSS și în anii după eliberării țării noastre de către armata Sovietică deci ar fi fost cu totul absurd și de nebunie ca se lovesc în libertatea mea în-

judecată și condamnat la moarte pedeapsă care a fost pe urmă comutat la munca silnică pe viață.

Procesul fiind public eu nu am putut să arăt aderul în contracicere cu documente de partid și de declarație făcute de mine la ancheta forțat de împrejurările arătate mai sus, fără a provoca mare scandal și a fi judecat ca acțiune de diversiune împotriva partidului și încercare de subminare a încredere poporului în partid și în conducerea lui. Am tăcut am recunoscut că sunt vinovat în toate. Nu am pus martori nu m-am apărat punând întrebări martorilor și toate toate loialitatea mea în fața partidului a fost răsplătit cu declarația procurorului general că sunt un "vierme care trebuie strivit" și că am recunoscut cu "cinism" vina mea și cu condamnare la moarte. Am fost condamnat la fel ca Rajk în Ungaria și alii din alte țări cu regimul de democrații populare, care au fost dușman provocator și s-au legat cu dușmanii de peste graniță și trădat țara făcând spionaj în slujba statelor capitaliste au organizat comploturi, diversiuni și sabotaj și au pregătit omorarea conducătorilor principali ai partidului.

De ce nu mi s-a respectat dreptul meu statutar de partid și de ce nu a fost respectat hotărârea Plenarei CC-ului prin care am fost trimis în fața Comisiei de Control ca se facă ea cercetări în chestiunile ridicate de comisia de partid care fusese însărcinat să ancheteze activitatea cadrelor superioare la Finanțe, Bănci și cooperăție, Comisia din care eu am fost exclus fără nici un drept de către ceilalți membri ai comisiei fără să fie cu participarea mea la ședința la care s-a hotărât excludere mea din comisia. Eu am fost ales ca membru al comisiei de către plenare al CC-ului și nimeni afară de Plenare nu avea dreptul ca să mă exclude din aceasta comisia. Astfel eu am fost răpit de posibilitate de a spune părere asupra problemelor și acuzațiilor neîntemeiate împotriva mea nici ca anchetator nici ca anchetat. Poate că n-a fost just din partea mea că am trimis lui Moghioroși președintelui un protest scris împotriva felului în care sunt duse anchete lipsit de ori ce obiectivitate și împotriva insinuărilor și calomniilor îndreptate contra mea dar nu forma era important și însăși faptul că am protestat deci am respins acuzațiile nedrepte și aveam tot dreptul fie ca anchetat fie ca rămas anchetator se fie ascultat părerea mea documentarea ema în contra acuzațiilor. Prin călcarea dreptului meu de a apăra fața de acuzației în documente întocmit de comisia a intrat o serie de acuzații nedrepte faptele arătate în mod denaturat și pur și simplu minciuni și astfel întreg CC al PMR a fost dus în eroare nu numai în chestia de acuzații contra mea ci și asupra activitatea Ministerului de Finanțe negînd toate succesele care a obținut în cei 4 ani sub conducerea mea.

De ce s-a grăbit de a mă declară dușman sabotor contrarevoluționar înainte ca Comisia de Control să ancheteze în mod serios cazul meu? Sau poate s-a înțeles

că prin chemarea mea odată la Com. de Control, cînd mi-a cerut se fac autocritica scurte despre activitatea de după 23 Aug. ce a ce am și făcut să-l îndeplinit datoria de anchetare și am fost lăsat prădă tuturor fără ca se mă pot apăra și apoi vărît în pușcărie. Ori ce crimă n-ăși fi făcut nu meritam asemenea procedeu prin care era se fiu trimis în fața plutonului de execuție. De ce a fost călcat dreptul meu constituțional, imunitatea deputatului și mă arestat fără ca Parlamentul să ridice imunitatea mea parlamentare printre-o ședință cu participarea mea?

Procedeul nedrept în cazul meu și călcarea drepturilor mele de membru al PMR-ului și de deputat a împiedicat apărarea mea împotriva acuzațiilor nedrepte și anchetarea obiective după arestarea mea. S-a format la mine convingere că anumite forțe din CC al PMR au urmărit compromiterea și distrugerea mea fizică și politice nu în interesul apărării cinstiță a partidului și a regimului împotriva elementelor oportuniste contra revoluționare, ci de interes personal care merge mai departe decât interesele de ambicioză de carierist de a se ridica prin cadavru altuia. Altfel nu-mi pot explica de ce unuicu atâtă ură nu numai el personal a pornit împotriva mea dar și căutat să mobilizeze tot CC al PMR și se organizeze toate acțiuni pentru înlăturarea mea și apoi a celor doi pe Ana Paucher și Teohari.

Problema această am ridicat în fața anchetei fără a prezenta și numele dar din cauza că nu am avut suficiente dovezi și apoi nu vroiam să discut în fața anchetei judecătorești acțiunea CC-ului împotriva mea fiind în situația grea adevărată vinovat în legătură cu siguranță în unele perioade al activității mele. În această memorie care este cu totul confidențială adresată Secretarului general nu mai țin în minte frâmantările mele în această problemă indiferent de urmările gravă care pot avea asupra mea în urma acestei acte de a ridica chestiuni fără a avea dovezi suficiente aruncând astfel umbră asupra unor membri de mare răspundere în conducere partidului.

Eu sunt convins că toate acțiunile de "demascarea" mea de oportunist, contrarevoluționar, sabotor, umflarea unor greșeli ale mele pînă la acțiuni criminale precum și procedeul prin care am fost împiedicat ca să mă apără împotriva acuzațiilor nedrepte este opera lui tov. Kișinevski. El a urmărit și urmărește nimicirea mea nu numai în interesul just de partid deși în mod eronat fiind influențat de anumiți "experti" în probleme economice și financiare ci din urmă personale și scopuri personale de a mă reduce la tacere veșnică în anumite probleme compromițătoare pentru el. De unde am aceste prezumții care nu ridică ca acuzație concrete ci o aduc la cunoștința tov. Gheorghiu Dej ca se fie atent.

(continuare în numărul viitor)

PUNR – prezent și tendințe

SABINA FATI

PUNR – Partidul Unității Naționale din România – are imaginea unui partid extremist, creată mai ales prin identificarea cu liderul său Gheorghe Funar. În fapt, PUNR nu răspunde definiției de partid extremist nici ca ideologie adoptată și nici ca program. Cu toate acestea, legitimitatea unui partid nu poate fi disociată de cea a reprezentanților săi și mai ales de cea a conducerii. În mod obișnuit, calea de legitimare a reprezentanților se face pe baza "eficacității umane", iar pentru PUNR, Gheorghe Funar răspunde acestei eficacități, despre care Jacques Lagroye spune că este "o presupunție de eficacitate nebiocratică, personalizată, care face să intervină o relație de încredere între reprezentant și alegătorii săi"¹. Relație care, în mod evident, servește pînă la urmă ca suport legăturilor clientelare – prezente de altfel în cazul mai tuturor partidelor din România. și nu numai liderul partidului trebuie să răspundă preocupărilor și așteptărilor protejaților săi, pentru că el este în serviciul lor pentru a le rezolva problemele și a descoperi punctele de interes ale potențialilor alegători. Funar, pentru PUNR, este incontestabil cel care întreține interesul simpatizanților pentru partidul său, chiar dacă acest lucru este realizat prin întreținerea sau inventarea "conflictului" româno-maghiar.

PUNR se autodeclară fără rezerve naționalist, iar apariția sa pe scena politică românească a stat de la bun început sub semnul "apărării" Ardealului și al combatării revendicărilor maghiare. Inițial, retorica dură a acestui partid a fost pe placul partidului de guvernămînt, care s-a folosit nu o dată de discursurile lui exploziv-naționaliste pentru a trece într-un plan secund crizele socio-economice inerente strategiei politice adoptată de executiv. În acest fel simplu, opinia publică – în loc să se preocupe de scădere nivelului de trai sau de creșterea numărului de șomeri – era bombardată cu mesaje alarmiste despre felul că în care maghiarii închid școlile românești sau despre cum planuiește Budapesta să modifice frontierele. Însă, scenariile de acest tip sunt din ce în ce mai puțin adoptate de partidul aflat la putere. Nu pentru că PDSR nu ar mai crede în teoria scenariilor de acest tip, ci pur și simplu pentru că logica lor nu mai corespunde imaginii unui partid care militează pentru integrarea României în structurile euro-atlantice. Iar semnalele venite din afară arată că partidul de guvernămînt trebuie să sus-

pene relații sale cu partidele hipernationaliste și, totodată, să eliminate curentul naționalist manifestat chiar în interiorul său.

PDSR a scăpat deja de un aliat incomod precum PRM, în vreme ce Consiliul Reprezentanților PSM cataloga recent drept "inexistent" Protocolul alianței pro-governamentale, din cauză că prevederile acestuia nu au fost îndeplinite. Mai mult chiar, PSM afirma că nu a sprijinit actualul guvern din motive ideologice și că are păreri diferite față de partidele semnatare ale Protocolului în probleme cum ar fi relațile cu NATO sau Consiliul Europei. În ce privește PUNR, partidul de guvernămînt încearcă în diverse feluri să tempereze virulența acestuia.

Electoratul PUNR a fost cîștigat mai cu seamă prin discursul naționalist și prin atacurile la adresa UDMR. Legătura PUNR cu cetățenii se poate schița conform cercurilor concentrice descrise de Duverger²: cercul interior – cel al militanților, pentru care partidul reprezintă o rațiune vitală – aici sunt inclusi, pe de o parte, cei care fac parte din staff, iar pe de altă parte, cei care nu se văd, oameni de afaceri, ofițeri superiori, constituînti într-un grup oarecum coerent de interese; urmează apoi cercul aderenților, în care sunt inclusi cei care au cartea de partid și plătesc cotizație, în număr de circa 50.000; al treilea cerc este cel al simpatizanților și alegătorilor, care se recrutează tot din electoratul ardelean, sensibil la discursul anti-maghiar.

Iată un motiv serios pentru care Partidul Unității Naționale din România nu poate renunța la propria emblemă de dragul aliațului său și nici nu pare grăbit să împartă povara responsabilității guvernării cu PDSR, deși PUNR deține cîteva portofolii cu greutate – justiție, transporturi, comunicării, agricultură. Reacția PUNR cînd criza economică s-a acutizat a fost una dictată de "instinctul de conservare" și s-a manifestat printre-o serie de atacuri la adresa PDSR: "PDSR trebuie să devină partid unic", s-a spus de la un nivel înalt la Conferința Județeană Cluj a PUNR; sau "Primul ministru este obligat să facă o politică electorală"; ori "Nu s-a reușit stoparea corupției"; "În proporție de 40-50%, economia națională este una subterană"; sau "Siguranța națională este grav afectată prin luarea de bani de la Armata pentru a se im-

Actualitatea

porta gru"; dar sînt și voci, precum cea a lui Valer Suijan, secretar general al aceluiași partid, care susține că "Între PUNR și PDSR există o convergență totală" și că partidul său intenționează să încheie un pact de neagresiune cu PDSR la alegerile viitoare, aşa cum a procedat și în 1992. Iar Ioan Gavra, vicepreședintele PUNR, spune cu multă convingere că Ion Iliescu nu are contracandidat la alegerile pentru Președinția României, deși PUNR a declarat deja că va avea propriul candidat pentru Palatul Cotroceni.

La recenta Convenție Națională a PUNR (18-19 noiembrie), Gheorghe Funar a cîștigat detașat alegerile pentru funcția de președinte, în fața lui Valer Suijan. Scorul: 301 la 141 pentru primarul de Cluj. Realegerea lui Funar în funcție era de altfel indiscretabilă. Suijan, adept al unei linii moderate atât în ceea ce privește relațiile cu Ungaria, cît și cu Uniunea Europeană, este, după cum arată luările sale de poziție, un apropiat al PDSR. Or, un astfel de lider ar fi renunțat la însemnile distinctiv-naționaliste ale PUNR, situație în care electoratul – care este în proporție de 4-5%, după cum arată sondajele de opinie din ultimul an – s-ar fi redus și mai mult. În fond, cei care simpatizează cu PUNR nu au fost atrași de programul socio-economic, prea puțin evidentiat, ci de discursul naționalist al liderului național. Politica etnică adoptată de multe ori și de partidul de guvernămînt a fost folosită atât PDSR-ului, cît și PUNR-ului. Este sătuit că politica etnică pretinde întotdeauna că se bazează pe niște fundamente autoevidente și valabile ale comunității, fundamente care, de fapt, sunt "inventate", imagineate, construite și proiectate prin invocarea caracteristicilor lingvistice, culturale, istorice sau de grup, și care sunt astfel mai degrabă subiect al alegerii strategice decît "chintesația" colectivității.³

Desigur, PDSR ar fi preferat în fruntea principalului său aliat la guvernare un președinte cu mai puțină fantezie și personalitate, însă aceasta ar fi fost o cerință de moment, care ar fi îmbunătățit imaginea guvernului în fața instituțiilor europene și nord-atlantice. Pe termen lung însă, realegerea lui Funar în fruntea PUNR va determina, probabil, PDSR-ului să renunțe cu timpul la această alianță.

Tendințe

Convenția Națională a PUNR a stabilit un program economic inspirat din doctrina social-liberală, a verificat, într-un fel sau altul, coeziunea partidului și a prefigurat necesitatea centralizării acestuia. PUNR nu se dovedește a fi un partid în adevăratul sens al cuvîntului. Una dintre definițiile acceptate este cea că "partidele politice sunt forțe politice de cetățeni de aceeași tendință

politică, în vederea mobilizării opiniei spre un anumit număr de obiective și de a participa la putere sau de a influența puterea pentru a le realiza".⁴ PUNR, deși dorește accederea la putere, nu are conturate obiective politice clare, trăind doar de pe urma conflictului româno-maghiar, întreruput, la urma-urmei, artificial atât de către PUNR, cît și de UDMR. PUNR nu dorește decît menținerea *status quo*-ului și reprezentă expresia radicală în combaterea autonomismului proferat de unele curente ale UDMR.

Ceea ce era de demonstrat s-a demonstrat, și anume că există, într-un prim plan, două curente importante de opinie: unul moderat, avându-l în frunte pe Valer Suijan, și altul radical, reprezentat de Gheorghe Funar. Într-un plan secundar, ramificațiile sunt chiar mai numeroase; chiar dacă nu se bazează pe contradicții în planul ideilor, ci pe raportul relațiilor interpersonale, ele ies la iveală oarecum periodic: senatorul Viorel Sălăgean, al căruia sprijin politic a și fost retras de către PUNR, mereu în contradicție cu mersul partidului, Suijan în război cu Funar și Gavra, ministrul de Justiție I.G. Chiuzaian, deși îndatorat președintelui Funar, îl contrazice pe acesta declarând că Ion Iliescu mai poate candida pentru un mandat, vicepreședintele Gavra, și el un admirator al lui Funar, îl gratulează la rîndul său pe Iliescu.

Partidul nu pune mare preț pe programul său, deși acesta a fost îmbunătățit; mesajul PUNR va fi același, poate va cîștiga în eleganță, dar se va menține constant în agresivitate. Fără retorică anti-maghiară, PUNR și-ar pierde locul pe axa partidelor parlamentare din România; oricum, electoratul său se va recruta tot din arcul carpatic, spațiu în care își desfășoară propaganda și UDMR. De altfel, Gheorghe Funar, în ultimele trei luni și-a temperat în parte discursul extremist. La Conferința Județeană a PUNR Cluj, încercînd chiar să pozeze în împăciuitor, Funar a adresat în numele PUNR o "chemare la dialog" pentru UDMR, precizînd pe această cale cele cinci condiții ale partidului său pentru semnarea Tratatului politic de bază dintre România și Ungaria: 1. Ungaria să recunoască atrocitățile pe care le-a săvîrșit pe teritoriul României după Diktatul de la Viena; 2. Să înceteze politica externă ostilă României; 3. Să înceteze cu amestecul în treburile interne ale României; 4. Declararea ca neconstituțională și scoaterea în afara legii a UDMR; 5. Organele Ministerului de Interne și ale Ministerului de Justiție să treacă la arestarea membrilor și conducătorilor guvernului și parlamentului autoproclamate în Harghita și Covasna. PUNR nu poate astfel accepta principiile democrației consultative; garantarea de drepturi minorității maghiare ar însemna pierderea controlului asupra

Actualitatea

celor cărora le-au fost acordate. Or, PUNR își crecea să susținerea electorală demonstrează cît de "primejdios" este acest lucru pentru un stat unitar ca România.

Probabil că aceasta este și direcția adoptată pentru campania electorală, direcție care îi va asigura PUNR-ului mai mult decât pragul minim pentru intrarea în Parlament, în condițiile în care Bucureștiul și Budapesta nu vor încheia Tratatul. Dar, chiar și așa, PUNR va găsi suficiente "pericole" în subtext pentru a-și pune în gardă simpatizanții. Cu atât mai mult cu cît Ministerul de Externe din Ungaria susține încă necesitatea introducerii Recomandării 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei în tratatul bilateral. Recomandarea 1201 a fost mediațiată cu atâtămeticulitate îmaginea Reuniunii de la Paris a Pactului de Stabilitate, încât conotațiile ei negative au rămas în memoria reziduală a opiniei publice. Deci, cu sau fără tratat de bună vecinătate la granița de vest, tactica în campania electorală a PUNR este gata pusă la punct.

Gheorghe Funar va fi, desigur, candidatul PUNR la alegerile prezidențiale, iar imaginea sa de lider apărător al ideii naționale va aduce un plus de voturi partidului, un plus mai mare decât ar fi adus contracandidatul său la funcția supremă în partid, moderatul Valer Suijan. Acest lucru poate fi interpretat în două feluri: pe de o parte, PUNR va cîștiga mai multe locuri în parlament pe specialele discursului persuasiv-naționalist propagat de Funar, iar pe de altă parte, simpatizanții lui Funar își vor da voturile în al doilea tur lui Ion Iliescu. Generalul în retragere, Paul Cheler, un apropiat al lui Gheorghe Funar, i s-a propus din partea filialei Gorj să candideze pentru președinția jării și, deși generalul Cheler ar impune prin uniformă, iar trecutul său de "general-disident" ar putea fi pus pe tapet, imaginea unui militar indisciplinat, cum s-a dovedit a fi generalul, nu va fi bine primită de un electorat format într-un regim autoritar.

Alianța PUNR cu PDSR, deși incomodă pentru partidul de guvernămînt, va fi menținută pînă la alegerile din 1996, PUNR deținînd în actualul guvern cîteva portofolii importante. În dezbatările care depășesc granițele însă, PDSR va fi obligat să dea în continuare explicații în legătură cu aliațul său. Expertii în politică internațională apreciază că România este percepută în structurile de securitate euro-atlantice ca neîndeplinind criteriile de compatibilitate pentru integrarea sa din cauza persistenței tensiunilor interetnice și a consecințelor acestora.

În perspectiva alegerilor, PUNR va căuta să facă alianțe, chiar dacă în acest moment declară că nu este cazu. Deja PUNR formează, împreună cu MER și PDAR, Blocul Unității Naționale (BUN), dar nu este exclusă o

colaborare cu PRM și PSM. PUNR, prin vocea liderului său Funar, a susținut partidul lui Vadim Tudor îmaginea de ruperea relațiilor acestuia cu PDSR, arătînd că o decizie de acest fel trebuia luată înțînd cont de avizul tuturor părților semnatare ale Protocolului. Președintele PUNR, Gheorghe Funar, a recomandat cu seninătate Biroului Executiv Central al PDSR să-l audieze și pe președintele Ion Iliescu îmaginea de a discuta ruperea alianței cu PRM. Funar a declarat, atunci, că PDSR ar trebui să nu se refere, în principal, la "efekte", respectiv la atacurile lui Vadim Tudor din *România Mare*, cîi la "cauze", adică la declarațiile președintelui Iliescu din SUA. Liderul PUNR arăta, în octombrie, că indiferent de forma declarațiilor președintelui în SUA, alăturarea numelui său și al președintelui PRM cu Vladimir Jirinovski a fost făcută, iar Ion Iliescu ar trebui să precizeze, în fața PDSR – partidul care l-a susținut la alegerile prezidențiale, dacă își menține punctul de vedere.

În plus, atât PSM, cît și PRM sunt partide care au cîteva puncte comune: în ce privește politica externă și de apărare, se opun, într-un mod mai mult sau mai puțin voalat, integrării necondiționate în structurile euro-atlantice; în ce privește economia, susțin intervenția dură a statului în economie; iar, din punct de vedere social, pledează pentru statul bunăstării. Discursurile lor au nuanțe diferite, dar o alianță concertată a PUNR, PRM și PSM și-ar putea delimita un *target-group* important pentru care atracția naționalismului este "partial reziduală", adică este rezultatul eșecului altor idei și idealuri de a stimula sprijinul popular și a activa sentimente puternice de loialitate sau de a crea instituții eficiente și atrăgătoare.⁵

□

NOTE:

1. Jacques Lagroye, *Sociologie Politique*, Presse de la Fondation National des Sciences Politiques, Dalloz, 1991.
2. Maurice Duverger, *Les Partis Politiques*, A. Colin, Paris, 1981.
3. Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londra, 1983.
4. J. Louis Quermonne, *Les régimes politiques occidentaux*, Edition du Seuil, Paris, 1986.
5. Ronald Linden, *The Appeal of Nationalism. Report on Eastern Europe*, 24/1991.

SABINA FATI - She holds a M.A. in Political Sciences. Post-Graduate Studies in Journalism.

Currently, she works as press-correspondent of Radio Free Europe, in Bucharest.

Guvernul în opinia publică

MIRCEA KIVU

De cinci ani încoace, românii se plâng de înrăutățirea continuă a traiului zilnic. Analizele obiective îndreptate asupra evoluției indicatorilor economici îndreptălesc aserarea atitudine. Ca argument, e suficient de arătat că, dacă între octombrie 1990 și septembrie 1995 prețurile au crescut (conform statisticii oficiale) de 98 de ori¹, veniturile salariale medii au înregistrat o creștere de numai 67 de ori, ceea ce înseamnă o depreciere de 32% a puterii de cumpărare a unui salarid mediu, și aşa destul de subțire.

În principiu, degradarea condițiilor de trai ar trebui să atragă după sine pierderea capitalului de încredere în instituțiile statului, în general, și mai ales în Guvern, în particular.

Așa se întâmplă, la prima vedere, dacă privim ultimele rezultate publicate în cadrul *Barometrului de Opinie* realizat pentru Fundația Soros de către Institutul de Cercetare a Calității Vieții (septembrie 1995): la întrebarea "Cum apreciați, în general, activitatea guvernului?", 60% din subiecți răspund: "Foarte prostă" sau "Nu prea bună", în timp ce numai 37% o apreciază ca "Foarte bună" sau "Bună". Cifrele sunt congruente cu cele ale sondajului publicat recent (dar realizat în aceeași perioadă cu cel al ICCV) de către IMAS: 37% aprecieri pozitive, 61% aprecieri negative.

Lucrurile se complică dacă luăm în considerare evoluția în timp a aprecierilor populației față de activitatea guvernului, reflectate în sondajele trimestriale efectuate în cadrul Barometrului de Opinie Publică:

%	Aprecieri pozitive	Aprecieri negative	Balanță (+/-)
martie 1994 (IMAS)	25	74	-49
iunie 1994 (IRSOP)	26	74	-48
septembrie 1994 (IMAS)	26	72	-56
decembrie 1994 (IRSOP)	40	59	-19
martie 1995 (ICCV)	32	65	-33
iunie 1995 (CURS)	26	71	-45
septembrie 1995 (ICCV)	37	60	-23

Deși balanța dintre aprecierile pozitive și cele negative este constant negativă, variațiile sale de la un trimestru la altul sînt greu de explicat numai prin degradarea nivelului de trai. "Nivelul de trai" este un construct abstract, rezultantă a multor componente pe care opinia pu-

blică le percepă în intensități diferite. La întrebarea "Care sunt lucrurile de care vă temeți cel mai mult în prezent?", răspunsul cel mai frecvent (între 50 și 60% din respondenți) s-a referit, în toate cele 7 sondaje pe care le analizăm, la evoluția prețurilor. Având în vedere această constatare, nu e de mirare că în decembrie 1994 (după o perioadă în care cursul dolarului fusese menținut constant²) numărul celor mulțumiți de activitatea guvernului a crescut de la 26% la 40%. Si, de asemenea, nu ne vom mira prea tare dacă sondajul din decembrie 1995 va înregistra o scădere a popularității executivului.

O mai atentă analiză a imaginii publice a guvernului trebuie să răspundă la întrebarea "Cine sunt cei care au o opinie favorabilă, respectiv nefavorabilă, față de prestația guvernului?". Un prim pas în acest demers îl constituie analiza distribuției regionale a răspunsurilor la întrebarea privind aprecierea activității guvernului³. Cele mai semnificative diferențe între ponderile aprecierilor pozitive se obțin operind următorul decupaj⁴:

1. Transilvania (fără partea de SE), Muntenia, municipiul București	38%
2. județele Covasna, Harghita, Mureș	9%
3. Oltenia, Moldova	45%

În prima grupă se diferențiază persoanele tinere, care au mai puține aprecieri pozitive (31% pentru cei în vîrstă de pînă la 44 de ani) de cele vîrstnice (44% dintre cei peste 45 de ani apreciază pozitiv guvernul). În interiorul ultimei grupe (Oltenia și Moldova), diferențialul cel mai puternic îl reprezintă statul ocupațional (persoane active, studenți și șomerii exprimă aprecieri pozitive în proporție de 36% față de 58% în cazul pensionarilor și al casnicelor). Analiza diferențierilor în funcție de variabilele socio-demografice nu aduce multe nouări față de simpla constatare că "zonele" care constituie cu predilecție fieful electorale ale partidului aflat în fruntea coaliției guvernamentale sunt mai dispuse să treacă cu vederea eventualele insatisfacții față de nereușitele administrației pentru care au votat.

Un indicator al optimismului/pesimismului este dat de răspunsurile la întrebarea "Cum credeți că veți trăi, dvs. personal, peste un an?". Aici, răspunsurile obținute pe întregul eșantion s-au grupat remarcabil de echilibrat (cifrele dintre paranteze redau, pentru comparație, datele obținute în sondajul ICCV):

- mult mai bine	2%	(2%)
- ceva mai bine	24%	(31%)
- aproximativ la fel	34%	(35%)
- ceva mai prost	21%	(22%)
- mult mai prost	5% (5%)	
- nu știu	11%	

Punerea în legătură a indicatorului de pessimism cu aprecierile pozitive exprimate față de activitatea guvernului generează următoarea grupare:

"Cum credeți că veți trăi peste un an?"	Aprecieri pozitive pentru guvern
1. mult mai bine, ceva mai bine	55%
2. aproximativ la fel, nu știu	39%
3. ceva mai prost, mult mai prost	25%

Așa cum ne așteptăm, satisfacția față de prestația executivului se asociază cu așteptări pozitive față de evoluția viitoare a propriilor condiții de viață.

Îndrepindu-ne acum atenția asupra opțiunilor electorale, am utilizat intențiile de vot în eventualitatea alegerilor prezidențiale, obținând următoarele grupări de decizii pentru prezumtivii candidați:

Candidatul pentru care ar vota	Aprecieri pozitive pentru guvern
1. "Nu ar vota", I. Rațiu, H. Rusu	6%
2. E. Constantinescu, N. Manolescu, R. Cămpleanu	20%
3. I. Iliescu, T. Mohora	62%
4. "Nu știu", A. Năstase, P. Roman, G. Funar, V. Surdu, C.V. Tudor, A. Păunescu	34%

Cei mai critici față de guvern sunt deci cei care s-au decis să nu voteze, precum și cei care optează pentru candidați ale căror nume au mici șanse de a se regăsi pe buletinele de vot. De unde rezultă că, aparent paradoxal, reacția cea mai frecvent produsă de dezamăgirea față de actuala guvernare este dezinteresul pentru procesul electoral.

A doua categorie, de asemenea critică față de guvern, optează pentru figurile marcante ale Opoziției (Emil Constantinescu și Nicolae Manolescu – de altminteri, cei care, de-a lungul istoriei recente, au avut șanse reale de a reprezenta în alegeri candidatul unic al Convenției). Includerea în această grupă a votanților lui Radu Cămpleanu nu trebuie să ne surprindă, pentru că, pentru acei 1% din electorat care ar vota pentru acesta, este de crezut că el reprezintă, indiferent de aprecierile analiștilor politici, figura cea mai reprezentativă pentru opoziție.

A treia categorie, care se situează în apropierea valori medii a aprecierilor față de guvern, votează în general pentru liderii partidelor care alcătuiesc guvernul⁵. În aceeași grupare se situează nehotărții.

Cele mai multe aprecieri pozitive le întrunește guvernul din partea votanților lui Ion Iliescu (includerea în această categorie a lui Tudor Mohora – 0,4% din electorat – e statistic nesemnificativ). Aceasta înseamnă că, de fapt, guvernul este percepțut mai degrabă ca o instituție prezidențială.⁶

Rezumînd cele constatate, rezultă că există două categorii de atitudini care gravitează în jurul aprecierii față de activitatea guvernului. Pe de o parte, cei mulțumiți de guvern, votind în general reprezentanții partidelor din coaliția guvernamentală și în particular pe actualul președinte, a cărui imagine publică pare a o cauționa pe cea a guvernului. Pe de altă parte, nemulțumiți, care fie că votează opoziția, fie că se abțin de la vot. De aici explicația paradoxului celor mai multe dintre ultimele sondaje de opinie: pe fondul unei nemulțumiri generale față de activitatea instituțiilor statului, și mai ales față de cea a guvernului, partidele aflate la putere continuă să se afle în poziție de cîștiigator într-o prezumtivă confruntare electorală. Aceasta se întâmplă pentru că insatisfațiile electoratului se materializează, în bună parte, în dezinteres față de sfera politicului în general și, în particular, în abstinență la vot.

NOTE:

1. ... ceea ce contravine simțului comun, căci orice preț de dinainte de 1990, îmbogățit cu două zerouri, este inferior celui actual, pentru același produs.

2. Între 1 octombrie și 1 decembrie 1994, leul se depreciașează față de dolar cu mai puțin de 1%.

3. Analizele ce urmează se bazează pe datele sondajului efectuat de IMAS la sfîrșitul lui septembrie 1995.

4. Prelucrările s-au făcut utilizînd procedeul statistic CHAID (*Chi-squared Automatic Interaction Detector*).

5. La data efectuării sondajului, PRM nu ieșise încă din coaliția guvernamentală.

6. Citirea valorilor coeficienților de corelație dintre aprecierile pentru principalele instituții ale statului (primărie, parlament, guvern, președinții, justiție) indică cel mai înalt grad de asociere între aprecierile pentru guvern și cele pentru președinte.

MIRCEA KIVU - Sociologist. He holds a D.E.A. in Demography and Social Sciences at École des Hautes Études en Sciences Sociales (with a thesis on demographic policy in Romania before 1989). He published in Romanian and French sociological journals.

He is Director of Polls Department at the Institute for Marketing and Polls.

Cauzele slăbirii leului

VARUJAN VOSGANIAN

In cea de-a doua jumătate a toamnei acestui an economia românească a fost confruntată cu cea mai importantă criză de pe piața valutară din decembrie 1989 încăcoace. Criza este semnificativă în primul rînd prin amploarea ei. În numai o lună (15 octombrie - 15 noiembrie), pe piața caselor de schimb leul a slăbit cu cca. 40% în raport cu dolarul american. Chiar dacă în aceeași perioadă variația cursului de referință stabilit de Banca Națională a fost mult mai redusă, acest lucru nu a avut darul să diminueze implicațiile psihologice ale saltului înregistrat la casele de schimb. Experiența acestor cinci ani arată că mai aproape de tendințele naturale ale pieței este cursul folosit de casele de schimb și nu cel de referință. Si, mai devreme sau mai tîrziu, cursul de referință urmează tendințele celor de pe piața reală. În al doilea rînd, criza este semnificativă prin faptul că ea marchează eșecul tentativei de macrostabilizare pe cale administrativă, tentativă care a debutat odată cu aplicarea Memorandumului de politică economică semnat de Guvernul României cu Fondul Monetar Internațional. Memorandumul care condiționa continuarea împrumuturilor pentru acoperirea deficitelor de unele măsuri de reformă economică a început să fie pus în aplicare încă de anul trecut. Aceasta a impus, pentru prima oară după decembrie 1989, aplicarea unor constrângeri economice reale. Prima dintre acestea a fost trecerea de la dobînzi real-negative la dobînzi real-poitive. Pentru societățile comerciale care contractaseră în trecut împrumuturi avantajoase, unele chiar cu dobînzi anuale de 15-20%, reactualizarea acestora la niveluri de 110-120% a fost o lovitură neașteptată și greu de atenuat. A doua constrângere a fost legată de caracterul mai restrictiv al creditului, care nu se datoră numai dobînzelor crescute, ci și condițiilor mult mai severe legate de solvabilitatea debitorului. Alte măsuri de politică monetară care au avut același scop, și anume reducerea instabilității monetare, au fost controlul masei monetare în ansamblu, începînd cu emisiunea de monedă și folosirea cursului de schimb ca o ancoră antiinflaționistă. La acestea s-a adaugat și votarea cu mare întîrziere a Legii bugetului de stat pe anul 1994, lege care a intrat în vigoare abia la începutul lunii iunie, amînînd infuzia monetară în economie pe care o presupune orice nouă execuție bugetară.

Aceste măsuri aplicate cu o anumită consecvență pînă la jumătatea anului trecut au avut ca efect diminuarea ritmului inflației, sporirea încrederii în moneda națională și relativa stabilitate a cursului de schimb. Definirea rezervelor în monedă națională, datorită dobînzelor ridicate, era mai interesantă decît definirea economiilor în valută. Aceasta a făcut ca depozitele în lei să înregistreze o puternică creștere și leul să redevină un mijloc de economisire.

Măsurile de politică monetară nu au fost însă susținute de o politică economică consecventă și eficace. Fără eliminarea, măcar parțială, a surselor de risipă, fără o politică fiscală și bugetară adecvate, fără sporirea privatizării, demararea pieței de capital și promovarea mediului concurențial, autonomia politicii monetare nu a putut funcționa decât o perioadă scurtă de timp. Economia a început să se sufocă din lipsa resurselor monetare necesare investițiilor și capitalului circulant. Cererea s-a redus și efecte asupra pieții bunurilor de folosință medie și îndelungată și a producției și comerțului aferent au început să apară. Încă din luna iunie a acestui an, criza era previzibilă. Nici una din măsurile clasice de politică monetară folosite în astfel de ocazii nu a fost utilizată. Relativa stabilizare a inflației a fost irosită și încrederea în moneda națională serios afectată.

Așadar, semnificația majoră a acestei crize monetare este eșecul tentativei de stabilizare macroeconomică pe care a intenționat-o Guvernul Văcăroiu în perioada cea mai importantă a mandatului său.

Acest lucru apare în mod evident atunci cînd facem o evaluare a cauzelor acestei crize.

1. Cea mai des amintită dintre cauzele scăderii leului este deficitul balanței comerciale. Într-adevăr, față de o diferență între importuri și exporturi de numai 428 milioane dolari anul trecut, în acest an estimările pomenesc cifra de 1,5 miliarde dolari. E drept că, amestecînd balanța comercială cu balanța de plăti externe, prim-ministrul a ajuns, în fața Senatului, la concluzia că România nu are de acoperit, efectiv, deficit un deficit de 380 milioane de dolari. Indiferent însă de argumentațiile subtile ale executivului, este cert că leul se comportă ca moneda națională a unei țări în deficit major și cronic și este tot atât de cert ca România continuă să importe cu mult mai mult

decît poate exporta. Cifra de 1,5 miliard deficit nu pare mare decât dacă o raportăm la anul 1994 pentru că, dacă avem în vedere tendința celor cinci ani anteriori, observăm că anul trecut constituie doar excepția. În fiecare an, deficitul comercial a depășit 1 miliard de dolari, iar recordul aparține anului 1990, cînd acest indicator a atins cifra de 3,2 miliarde dolari, cu un volum incredibil al importului - 9,1 miliarde dolari -, îndreptat, în proporție de peste 90%, spre consum neproductiv.

Deficitul comercial este, la rîndul său, efectul numeroaselor cauze. Exporturile românești continuă să fie necompetitive. Partenerii externi stabili sunt puțini. Exporturile sunt destul de bine controlate de factorul politic și sistemul de acordare a licențelor îngusteză, după criterii extraeconomice, numărul celor ce au acces la ele. Importurile de băuturi și țigări au o pondere marginală. În schimb, au crescut importurile de petrol și produse petroliere, importuri de mașini și utilaje care se fabrică în țară etc. Este de notorietate faptul că, în timp ce uzinele Tractorul și Semănătoarea sunt luate în stare de semifaliment, importul scutit de taxe vamale de tractoare și semănători este în plină dezvoltare.

O altă cauză a sporirii deficitului comercial îl constituie politica stabilirii cursului de referință de către Banca Națională. Indiferent de ceea ce afirmă punctul de vedere oficial, cursul de schimb nu este liberalizat. El se stabilește pe cale administrativă și adesea tendințele sale contrazic tendințele reale ale pieței. În mod tradițional, slăbirea monedei naționale avantagează, pe termen scurt, exporturile și descurajează importurile. Deși slăbirea balanței comerciale a fost evidentă de acum șase luni, Banca Națională nu a procedat la adaptarea treptată a cursului de referință.

2. Intrările extrem de scăzute de credite externe au contribuit la criza valutară. Dacă pînă în acest an datoria externă a României a sporit în medie cu 1 miliard de dolari, în 1995 creditele externe nu depășesc 78 milioane dolari. Aceasta se datorează atitudinii rezervate a organismelor financiare internaționale, Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, care și-au amînat împrumuturile pentru acoperirea deficitelor și ajustare structurală, în valoare de peste 500 milioane de dolari. Se datorează însă și faptului că România continuă, din diverse motive, să fie neinteresantă pentru capitalul străin, detinînd, printre țările est-europene, ultimul loc - dacă ținem seama și de mărimea țării noastre.

3. Diminuarea dobînzelor în lei a făcut ca, în cele din urmă, cea mai mare parte a dobînzelor la depunere să-și piardă caracterul real-pozaiv. Pentru lunile octombrie, noiembrie și decembrie depunătorii și-au văzut, cu

dobîndă cu tot, economiile diminuate. Scăderea imboldului de a economisi mai are o cauză ce nu ține de mediu economic. Este vorba de presunile constante care se exercită asupra sistemului bancar și de calitatea însăși a acestui sistem. După scandalul legat de activitatea băncii Creditbank, a venit rîndul băncii cooperatiste Banckoop, care a avut parte, o lungă perioadă, de o presă contradictorie. Acum asistăm la conflictele din rîndurile conducerii băncii Dacia Felix. Depunătorii își retrag banii și consideră că cel mai cuminte este să achiziționeze dolari care, în urma scăderii leului, își creează propria dobîndă. Cei care, în prima jumătate a anului trecut, au renunțat la economiile în dolari și le-au preschimbat în depuneri în lei la bancă au avut de cîștagat. Acum însă, au de cîștagat cei care își retrag depunerile în lei și le preschimbă în valută. Această neîncredere în capacitatea monedei naționale de a fi mijloc de economisire, este, la rîndul ei, o sursă de întreținere a crizei.

4. Economia României are dimensiuni modeste. Produsul său intern brut nu depășeste 25 miliarde de dolari, fiind de cîteva ori mai mic decât al unor țări cu o suprafață mult mai redusă, ca, de pildă, Elveția, Belgia sau Danemarca. Orice influență, cît de mică, o poate perturba. Acesta este și un motiv al instabilității mediului economic românesc. Iată un caz. Un om de afaceri de origine arabă a fost cercetat de poliție. Acest lucru a creat panică printre oamenii de afaceri de proveniență arabă,

care au simțit nevoia să-și pună economiile la adăpost. Sub formă, evident, de dolari. Cum piața neagră a valutelor funcționează cu promptitudine, acest lucru a fost posibil. În acest fel, cantități însemnante de dolari au dispărut de pe piață. Faptul că "supărarea" unui astfel de grup de oameni de afaceri poate crea probleme pieței valutare românești este un lucru asupra căruia avem de meditat.

5. Încetarea embargoului îndreptat asupra Iugoslaviei a avut contribuția sa la criza valutară. Prin clisura Dunării intrau în România însemnante cantități de valută; e drept că nimeni nu știe câte. Faptul că autoritățile române au lăsat traficul de combustibili de pe Dunare să se dezvolte nestingerit și nu au intervenit decât cu foarte puțină vreme înaintea încetării embargoului dovedește că interesele economice erau foarte importante.

6. O seamă de investiții importante, a căror punere în funcțiune ar aduce economiei valutare și ar îmbunătăți balanța energetică a României, sînt întîrziate. În această listă, centrala de la Cernavodă ține capul de afiș. Potrivit unor estimări, fiecare zi de întîrziere a finalizării acestei investiții costă economia românească nu mai puțin de 600.000 de dolari. Banca Națională consideră că pentru acest an pagubele produse prin nefuncționarea acestei centrale se ridică la 150 milioane lei. Evident că, precum în numeroase alte cazuri, nimeni nu este tras la răspundere pentru aceasta.

7. Execuția bugetului de stat în deficit are contribuția sa la slăbirea leului. E drept că, față de deficitul comercial, deficitul bugetar de cca. 125 milioane dolari e relativ mic. Dar, ca și alte cauze enumerate mai sus, cu toate că are un efect mic, faptul că există mai multe cauze cu același sens, efectul agregat e important.

8. Conștringerile monetare din anul trecut au fost parțial relaxate. Aceasta a permis irosirea unor credite bancare și folosirea în exces de către societățile comerciale a creditelor în valută, al căror circuit a fost insuficient controlat. Piața a fost un absorbant și nu un furnizor de valută.

9. Pare nedumeritor la prima vedere cum o economie care a crescut cu 3,5% anul trecut și are o proiecție de 5% pentru acest an poate trece printr-o asemenea criză a cursului de schimb. Dar creșterea, într-o bună măsură, se datorează sporirii producției în industriile care lucrează în pierdere. Creșterea a fost entropică. România nu se află, încă, pe calea unei dezvoltări durabile. Creșterea cu o unitate a produsului intern brut, în condițiile în care pentru aceasta trebuie mărit deficitul comercial cu două unități, este pe ansamblul ţării o pierdere.

10. Cea mai importantă dintre cauze rămîne însă slabă eficiență a economiei românești. Lipsa restrukturării, inexistența unui mediu concurențial și a unei economii de piață fac ca economia românească să rămînă anacronică, fără o alocare eficientă a resurselor. Toate acestea se reflectă asupra leului.

Moneda națională este ca un bilet la spectacol. Dacă spectacolul este atractiv, biletele sunt bine cotate și găsesc mulți amatori. Dacă spectacolul lasă de dorit, nici biletele nu au valoare. Din păcate, spectacolul oferit de economia românească nu are, încă, nici calitate și nici eficiență. Regizorul trebuie schimbat. □

VARUJAN VOSGANIAN (1959) – He graduated from the Academy of Economics Studies and of the University of Bucharest, (Department of Mathematics).

Member of the Romanian Parliament from the Union of Armenians.

He has authored over 200 articles and various essays.

Opoziție anticomunistă în folosul foștilor comuniști

ELENA ȘTEFOI

Convenția Democratică din România se va înscrise în cursa electorală de anul viitor cu același nume și cu același candidat la președinție ca și în 1992. În afara celor două elemente de continuitate – și de obsesia declarativă a unității – nimic nu a mai rămas însă în alianța de opozitie la fel ca acum patru ani: nici statutul de funcționare, nici partidele componente, nici programul electoral, nici termenii, tonul ori intențile discursului politic. În plus, dispariția liderului moral al CDR a făcut obligatorie înregistarea fostului președinte apolitic, deci renunțarea benevolă și triumfală la principiul conform căruia independenta candidatului pentru funcția supremă ar asigura obiectivitatea necesară luării unor decizii care privesc forțe politice cu interese nu tocmai convergente.

Practic, vechea Convenție nu mai există, deși liderii care o reprezintă au consumat în acest interval legislativ mari cantități de energie pentru a descrie ca pe un organism viu, funcțional, matur și pregătit pentru confruntarea la urne. Situația specială a președintelui PNȚCD, Corneliu Coposu – și faptul că, odată cu declanșarea bolii sale, funcțiile executive au fost transferate eșalonului secund al partidului țărănist, funcțiile reprezentative revenind profesorului Constantinescu –, a "înghețat" orice inițiativă și a descurajat pornirile critice ale partidelor desprinse greu și costisitor din chingile autorității "istorice". Modificările structurale pe care acum nu le poate nimeni nega s-au făcut deci cu mari ocoluri și cu îndîrjită opozitie internă, dar și cu un exces de precauție din partea liderilor aflați în dezacord cu președintele Coposu, mereu însăși împămitați însă de ideea de a-l contrazice public, cu argumente ori acțiuni decisive.

Biografia anticomunistă, charisma și sănătatea săbredă a singurei personalități din opozitie investită din start cu titlul de "mare om politic" au blocat timp de cîțiva ani evoluția și restructurarea întregii opozitii. Marile despărțiri sau reorientări au fost amînate cît mai mult timp posibil: distanța luată față de UDMR, sprijinirea curentelor favorabile unificării liberale, renunțarea la dușmania "de principiu" față de Partidul Democrat, sur-

dinizarea sloganelor monarhistice ori preluarea limbajului specific grupării ultranaționaliste în materie de practici homosexuale – toate acestea s-au "produs" atunci cînd cîștigul de pe urma lor devenise nul. Spaimă de schimbare n-a putut, pînă la urmă, opri sau interzice schimbarea, la fel cum refuzul de a accepta numele bolii fatale de care suferă Corneliu Coposu nu a putut împiedica naturalul deznodămînt.

Această dublă spaimă a împins însă Convenția într-un soi de vanitate a reacțiilor întîrziate și a existenței în contracimp: acum, cînd jurămintele făcute la catafalcul liderului dispărut sănătatea sunt suficiente pentru a justifica orice pas înapîntea, Convenția și-a asumat identitatea exclusiv țărănistă, iar moștenitorii capitalului moral cîntărit cu satisfacție în momentul funeraliilor televizate au intrat într-o vizibilă stare de frenzie înoitoare. Din radicalismul anticomunist de altădată, Contractul cu România n-a păstrat decît vehemența antigovernamentală. Din urgența reformei și a respectării legilor economiei de piață s-a

Actualitatea

născut promisiunea creșterii nivelului tuturor pensiilor. Din acuzațiile la adresa extremităților ultranaționaliști a prins rădăcini convingeră că putem trăi foarte bine cu un Cod penal ceaușist dacă el interzice libertatea practicilor homosexuale. Din refuzul centralismului democratic, pe care mizează în continuare guvernările, s-a încheiat soluția rezolvării crizei de sus în jos și a curățirii societății prin metode totalitare: din ultimul document pragmatic semnat de Emil Constantinescu reiese că, prin contractul care i se propune, cetățeanul nu are alte obligații decât să voteze Convenția, întrucât liderii ei dețin cheia redresării economice dar n-o pot folosi pentru că nu dețin puterea.

După ce a preluat de la adversarii săi naționalismul antimaghiar și disprețul pentru legislația europeană, alianța de opoziție s-a decis să adopte populismul de stânga dintr-un calcul electoral pe care guvernările de azi și l-au făcut cu cinci ani în urmă. Mai mult decât atât, proaspătul țărănist Emil Constantinescu și-a însușit tonul moralizator și "principiile anticorupție" ale contracandidatului său de la Cotroceni: cerind parlamentarilor din opoziție să părăsească adunările generale ale acționarilor și consiliile de administrație din întreprinderile de stat, liderul CDR n-a făcut decât să repete una din melodii preferate ale principalului său adversar.

Nici liderii partidelor din Convenție, nici ideologii, consilierii sau specialiștii departamentului de imagine nu par îngrijorați de faptul că, în măsura în care s-a schimbat, alianța de opoziție n-a făcut decât să confirme politica puterii, să-i dea dreptate în fapt (deși, teoretic, o ju-

SP nr. 33 / 1995

decă necruțător!), recunoscindu-și astfel nu doar eșecul electoral, ci și neputința de a se constitui într-o alternativă credibilă. Naționalismul, populismul, paternalismul, exaltările creștin-autarhice și intransigența față de noii imboziți sint atuurile taberei adverse: în prag de campanie electorală, noua CDR s-a hotărât să mizeze pe ele, dar această decizie plasează partidul majoritar în poziția privilegiată a singurei forțe care își permite să facă un pas înapoi față de extremități și să propună moderăție în politică pentru minorități. Reconcilierea, dialogul cu UDMR, armonizarea cu legislația europeană, condamnarea manifestărilor de tip legionar și a suspiciunii complexe față de organismele financiare occidentale ar fi trebuit să fie principalele arme electorale ale opoziției democratice. În mod paradoxal, ea le-a abandonat în brațele Cotrocenii și ale diplomaților ce reprezintă guvernul Văcăroiu, optind pentru discursul care a adus cu ani în urmă cîștig de cauză stîngii cu nostalgie ori culpabilități totalitare.

Deplasarea treptată a strategiilor CDR către zona ocupată de la început de majoritarii aliați le-a oferit acestora din urmă șansa de a se delimita unii de alții cu mai puțin costuri și mai multă siguranță decât ar fi fost normal.

Votind împotriva acordurilor cu FMI, împotriva Legii privatizării, împotriva modificării Codului Penal, împotriva dialogului româno-maghiar de la Atlanta, țărăniștii au lăsat liber culularul pe care PDSR s-a putut auto-prezenta străinătății ca un partid hotărât să înfăptuiască reforma și integrarea chiar dacă nu are pe cine se sprijini în Parlament. Consolidarea imaginii externe a guvernărilor i-a mînațat pe liderii CDR, dar ei nu pot accepta că au contribuit nemijlocit la creșterea credibilității propriilor adversari în marile cancelarii ale lumii. Nici partidele rămase în Convenție, nici cele care au ieșit din ea mai degrabă forțate decât de bunăvoie nu pot accepta că și-au irosit cu naivitate ori rea-credință poziția-cheie la care le dădea dreptul rezultatul alegerilor din 1992. De-a lungul întregii legislaturi actuale, balanța puterii legislative ar fi putut fi controlată de opoziția democratică și nu de stînga ultranaționalistă.

Compromisul pe care CDR s-a simțit dataore să-l respingă imediat după alegeri i-a fost refuzat atunci cînd ea însăși s-a grăbit să-l propună partidului majoritar, adică după ruptura cu PRM. Contextul se schimbă nu doar pentru minoritatea parlamentară, ci și pentru deținătorii puterii. Inadecvarea la realitate, reacțiile prefațute ori tardive, evaluarea greșită a adversarului, autoevaluarea exagerată, obsesia diversiunii dublată de placerea căderilor repetitive în aceleași capcane au caracterizat jocul politic al principalei structuri de opoziție.

Singurele ei "succese" – căderea guvernului Roman și eșecul programului de reformă al echipei guverna-

Actualitatea

mentale – sint, în realitate, cîștigurile principale ale stîngii ultranaționaliste. Cei ce au știut să profite de intrăsigașa revoluționară a Convenției pe vremea cînd ea dorea zilnic să răstoarne puterea prin manifestări de stradă sint acum pregătiți să profite de pe urma tergiversării reformei și a creșterii neîncrederii cetățeanului într-o viitoare perfectă sau imperfectă privatizare. Migrația unor membri PDSR spre socialiști sau România Mare e o dovadă că erodarea capitalului politic al majoritarilor nu i-a folosit cîtuși de puțin Convenției Democratice. Vestea dezertării unui primar țărănist în favoarea partidului condus de Ilie Verdeș lasă și mai puțin loc speranței că dreapta parlamentară va putea valorifica în campania electorală criza social-economică pe care nu a știut la timp nici cum s-o folosească în jocul parlamentar, nici cum s-o blocheze pentru a da o sansă democratizării.

Eșecul strategiei și tacticii pe care a mizat de la început Convenția Democratică și de care se desparte acum cu ipocrit "realism" e greu de digerat și de recunoscut întrucât exprimă chiar eșecul elitei cultural-artistică în viața politică postcomunistă. Partidele istorice n-au pierdut de fapt nimic în toată această perioadă: țărăniștii le-a fost suficientă coroană de "premiați morali", liberalii și-au văzut în voie de spectacolul diversității de opinie în absența oricărei baze electorale reale.

În schimb, scriitori, filozofi, actorii, regizorii, universitari și jurnaliștii celebri în decembrie '89 au ratat momentul care i-ar fi putut transforma din opozanți ai vechiului regim în lideri de opinie ai perioadei de tranziție și în politicieni care să gărzinte victoria democrației parlamentare. Deruta din prima decadă postrevoluționară și agresivitatea antigovernamentală din prima campanie electorală au fost de fapt consecința unui păcat originar: toate, sau aproape toate, personalitățile publice devenit adversari înfocați ai președintelui Iliescu din decembrie '89 pînă în mai '90 crezuseră căiva ani buni în calitățile politice ale acestuia și în spiritul său democrat.

Cariera postcomunistă a liderului de la Cotroceni s-a dată, în bună măsură, renumelui pe care puținii disidenți din ultimul cincinal comunist i l-au construit cu migală și pasiune. Disponibilitatea participativă a intelectualului român de prin rang s-a întors însă împotriva sa: imediat după ce noua putere s-a instalat la cîrmă, "vedetele" au fost lăsate să înțeleagă (sau au înțeles singure) că rolul lor fusese pur decorativ, că momentul cere mai degrabă cadre disciplinate și precauție față de firele complicate care leagă interesul și vinovăția de tot felul. Pe rînd sau în grupuri compacte, o parte dintre admiratorii și prietenii "importanți" ai actualului șef de stat l-au părăsit zgomotos, trecînd cu arme și bagaje în tabăra opoziției de stradă.

Din reflex sau pur și simplu din conformismul cu semn invers, mulți dintre cei ce contribuaseră la ascensiunea lui Ion Iliescu și-au transferat admirarea necondiționată asupra lui Corneliu Coposu. Căiva, pentru care

experiенța de cobai disidenți fusese suficient de traumizantă, au rămas deoparte și au ajuns treptat să-și cîștige dreptul de a critica ambele tabere. Majoritatea s-a distribuit însă – în funcție de vanități, dușmanii personale ori interese de moment – în jurul liderului necontestat al opoziției.

Primele dezamăgiri au ieșit la iveală atunci cînd Alianța Civică și Partidul Alianței Civice au început să-și dispute rolul de instanțe salvatoare și cînd președintele PNCD I-a pedepsit pentru exces de personalitate pe profesorul Nicolae Manolescu, împingînd în prim-plan persoana ascultătoare a rectorului Emil Constantinescu. De atunci încocace, echipa "reperelor morale" s-a dezintegrat și s-a autocompromis din punct de vedere al pragmatismului politic. În acest moment, cei mai înversunați critici ai Convenției Democratice și ai restaurației spre care înțijesc țărăniștii sint chiar liderii care au făcut parte multă vreme din aceastăalianță ineficientă dar încîntată de sine.

ELENA ȘTEFOI - She graduated from the Faculty of Psychology, University of Bucharest.

Correspondent of R.F.I. and East European Constitutional Review. Currently, she works as Editor-in-Chief of the weekly *Dilema*.

Convenția Democratică

GABRIEL IVAN

Reaparija partidelor istorice, imediat după decembrie 1989, a împins România dincolo de limitele socialismului de tip gorbaciovist anunțat prin declarațiile lui Ion Iliescu despre "pluralismul de opinie" din cadrul Frontului Salvării Naționale și prin încercarea de transformare a acestuia într-un partid unic, reformat, capabil să asigure, în interiorul său, desfășurarea jocului democratic prin confruntarea dintre diferitele facțiuni prefigurate de teoreticianul de atunci al mișcării – Silviu Brucan. Mitingul Opoziției din 28 ianuarie 1990 a demonstrat că societatea românească nu reprezenta după 45 de ani de totalitarism o realitate total omogenizată și că o parte a ei era dispusă să susțină coagularea unei alternative politice în raport cu noul partid-stat. Această manifestare a societății civile, care a impus recunoașterea pluripartitismului și includerea Opoziției în parlamentul revoluționar, a blocat încercarea de sincronizare a României cu situația din URSS. Violențele girante de Putere pe parcursul anului 1990 au vizat anihilarea sistemului pluripartit și reînscrierea în parameterii "comunismul moale" experimentat înainte de 1989 la Belgrad, Budapesta, Varșovia și Moscova.

FSN a fost obligat să renunțe la monopolul puterii pe care a încercat să-l institui cu ajutorul bandelor municiorești, al poliției politice și al repulsiei majorității populației față de ideea de opozitie. El și-a menținut însă hegemonia cvazi-absolută asupra vieții politice de la noi. Rezultatele alegerilor din mai 1990, cind partidele istorice au obținut doar 10% din locurile din Parlament, consacrau instaurarea unui regim autoritar de tipul celui din Egipt, Algeria sau Mexic, unde desfășurarea periodică a unor procese electorale nu poate întrerape dominația partidului prezidențial. Formațiunile politice de opozitie păreau condamnate la o prezență cel mult simbolică (nu discutăm aici cazul UDMR, al cărei statut de partid etnic presupune o abordare specială).

De-abia prin formarea CDR, viața politică de la noi ciștigă al doilea ei pol de forță. În primăvara anului 1992, CDR obține 33% din voturile exprimate în alegerile locale și își impune reprezentanții în fruntea administrației marilor orașe. Alegerile parlamentare vor permite coaliziile Opoziției să constituie o minoritate parlamentară suficient de importantă pentru a influența procesul legislativ și pentru a exercita un anumit control a-

supra executivului. Membrii elitelor alternative vor reuși, după apariția CDR, să penetreze clasa politică românească. Toate acestea reprezintă un ciștig decisiv în dinamica tranzitiei spre democrație. Amânarea scrutinului parlamentar din iulie în septembrie, concentrarea campaniei electorale a Opoziției în direcția cursii pentru Cotroceni și defecțiunea PNL au privat CDR de obținerea unui scor ce i-ar fi permis, dacă nu formarea guvernului, o poziție mai favorabilă în negocierile de după alegeri cu PSDR.

Această bipolarizare a vieții noastre politice a corespuns faliei fundamentale care traversa la începutul anilor '90 societatea românească: cea care îi despărțea pe comuniști de anticomuniști. CDR regăsește întregul spectru al forțelor politice care nu erau dispuse să facă nici o concesie promotorilor vechiului regim. FSN se plasează, dimpotrivă, prin majoritatea acțiunilor sale în direcția descendentală, a partidului totalitar. Desprinderea de comunism a reprezentat, la noi și în tot restul Europei Centrale și de Est, principala miză de confruntare politică. Societățile post-sovietice s-au fracturat în mod spontan pe axa comunism–anticomunism, iar primele alegeri democratice din zonă au reprezentat niște veritabile referendumuri pe această temă. Ele au fost adjudecate de o tabără sau alta, în funcție de ponderea lor relativă la nivelul mentalului colectiv și al intereselor societale. Excepția românească s-a datorat preponderenței, la noi, a mentalităților și grupurilor de interese socializante și, în mică măsură, unor erori tactice ale Opoziției. Sernișcul Convenției în alegerile din 1992 nu pune sub semnul întrebării oportunitatea acesteia. Opoziția unificată reprezintă manifestarea în plan politic a cronicizării clivajului dintre partizanii desprinderii de comunism și cei ai continuității. Ea era, probabil, la începutul anilor '90, nu doar benefică (producând o necesară limpezire a apelor), dar și de neocolit.

Constituirea CDR ca bloc al forțelor net anticomuniste a indus, desigur, o serie de costuri politice. Ea a stîrnit structurarea unor veritabile parții pe bază doctrinară sau prin reprezentarea unor grupuri societale distincte. Toate preocupările de acest fel au trebuit să treacă pe plan secund datorită "primatului un'ății Opoziției în fața încercărilor de resuscitație a comunismului". Aceste preocupări au amorsat apoi discuția privind necesitatea

regrupării în cadrul celor trei platforme (social-democrată, liberală și creștin-democrată) sau dorința unor partide de a-și afirma propria identitate. Ele au produs în această vară desprinderea din Convenție a PSDR, PAC și PL '93. Politica de bloc a Convenției a exclus posibilitatea derulării unor negocieri eficiente cu grupările reformatoare din fostul FSN. Formarea unui guvern de coaliție CDR-PDSR-PD ar fi contrazis divizarea inexpugnabilă a vieții noastre politice pe axa comuniști-anticomiști. Acest clivaj fundamental a substituit logica negocierii (normală în cadrul unei vieți politice așezate) logică "dușmanului comun"**.

Mai constituie ruptura comunism-anticomunism principala linie de clivaj din viața noastră politică? Vor reprezenta alegerile din 1996 un nou referendum, al treilea, pe tema desprinderii de comunism?

O parte din fricțiunile și sciziunile din sînul Opoziției, dar și din cel al Puterii, par să indice dezvoltarea unei noi linii de clivaj: despărțirea dintre tradiționaliști și moderniști. Platforma modernistă promovează occidentalizarea radicală și imediată a României, soluții economice de sorginte liberală, o deschidere totală în direcția Europei. Tradiționaliștii rămân atașați ideologiei statului național; privesc cu rezerve procesul de occidentalizare; se simt atrași de politici economice de stînga; se regăsesc, laolaltă, deși provin din partide rivale, pe poziții autohtoniste și naționaliste. Votarea proiectului Codului Penal, care cuprindea o abordare conformă standardelor europene a chestiunii homosexualității a creat solidarități inedite în Parlamentul României. Ruptura tradiționaliști-moderniști i-a așezat pe parlamentarii din PNȚCD alături de PSM-iști și PRM-iști și a adus o parte din PUNR și PSDR alături de PD, PAC și PL '93. Formarea Alternativei 2000 pare să indice faptul că o parte a elitei intelectuale nu se mai recunoaște în discursul Alianței Civice. Hemoragia de cadre din interiorul Alianței a produs deplasarea ideologică a acesteia pe pozițiile tradiționaliste ale partidelor istorice. Această mutație a determinat, în parte, demisia unuia dintre liderii ei cei mai cunoscuți, Gabriel Andreescu, și polemica acestuia cu Octavian Paler. Intelectualii regăsești în jurul Alternativei 2000 încearcă să-și asume, dimpotrivă, un proiect modernizator.

Clivajul moderniști-tradiționaliști poate explica și divergențele din cadrul Acordului Cvadripartit, desprinderea din PSM a Partidului Socialist, recentele conflicte din PSDR și PUNR. Logica luptei comune împotriva opozitiei anticomuniste poate aduna laolaltă pe I. Iliescu și pe C.V. Tudor, pe T. Mohora și pe A. Păunescu, pe A. Năstase și pe Gh. Dumitrașcu, pe V. Salagean și pe Gh. Funar. Ea nu poate șterge însă evidențele deosebirii care despart aceste personaje.

Rateurile colaborării dintre CDR și PD se datorează, și ele, acestei repolarizări. Partidul lui Petre Roman a reușit, în ultimii patru ani, să-și demonstreze în mod suficient de convincător opțiunea anticomunistă. Incompatibilitățile sale cu CDR îm în prezent mai mult de factura sa europeanizantă decât de antipatiile acumulate în perioada colaborării cu neocomuniștii.

În plus, strîngerea rîndurilor Opoziției, printr-un pact electoral CDR-PD, ar trebui să surmonteze o altă linie de ruptură care divizează spațiul politic românesc: clivajul între cei care au avut puterea după 1989 (identificați prin sintagma "profitorii tranzitiei") și cei care nu au avut-o. Această falie ar putea ciștiga o pregnantă ieșită din comun în contextul confrontării electorale din 1996. Ea reprezintă una din cele mai probabil metamorfoze ale mai vechii opozitii comuniști-anticomiști. Succesul în viitoarele alegeri se va disputa, probabil, pe terenul responsabilității pentru starea actuală a țării și al necesității unei schimbări absolute față de guvernațiile de după 1990 și nu opțiunea de stînga a populației a produs revenirea comuniștilor la putere în Polonia, Ungaria, statele baltice sau Bulgaria. Ea ar putea, la noi, dimpotrivă, să propulseze dreapta la guvernare. CDR poate rata această șansă dacă va continua să-și depolitizeze și să-și deradicalizeze mesajul electoral prin așa-zise abordări "pragmatice" de felul "Contractul cu România".

Faptul că discursul anticomunist nu s-a bucurat de succes în alegerile prezidențiale din Polonia nu are nici o relevanță pentru situația de la noi, unde forțele democratice trebuie să-și adjudece puterea nu să o păstreze. Mesajul net antiguvernamental și lipsit de "pragmatism" din 1992 ar putea ieși ciștigător în 1996. Această victorie depinde de amînarea clarificărilor dintre moderniști și tradiționaliști în cadrul Opoziției și de delimitarea radicală a acesteia de întreaga putere de după 1989.

* Studiul Alinei Mungiu, "Convenția Democratică între restrucțurare și declin", realizat în cadrul C.S.P.A.C., identifică o parte din costurile politice pe care opozitia românească le plătește prin menținerea actualei formule de organizare.

GABRIEL IVAN (1957) - He Graduated from the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Senior researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest. Articles and studies published in the following journals and magazine: *Futures*, *Lumea*, *Contrapunct*.

Conferința Națională a PDSR

– între Dr. Jekyll și Mr. Hyde –

RALU FILIP

Contextul

Momentul ales de PDSR pentru "marea demonstrație de forță" – cum a caracterizat Ioan Solcanu Conferința Națională a partidului său – nu încuraja nicicun atitudinile festiviste. Leul cădea vertiginos, provocând creșterea prețurilor. În posida declarațiilor optimiste din timpul verii, guvernările nu au reușit, în prag de iarnă, să asigure necesarul de combustibil pentru căldură și apă caldă. Alianța pro-governamentală funcționa defectuos PRM, PSM și PUNR contestând și criticând PDSR, încât nimeni nu mai înțelegea nimic. Pornind de la frâmhârtările dramatice din PDSR și de la demisiile spectaculoase ale unor parlamentari, presa a publicat, anterior Conferinței, zvonuri, informații și chiar evaluări care prevesteau o posibilă scindare a partidului de guvernămînt.

Pe plan extern, credibilitatea PDSR era din nou afectată de victoria lui Gh. Funar, reales președinte al PUNR, și de declarațiile PSM împotriva aderării la NATO.

Observații

Singurul cîștig obținut de PDSR la Conferința Națională a fost unul de imagine. Gîndindu-se la viitoarele alegeri, organizatorii Conferinței n-au ocolit nici un mijloc propagandistic în încercarea de a impresiona astă electoratul, cît și străinătatea cu noua însășiare a partidului de guvernămînt. Încercare oarecum reușită, Reuter transmînd că "PDSR este cel mai puternic partid din România".

În același timp, continuînd o veche tradiție a PCR, Conferința s-a desfășurat la două nivele – cel oficial, la vedere, și cel al culiselor, locul unde s-a dat lupta pentru putere.

Lucru ce confirmă, dacă mai era nevoie, că în PDSR coexistă, pe mai departe, lideri cu opiniuni ideologice diferite, de multe ori divergente. Mai confirmă, totodată, că PDSR, ca mai toate partidele românești, are două imagini. Una oficială, de uz extern, cealaltă internă, aceasta fiind și cea adeverărată. Altfel spus, PDSR este un fel de Dr. Jekyll și Mr. Hyde. Situație în care se poate spune că unitatea partidului este sau rămîne artificială, ea fiind

dată nu de crezuri politice liber asumate, ci de interese personale, politice sau de altă natură.

Dr. Jekyll sau imaginea oficială

Un prim element important al imaginii oficiale este forța. Peste patru mii de participanți, așezăți pe județ, bine supravegheata de șefii de grup, au jucat hora unirii, au aplaudat și au strigat frenetic. Asemănarea cu vechile congrese PCR se explică prin profilul ideologic al celor care s-au ocupat de organizare: Octav Cozmîncă, Ioan Solcanu, Dan Marțian și.a., persoane care cred că forța unui partid este datea de cifre, după cum credeau, nu demult, și ideologii PCR.

Desfășurarea de "forță" a fost completată, propagandistic, cu achiziții de foști mari sportivi, actori și literati, cu toții fiind aleși direct în Consiliul Național al PDSR.

Al doilea element al noii imagini a PDSR este identitatea politică. Documentele adoptate la Convenție definesc PDSR ca un partid social-democrat modern. În acest fel, PDSR se delimită, pe de o parte, de fostul PCR, cu care a fost adesea comparat sau al cărui continuator a fost considerat, iar pe de altă parte, de celelalte partide aflate la stînga eșchierului politic, cum ar fi PSM și PRM.

Delimitările nu se opresc aici. Stabilindu-și ca obiectiv prioritar tranziția la "economia socială de piață", bazată pe "o privatizare rapidă", PDSR se delimită de PRM și PSM, partide care se opun sau manifestă rezerve față de procesul privatizării.

Declarînd ca obiectiv strategic aderarea României la NATO și UE, PDSR se distanțează de PSM (anti-NATO) și PRM (anti-NATO și UE).

Susținînd propunerea de reconciliere româno-ungară a președintelui Iliescu și preconizînd soluții proprii la problemele etnice, PDSR se diferențiază de PUNR și PRM, partide naționalist-extremiste.

Interesant că, în timp ce PDSR vede în Rusia un posibil pericol pentru România, PSM consideră – prin vorba lui Ilie Verdeț – că România trebuie să-și "intăreasă" relațiile cu "vecinii" de la răsărit.

Și mai interesant este că, pe cît de mult se delimită PDSR de foșii și actualii săi aliați, pe astă se apropiere de opozitie (cel puțin așa rezultă din numeroasele documente adoptate la Conferință, Platforma-program mai ales). În acest moment, PDSR are obiective comune sau apropiate cu ale partidelor de opozitie, așa încât orice formulă de guvernare, în perioada post-electorală, este posibilă.

Al treilea element al imaginii oficiale a PDSR, desită în principal străinătății, este opțiunea pro-occidentală, ferm exprimată de documentele dezbatute și aprobată de Conferință. O opțiune menită să înlăture suspiciunile și speculațiile privind orientarea pro-moscovită a unor lideri din PDSR.

Dacă acestea sunt cele mai importante elemente ale schimbării la față a PDSR rămîne de văzut în timp ce coeficient de credibilitate va avea noua imagine a partidului de guvernămînt. Deocamdată, ne aflăm la nivel de intenții, proiecte, angajamente de viitor...

Possible explicații

Ce a determinat PDSR să renunțe la aliații săi? Explicațiile pot fi numeroase, eu mă rezum numai la patru.

1. *Teama generală de stînga și implicit de pierderea alegătorilor* – ținînd cont de sporirea nemulțumirilor sociale și de contextul internațional, stînga cîștigînd în Polonia, Ungaria, Bulgaria și fiind favorită în Rusia;

2. *Vizita președintelui Iliescu în SUA*;

3. *Lupta pentru putere în interiorul PDSR* – în care Adrian Năstase s-a identificat cu imaginea creată de mass-media, de reformator, grupul său reușind să înlăture Platforma-program concepută de grupul Solcanu;

4. *Presunile externe*.

Că președintele Iliescu se teme de stînga a dovedit-o și primul său mesaj adresat Conferinței, în care a atras atenția asupra pericolului stîngii "nostalgice" – aluzia la PRM și PSM fiind evidentă. Mesajul l-a mai vizat și pe Gh. Funar. În consecință, liderii PDSR au criticat dur, în luările lor de cuvînt, PRM, PSM și PUNR, atitudine care nu se regăsește în documentele Conferinței. Probabil că astă președintele Iliescu, cît și PDSR au devenit conștienți de ceea ce unii analiști au semnalat mai de mult, că în lupta electorală cei mai puternici adversari ai partidului de guvernămînt vor fi PSM, PRM și PUNR și nu Convenția Democratică.

Mr. Hyde sau lupta pentru putere

Lupta pentru putere s-a dat în culise, PDSR preferînd să-și rezolve conflictele în "intimitate". A cîștigat din nou Adrian Năstase, ajutat și de cel de-al doilea mesaj, intempestiv, al președintelui Iliescu, care a anihilat avertismentul dat de Dan Marțian.

Înainte de începerea Conferinței erau vehiculate două variante pentru funcțiile de conducere ale PDSR. Prima, tandemul Ghennan-Năstase, reales. A doua, Ioan Solcanu – președinte, Dan Marțian – președinte executiv. Atât Solcanu, cît și Marțian, au pierdut mai mult de cînd funcțiile de conducere în partid (chiar dacă au rămas vicepreședinți). Ioan Solcanu a ratat șansa de a ajunge ideologul PDSR, el întrînd, după părerea mea, în umbră, urmînd să dispară din staff-ul PDSR la Conferința Extraordinară de anul viitor. Dan Marțian a pierdut lupta anti-corupție, PDSR abordînd doar formal această gravă problemă a societății românești.

Partea întunecată a PDSR mai cuprinde, de exemplu, noile structuri de conducere, greoaie, tributare modelului "feudal", în care puterea decizională este concentrată doar în cîteva mîini. *Deci un model nedemocratic*.

Alt aspect îngrijorător, *accentele puse pe rolul statului și al dirijismului în economie*. Din acest punct de vedere, PDSR se relevă nu ca un partid social-democrat modern, ci ca unul adept al întărîrii rolului statului, al extinderii amestecului său în viața social-economică. Un model etatist, nu lipsit de influențe comuniste. Si, economic, vorbind, *sortit eșecului*. Un model care nu ne poate da speranțe în mai bine și care va alarmă atât pe investitorii autohtoni, cît și pe cei din străinătate.

Si o posibilă concluzie

Conferința Națională a PDSR nu a rezolvat, nu a propus soluții concrete, eficiente, pentru nici una din marile și gravele probleme cu care se confruntă țara. Ea a rezolvat, în schimb, cel puțin pentru o vreme, o problemă internă a PDSR. A transformat lupta pentru putere în favoarea grupului Adrian Năstase. Cu toate acestea, un nou conflict de proporții se va declanșa odată cu întocmirea listelor electorale, cînd cele două tabere vor incerca să-și impună aderenții proprii.

□

RALU FILIP (1959) – He graduated from the Faculty of Law, University of Bucharest.

Chief of the Department of Internal Politics of the daily *Curierul Național*.

Rusia înainte de alegeri

ȘTEFAN CIOCHINARU

Timp de aproape trei sute de ani, Rusia a fost o mare putere, un imperiu a cărui umbră cădea nu doar asupra Europei, ci și a lumii întregi. „A treia Româ”, moștenitoare a Bizanțului, „mamă bună a pravoslavnicilor de pretutindeni”, Rusia a concentrat mereu, în cel mai înalt grad, orgoliul predestinării unui mare popor. Și, indiferent cine s-a aflat la Kremlin – țar sau comisar –, el a stăpinit autocratic nu doar greu încercatul popor rus, ci și multe alte popoare chiar mai nefericite. În prezent, Federația Rusă se vede tot mai mult împinsă în condițiile unei țări din lumea a treia, fiind confruntată cu o multitudine de crize sociale, politice și economice. Acestea din urmă, mai ales, riscă să devină explozive. Într-un interviu acordat CNN, Grigori Iavlinski, lider al Partidului Reformist din Rusia, aprecia că producția a scăzut cu 50% față de 1989, că rata anuală a șomajului este de 13%, în vreme ce crima organizată și corupția au atins nivele apocaliptice. Astăzi, viața în Rusia este instabilă, iar viitorul – incert.

Pe acest fond, în luna decembrie vor avea loc alegerile parlamentare și, în iunie 1996, cele prezidențiale. După cum apreciază majoritatea analiștilor politici, rezultatul acestora va fi de o mare importanță nu doar pentru Moscova, ci și pentru restul lumii.

Cine va face jocurile în Duma, dar, mai ales, cine va lua în stăpînire Kremlinul? – iată întrebări omniprezente astăzi. Și astăzi pentru că, în Parlament, se pot face legi după legi, dar Rusia a fost, întotdeauna pînă acum, condusă de la Kremlin. „Puterea în Rusia este în asemenea măsură personificată încât se pare că regimul însuși depinde de o singură persoană, aşa cum s-a întîmplat în fosta URSS sau în epoca țaristă”, scria la 28 octombrie cotidianul moscovit *Kommersant*, pentru a circumscrive apol și ecuația pe care încearcă să o rezolve toate cancelările lumii: „Eseua sistemului statal actual a fost creată de și pentru Elțin. Prin retragerea sa, acest sistem statal s-ar putea prăbuși”. Este lucru de care se teme toată lumea, cu atât mai mult cu cît, după cum se remarcă într-un comentariu al *France Press* de la începutul lui noiembrie, Boris Elțin a evitat mereu să „crească” un succesor, fiind convins că mai poate rezista timp de încă un mandat.

Dar Elțin are astăzi 64 de ani, depășind – după sotul analiștilor de la *Die Zeit* – cu cinci ani media progozări de longevitate a bărbătașilor ruși. În plus, medicii și specialiștii chestionați de reporteri după ultima in-

ternare a președintelui rus au atras atenția că afecțiunea cardiacă de care suferă Boris Elțin are și alte efecte decât cele de ordin vital. Astfel, oxigenarea insuficientă a creierului provoacă nu doar slăbiciuni fizice temporare – evidente în ultimele luni –, ci creează și deregări psihice ori ale memoriei care îl fac pe Elțin vulnerabil la diverse forme de manipulare. În aceste condiții, este de așteptat ca suporterii săi să nu poată conta pe o nouă candidatură la alegerile care ar trebui, conform Constituției, să aibă loc în iunie, anul viitor. Ce va fi, deci?

Numele cel mai des invocat ca înlocuitor al lui Elțin rămîne cel al actualului premier, Viktor Cernomîrdin. Deocamdată, acesta își concentrează eforturile pentru a asigura succesul blocului său politic de centru-dreapta, Casa Noastră - Rusia, în alegerile din 17 decembrie pentru Camara inferioară a Parlamentului, Duma de Stat.

Casa Noastră - Rusia este considerată mișcarea vechii, dar și a noii nomenklaturi din industria energetică – în fond, actualul premier a fost președintele „Gazprom”-ului, monopolul de stat al gazelor –, al lumii finanțelor și al atotputernicei administrații regionale. Cu alte cuvinte, un bloc politic extrem de puternic, deținând importante pîrghii ale puterii și care își propune modernizarea Rusiei „în marș forțat”, de sus în jos, printr-un program de tip elitar-corporatist.

Pînă în prezent cel puțin, Cernomîrdin a evitat cu multă abilitate o confruntare deschisă cu Elțin, precauția sa mergînd chiar pînă la a anunța public că nu are de gînd să candideze la președinția Rusiei. Kremlinologii consideră însă că, pînă la declanșarea cursei prezidențiale, Cernomîrdin are tot timpul să revină asupra acestei hotărîri.

Principala forță de opoziție – decisă să-și ia revanșa față de reformiștii grupați în jurul lui Cernomîrdin – o constituie blocul de stînga condus de Nikolai Rîjkov, fostul premier de pe vremea lui Mihail Gorbaciov, bloc la care au aderat pînă acum Uniunea Agrară, Uniunea Ofițerilor Ruși și blocul regional numit Puterea Poporului. De asemenea, sunt în stadiu avansat negocierile cu Partidul Agrarienilor și cu Uniunea Partidelor Comuniste condusă de Nina Andreieva și Anatoli Kriucikov. Sub lozinca „Puterea pentru popor”, care trimite direct la sloganul bolșevic „Toată puterea, Sovietelor”, cu impact subliminal în rîndul unor mase îndelung îndoctrinate, scopurile declarate ale alianței vizează, sub o formă mai

mult sau mai puțin voalată, refacerea statului sovietic și revigorarea ideologiei comuniste.

A treia forță, apreciază analiștii politici, este conturată de mișcarea radical-naționalistă. Forța acestui curent este diminuată încă de puternica rivalitate dintre liderii celor trei partide – Alexandr Ruțkoi (Derjava), Vladimir Jirinovski (Partidul Liberal Democratic) și Alexandr Lebed (Congresul Comunităților Ruse) – ceea ce împiedică realizarea unei coaliții care să amenințe în mod serios cu cucerirea puterii.

În jurul celor trei mari forțe politice gravitează zeci de alte partide, uniuni sau mișcări care, probabil, vor reuși să pătrundă în viitorul parlament, dar nu vor avea o pondere semnificativă. Deocamdată, conform înregistrărilor oficiale ale Ministerului Justiției al Federației Ruse, în cursa electorală sunt înscrise 53 de formațiuni, dintre care nu lipsește partidul bătorilor de bere sau cel al pensionarilor sovietici.

În privința cursei pentru fotoliul prezidențial, este de așteptat ca în prim-plan să apară chiar liderii forțelor ce se confruntă pentru locurile din Parlament. În afara acestora, dintre care cei mai importanți rămîn Viktor Cernomîrdin, Nikolai Rîjkov și „troika care sperie Vestul” – Ruțkoi, Jirinovski, Lebed –, în sondajele date publicitatea la Moscova, în luna noiembrie, mai sunt creditați cu șanse și Grigori Iablinski (43 ani), deputat în Duma și conducător al facțiunii reformiste Iabloko, Ghenadi Ziuganov (51 ani), lider al comuniștilor, și Sviatoslav Fiodorov (67 ani), oftalmologul care, în anii '70, a efectuat prima operație cu ajutorul laserului. Acestea din urmă, fondator al Partidului Autoguvernării Muncitorilor, se bucură de o mare popularitate în rîndul alegătorilor, sondajele de opinie sugerînd că, în cele din urmă, se va dovedi mai mult decât un simplu candidat. Întrebarea pe care și-o pun însă cu insistență atât cercurile ruse, cât și analiștii acestei scene politice este în ce măsură sondajele de opinie date publicitatei pot fi crezute. *Washington Post*, de pildă, afirmă recent, fără nici o retinență, că „pentru a înțelege viața politică rusă ar trebui pus mai puțin preț pe aceste sondaje care, oricum, sunt falsificate pentru a-i mulțumi pe cei care le plătesc”. Chiar și afirmațiile protagonistilor par a justifica o asemenea apreciere. Astfel, Nikolai Rîjkov, într-un interviu publicat de *Pravda*, invoca sondajele pentru a arăta că aproape 70% dintre alegători vor vota alianța politică pe care o conduce. În același timp însă, Boris Elțin, opunîndu-se unei propunerii de amînare a alegerilor, arăta și el că mai bine de 60% din aceiași alegători ruși sunt gata, „potrivit sondajelor”, să voteze pentru continuarea proceselor democratice și pentru economia de piață. În fine, din ce în ce mai mult revine în atenția analiștilor rolul pe care îl joacă Armata Rusă în tot acest proces electoral. Voturile militariilor sunt mult disputate în aceste zile, majoritatea partidelor, indiferent de orientarea lor, inclu-

zînd pe liste generali susceptibili de influență și popularitate în garnizoane ruse. Potrivit calculelor Ministerului Apărării, din cei 110 milioane de ruși cu drept de vot, „aproape jumătate sunt legați, direct sau indirect, de domeniul Apărării”, avînd legături cu armata sau cu complexul militar-industrial. Acesta este, deci, „electoratul militar” al Rusiei, capabil să exercite o influență determinantă asupra rezultatului alegerilor parlamentare și prezidențiale. După cum se remarcă într-un studiu publicat recent în *Buletinul Fundației Jamestown* (SUA), acest electorat militar are un caracter specific și o psihologie aparte. Între ele, și faptul că este prezent în număr mare la urnele de vot. În plus, se apreciază că războiul din Cecenia a determinat o accentuare a stării negative instalate în rîndurile acestor oameni după dispariția URSS.

Cercoșind această stare de fapt, Serviciul de analiză al Statului Major General apreciază că forțele armate se vor îndrepta, încet dar sigur, către „formațiunile național-patriotice”. Un sondaj al Ministerului Apărării arată astfel că voturile militariilor se vor îndrepta mai degrabă către troika Ruțkoi-Jirinovski-Lebed, decât către actualul premier Cernomîrdin (doar 9% din opțiuni). Conform studiului amintit, surse din cadrul Statului Major General au dezvăluit că între Vladimir Jirinovski și ministrul Apărării, Pavel Graciov, există un acord de colaborare, „în tandem”, cu privire la alegeri. De altfel, există multe

curiozități în relațiile dintre Jirinovski și armată. După ce mai întâi a militat pentru înlocuirea lui Graciov, azi, Jirinovski este cel mai ardent suporter al acestuia. În plus, din ordinul lui Graciov, liderul PLD a primit recent gradul de locotenent-colonel al Armatei Ruse. Alexandr Rușkoi, generalul veteran din Afganistan, este și el bine cotat, ca de altfel și celălalt general rus în retragere, Alexandr Lebed, amândoi promovând de altfel o strategie foarte asemănătoare pentru refacerea imperiului pierdut: "Le vom săraci gazele, energia electrică și, în două luni, fostele republici ale URSS se vor întîri către noi în patru labe".

În încheierea acestei treceri în revistă, este necesar un accent suplimentar asupra premierului Cernomîrdin. Căci, în opinia noastră, acestuia îi va reveni sarcina de a echilibra, la alegerile prezidențiale, ofensiva care este de presupus că va duce la dominarea viitorului Parlament de către forțele de stînga și naționaliste. Motto-ul său – "Mizăm totul pe relansarea economică, întorcînd spatele Ceceniei, militariștilor și neoimperialismului" – este susținut să coalizeze forțele lucide și progresiste care încă abordează trasee concurențiale. În plus, fapt deloc lipsit de semnificație, Viktor Cernomîrdin pare a beneficia și de sprijinul Occidentului. Un sprijin discret, deocamdată, dar care ar putea deveni masiv atunci când se va anunța oficial că "țarul Boris" nu va mai candida. Pentru că, aşa cum arăta un diplomat rus citat de *France*

Press, "retragerea lui Elțin sau incapacitatea sa de a conduce țara va modifica echilibrul politic al Rusiei și rezultatele alegerilor parlamentare vor dobîndi o cu totul altă semnificație". Pînă atunci însă, confruntată, aşa cum arătam, cu crize multiple, Rusia traversează o situație pre-revoluționară. Căci, după cum arăta comunistul Ziuagănov în preziua aniversării a 70 de ani de la Revoluția bolșevică, "autoritațile nu mai pot conduce aşa cum au făcut-o pînă acum, iar oamenii nu mai vor să trăiască aşa cum trăiesc acum", parafrazînd, într-un fel, celebra definiția a lui Lenin asupra stării revoluționare. În Rusia, aceste cuvinte au importanță pe care le-o dă faptul că, aici, comunismul a rezistat trei sferturi de veac. În cartea sa *În afara controlului – confuzia globală în ajunul secolului 21*, Zbigniew Brzezinski atragea atenția că, în Rusia, "comunismul a lăsat rădăcini adînci, a exercitat o influență mult mai mare asupra psihicului colectiv, determinînd formarea atât a culturii politice, cât și social-economice a poporului". Din acest unghi de vedere deci, se poate aprecia că transformările postcomuniste din Rusia, care afectează 300 de milioane de oameni, și, implicit, eșecul sau succesul opțiunii democratice vor avea o importanță majoră pentru întreaga lume. Căci, aceste transformări constituie, spunea Brzezinski, "ulimul act în marile bătălii ideologice ale secolului al XX-lea".

Așa cum spuneam la începutul acestor rînduri, în Rusia, întotdeauna, important a fost cine a stăpînit la Kremlin. O afirmă analiștii, o dovedește Istoria. Deci, dincolo de miza alegerilor parlamentare, ecuația privind viitorul președintelui Rusiei are o greutate specifică.

Deocamdată, singurul lucru care se poate afirma este că Boris Elțin s-a dovedit o figură de tranziție, salutată la timpul ei, depășită astăzi. Lui îi vor urma, probabil, și alte personaje de tranziție pînă cînd, în sfîrșit, problema stabilității Rusiei va primi un răspuns convingător.

În zilele cînd aceste considerații vor ieși de sub tipar, în Rusia va avea loc o înfruntare care nu va fi doar electorală. Ceea ce lumea dorește Rusiei este ca, în nici una dintre taberele ce se confruntă, nimeni să nu-și mai aducă aminte de vorbele prin care Stalin își dăscăleau aghiotanții: "nu este important cine sau cum votează, important este cine numără voturile". □

ȘTEFAN CIOCHINARU - He graduated from the Faculty of Journalism, Bucharest. Post-graduate course in International Relations organized by the Ministry of Foreign Affairs and the Romanian Institute for International Studies.

Currently, he works as Deputy Editor at Information Department, Romanian Television.

Polonia fără Walesa

LOUIS ULRICH

Fiecare revoluție își are restaurația sa. Dar aceasta din urmă nu semnifică o reîntoarcere totală la vechiul regim, la oamenii și obiceiurile trecutului. "Cînd vorbești despre trecut în Polonia trebuie să fii sigur despre care trecut este vorba", spunea Andrzej Krzysztof Wroblewski, editorul jurnalului economic *Nowa Europa* din Varșovia. "Pentru un număr din ce în ce mai mare de polonezi, trecutul nu a existat înainte de 1989. El reprezintă doar perioada de atunci și pînă în 1995. Iar polonezii au judecat doar ceea ce s-a făcut în această perioadă". Cu alte cuvinte, pentru mai mult de jumătate din electoratul polonez comunismul a rămas un vis urât, un capitol al istoriei ce s-a încheiat. Un "amănumit" pe care Lech Walesa, în cursa sa pentru președinție, nu l-a luat în calcul. Astfel, eroul Solidarității, uzat de un deceniu și jumătate de luptă politică, neînțelegind cît de mult s-a schimbat Polonia, va fi forțat să treacă în opozitie.

Polonia fără Walesa înseamnă indiscutabil sfîrșitul unei epoci. O epopee se sfîrșește întrucîtva banal, pe fundul urnelor electorale. La cincisprezece ani de la acordurile de la Gdańsk, la sase ani de la primele alegeri libere de după război, polonezii au înrmînat, în mod democratic, întreaga putere moștenitorilor unui regim impus cîndva cu forță. Lech Walesa, în deceniul trecut simbolul luptei pentru democrație și împotriva comunismului, a fost învins clar de un "pragmatic" ce a fost comunist sub comuniști și democrat atunci cînd a fost necesar.

Înfringerea, umilitoare pentru un om al căruia sindicat se bucura cîndva de sprijinul a zece milioane de polonezi, a avut loc în fața lui Aleksander Kwasniewski, unul dintre cei mai tineri și mai moderati miniștri ai fostului regim comunist, omul care a reușit să transforme nucleul dur – "beton", cum este numit în Polonia – al aparatului de partid într-o formăjune politică modernă. Victoria acestuia este strînsă, însă fără echivoc: 51,7% voturi în favoarea sa față de 48,3% pentru contra candidatul său. Participarea la vot, de 67%, a fost deosebit de ridicată pentru electoratul polonez. La 23 decembrie, Kwasniewski, în vîrstă de 41 de ani, conducătorul Alianței Stîngii Democrațice, o coaliție de peste douăzeci de grupări de stînga, se va muta în palatul prezidențial de pe Krakowskie Przedmiescie. "Lech Walesa, omul care a schimbat istoria Poloniei și a lumii, cunoaște soarta lui Winston Churchill", spunea Adam Michnik, editor al ziarului *Gazeta Wyborcza*. "El a cîștigat un război și apoi a pierdut o alegere". Alegere care este de o importanță fundamentală pentru viitorul Poloniei. Optiunea e-

lectoratului polonez pune în mîinile foștilor comuniști, actuali social-democrați, întreaga putere.

Președintele Poloniei, ales prin vot universal pentru un mandat de cinci ani ce poate fi reînnoit încă o dată pe o perioadă similară, dispune de puteri relativ mari, precum aceea de a numi primul-ministru. În conformitate cu așa-numita "Constituție mică" din 1992, adoptată în aşteptarea unei noi legi fundamentale, în curs de elaborare, președintele este comandantul suprem al forțelor armate și exercită, de asemenea, "conducerea generală" în ceea ce privește politica externă, problemele de apărare și de securitate internă. El desemnează pe președintele băncii centrale, numește judecătorii și ambasadorii și dispune de inițiativă legislativă precum și de drept de veto legislative. În două situații, președintele poate să dizolve Parlamentul, compus din două camere, Dieta și Senatul: dacă nu reușește să voteze bugetul sau să formeze guvernul într-un interval de trei luni. Puterile președintelui au format obiectul nenumăratelor disensiuni dintre Lech Walesa și guvernul de stînga. Este deci de înțeles de ce Marian Krzalewski, actualul președinte al Solidarității, vorbea, la aflarea rezultatelor scrutinului, despre o "umilire", o "a patra împărțire a Poloniei" – adică o nouă catastrofă istorică. Totuși, în posida unei adevărate declarații de război a aceluiași Krzalewski – "Cîștigînd, Kwasniewski va pierde!", un lucru este sigur: nimic nu-i va împiedica pe foști comuniști, beneficiind de acestă dată de o perfectă legitimitate democratică, să devină deținătorii posturilor-cheie: așa-numitele "ministere prezidențiale" – Ministerul de Externe, Ministerul Apărării și Ministerul de Interni; serviciile speciale, pe care partizanii lui Kwasniewski le acuzaseră de a fi servit în campania electorală lui Walesa; banca centrală, a cărei poziție este deja slăbită prin intrarea în politică a președintelui ei, Grankiewicz-Waltz; televiziunea, condusă de multă vreme de oameni de "dreapta", favorabili lui Lech Walesa.

Experiența ultimilor doi ani, în care membrii acualei coaliții formată din foști comuniști, azi social-democrați, și aliații lor "îăraniști" și-au împărțit posturile de responsabilitate în administrație și în întreprinderile controlate de stat, lasă să se înțeleagă că tentația puterii va fi acum și mai puternică, mai ales că ministru Apărării, Zbigniew Okonski, și-a anunțat public demisia, "din solidaritate cu președintele", fiind urmat de alți doi apropiați ai lui Walesa, ministru de interne Andrzej Milczanowski și ministru de externe Włodysław

Bartoszewski, care declară: "Respect rezultatul alegerilor democratice, dar nu accept un sistem unipartit, care se apropie".

Acesta este primul efect, foarte concret al înfrângерii lui Lech Walesa: echilibrul, deja fragil după victoria actualei coaliții la alegerile din 1993, s-a rupt. Guvernul, Parlamentul și președinția sunt înținute acceleră și echipe care, chiar dacă proclamă intenții conciliante, s-a călit politic în timpul luptei împotriva Solidarității, care, astăzi, este ea însăși mult mai puțin unită. Uniunea Libertății, partidul de "elită" al Solidarității este mai slabă ca oricând. Candidatul său, Jacek Kuron, nu numai că a realizat un scor foarte mic, cîștigînd doar 12 procente în primul tur, dar sprijinul pe care l-ar fi putut aduce lui Walesa s-a dovedit insuficient (o treime dintre alegătorii lui Jacek Kuron s-au îndreptat, în turul al doilea, către candidatul Alianței Stîngii Democratice!).

În ceea ce privește dreapta radicală, ea pare mai consacrată ca niciodată interminabilelor conflicte interne. Nici "cel mai bun" reprezentant al său în primul tur al alegerilor prezidențiale, fostul prim-ministru "anticomunist", Jan Olszewski, nici Hanna Gronkiewicz-Waltz, președintele Băncii Naționale, care a candidat cu o platformă apropiată de ideile Bisericii Romano-Catolice, nu au considerat necesar să explice fără echivoc alegătorilor către cine să-și îndrepte voturile. Biserica și-a făcut cunoscută în mod clar alegerea – poate chiar prea clar, Primatul Bisericii Catolice poloneze declarînd că polonezii au de ales între "creștinul Walesa" și "neo-păgânul Kwasniewski"; iar triumfalismul său din ultimii ani se pare că a costat-o scump în fața electoratului. Promisiunile lui Kwasniewski cu privire la liberalizarea avorturilor, problemă cu o foarte mare încarcatură în Polonia, au avut însă un impact mai puternic asupra tinerilor.

Eșecul lui Walesa este, în primul rînd, eșecul personal al unui om, al unui personaj ieșit din comun, căruia i-a fost dat să intru întruchipeze imaginea țării sale în fața lumii. Si acesta se datorăză incapacității sale de a se transforma dintr-un revoluționar într-un politician, aşa cum au făcut-o Nelson Mandela și Vaclav Havel. I-au lipsit imaginația, viziunea sau răbdarea. Cu cîteva zile înainte de scrutinul din 19 noiembrie Walesa a vizitat atelierul său de la șantierele navale din Gdańsk. Mai mult, și-a deschis cutia de lemn în care își ținea sculele de electrician. Premoniție? Este absolut sigur că fostul electrician nu se va întoarce la cutia cu scule, dar este la fel de sigur că el nu va mai fi niciodată acel Walesa magic, Walesa cîștigătorul. I se poate reproşa foarte mult, în special catastrofala dezbatere televizată care, poate, l-a costat alegerea. Si de asemenea, poate mai grav, faptul de a fi descurajat, de a fi lăsat deoparte mulți prieteni și colaboratori devotați, care i-au lipsit atunci cînd a avut mai multă nevoie de ei. Walesa apare acum ca un om singur, care a purtat o bătălie și a pierdut-o. Pentru toți

cei care se simt, pe bună dreptate, creatorii Poloniei democratice, lecția este amară. Va fi ea învățată? Pentru moment Walesa trece în opozitie, un loc deja bine cunoscut pentru el. Declarațiile lui Alexander Kwasniewski nu par să conducă la o întoarcere către spiritul defunctului (oare?) comunism. "Polonia nu va părăsi calea reformelor. Sarcina noastră este de a integra Polonia în structurile Uniunii Europene și ale NATO", a spus noul președinte ales al Poloniei. Teama de viitor se manifestă însă cu putere în rîndurile susținătorilor lui Walesa. Chiar în seara alegerilor, prin intermediul televiziunii, Bronislaw Geremek cerea responsabililor occidentali să înțeleagă că, tocmai datorită faptului că are un președinte fost comunist, Polonia are nevoie mai mult decât oricând să fie acceptată în structurile occidentale. Este foarte greu de precizat dacă alegerea lui Kwasniewski va însemna un recul al interesului Occidentalui pentru Polonia. Pentru Walesa perspectiva este cea "pînzei păianjenului roșu", care s-a extins fără încetare: Bulgaria, Belarus, Letonia, Lituania, Ucraina, Ungaria și, acum, Polonia... Si tot către roșu indică și Adam Michnik: "Aceașă victorie înseamnă nu numai o înfrîngere simbolică a fostei opozitii anticomuniste, ci și o revenire simbolică a spiritului moștenitorilor dictaturii".

Peste tot, mai puțin în Republica Cehă, foștii comuniști reconvertează rapid în "social-democrați" săi asociații puterii. În întreaga Europa Centrală și de Răsărit "eroii" anticomunismului nu au putut rezista tăvălugului tranziției economice și inevitabilelor diviziuni ale pluralismului democratic. Trei "președinți" dizidenți continuă totuși să intru întruchipeze continuitatea între lumea veche și cea nouă: dramaturgii Vaclav Havel și Arpad Goncz în Republica Cehă și în Ungaria și scriitorul Jeliu Jelev în Bulgaria. Dar, dintre toți acești oameni ai curajului, Lech Walesa era cu siguranță cel mai iconoclast. Nu a știut însă să convingă că putea fi omul ce ar construi o nouă ordine, mai pașnică. Imaginea lui Kwasniewski, tînăr, cu un "look" occidental, a contactat mai mult decât trecutul său de fost ministru comunist. Kwasniewski va trebui însă să dovedească că are curaj – curajul de a se desprinde de actualii săi parteneri cosmetizați și de a-și transforma inamicii în aliații săi politici. El trebuie, în ciuda ateismului său, să găsească un modus vivendi cu foarte suscipioasa Biserică Catolică, să asigure Occidentalul că druhul Poloniei duce către Uniunea Europeană și NATO și, mai presus de toate, să reziste anturajului comunist. □

LOUIS ULRICH (1963) - He graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

Currently, he works as Information Assistant, the International Organization for Migration. Deputy Editor of *Sfera Politicii*.

Strategia unei crize

DAN DIONISIE

Rolul Statelor Unite – cîteva considerații despre statutul de superputere

La începutul acestui deceniu, după prăbușirea comunismului în Europa, existau, în linii mari, două viziuni divergente asupra rolului pe care America era cheamată să-l joace pe scena internațională în noile condiții. Conform uneia dintre acestea, SUA rămîneau singura superputere, singurul garant posibil al unei anumite ordini mondiale care, pe lîngă răspîndirea și întărirea valorilor democratice, trebuia să asigure evitarea anarhiei în sistemul internațional, a haosului și conflictelor singeroase ce amenințau să izbucnească mai ales pe ruinele fostului bloc comunist. Cealaltă teorie afirma, dimpotrivă, diminuarea inevitabilă a importanței americane într-o lume în care conflictul ideologic și militar se pregătea să cedeze locul unei acerbe concurențe comerciale, iar structura de putere bipolară din timpul Războiului Rece – unui peisaj multipolar, cu noi protagonisti dintre țările aflate în avînt economic.

Astăzi, după cinci ani de la emiterea respectivelor opinii, cred că se poate afirma că ambele variante sunt posibile, dar că preponderența uneia sau a celeilalte nu depinde atât de anumite caracteristici obiective ale situației internaționale, cît de alegerea deliberată pe care trebuie să o facă în fiecare moment SUA în privința politicii lor externe.

În mod clar, America rămîne singurul pol de putere capabil să-și asume responsabilitățile la nivel global, singura țară ce dispune de resurse economice, politico-militare și, nu în ultimul rînd, morale și ideologice necesare îndeplinirii unei asemenea misiuni. Fapte concrete ilustrează acest lucru: implicarea în procesul de pace din Orientul Mijlociu, atitudinea vigilentă și fermă împotriva proliferării armelor nucleare (pe fondul scăderii dramatice a responsabilității manifestate de celelalte mari puteri, mai ales Rusia și China, în această chestiune), intervenția în Haiti și, în ultima perioadă, preluarea inițiativei în problema bosniacă sătunării cîteva exemple.

Pe de altă parte, SUA pot oricând abandona acest rol de lider în viața internațională, dacă la Washington va ajunge să prevaleze curentul izolaționist susținut de o parte importantă a Congresului. Se va verifica atunci

cealaltă ipoteză lansată după 1989, a dispariției superputerilor și a unei lumi multipolare.

Pe scena mondială, o superputere există cît timp se manifestă ca atare, gîndindu-și politica la scară globală și aplicînd-o cu perseverență, presindu-i pe ceilalți actori să i se conformeze și să-și planifice propriile acțiuni în funcție de datele acesteia. Dimpotrivă, nu putem vorbi de o superputere în cazul unei țări ale cărei obiective de politică externă se limitează la problemele ce o vizează direct și care nu simtă chemarea de a juca un rol de prim-plan în lume. Aceste ipostaze nu depind strict de nivelul tehnologic, de resurse sau de bogăția țării, ci mai degrabă de opțiunea conștientă a unui popor de a se implica mai mult sau mai puțin în afacerile internaționale (deși nivelul economic și tehnologic al Japoniei era mai ridicat decât cel al fostei URSS, aceasta din urmă a fost indiscutabil o superputere, ceea ce nu se poate spune despre Japonia). Diferența esențială este că, în timp ce o țară oarecare își urmărește interesele în cadrul sistemului internațional, o superputere concepe politici ce influențează soarta însăși a sistemului. Nu cred, de aceea, că este realist să aşteptăm ca o superputere să se supună mereu, în politica sa externă, tuturor regulilor pe care celelalte țări să înceată să le respecte.

De asemenea, păstrarea statutului de superputere este costisitoare, ceea ce face ca o voineță politică în acest sens să fie indispensabilă. De exemplu, anumite resurse trebuie să fie detinute de la investiții economice, către înarmare sau ajutor extern; aceasta face posibil ca alte țări, fiind degrevate de această povară, să ajungă mai prospere decât o superputere. O superputere poate ajunge chiar la faliment economic (cazul fostei Uniuni Sovietice) dacă predominanța obiectivelor politice și externe față de considerațiile economice și interne devine exagerată.

În lumenă acestor remarcă, cred că se poate spune că SUA pot rămîne o superputere dacă o doresc și pot pierde acest statut dacă aleg altfel. Analiza care urmează încercă să abordeze unele aspecte ale crizei actuale din Bosnia-Herțegovina prin prisma rolului SUA în sistemul internațional, a voinei politice ce susține asumarea acestui rol.

Realitatea copiază viziunea americană

De la începutul războiului din fosta Iugoslavie, mult timp America s-a ferit să intervină direct. Adminis-

trația Clinton, mai precaută și mai puțin ambicioasă în materie de politică externă decât cea care a precedat-o, a preferat să se țină la distanță de zona periculoasă a conflictelor etnice din Balcani, zonă cu o densitate relativ mică a intereselor americane. În aceste condiții, percepția SUA asupra situației post-iugoslave nu a exclus un anumit grad de aproximare: Serbia a fost identificată ca fiind agresorul, iar Croația și, mai apoi, Bosnia-Herțegovina – ca fiind victimele acestei agresiuni (recindu-se cu vederea agresiunea Croației însăși asupra Bosniei).

Este semnificativ că prima acțiune notabilă a SUA în chestiuna bosniacă a fost aducerea împreună, într-o alianță, a croaților și musulmanilor bosniaci, prin stabilirea unei federații. Astfel, o alianță croato-musulmană a devenit realitate prin voința SUA, deși tendința "naturală" este spre o înțelegere sârbo-croată în detrimentul părții musulmane (nu mai departe de 6 mai a.c., în cursul unui dinez la Londra, președintele croat Tudjman a schițat pe spatele unui meniu soluția pe care o preconizează problemei bosniace: o împărțire a țării între Serbia și Croația). Din acest prim exemplu se poate întreări ideea care stă la baza acestui articol, și anume că, în problema bosniacă, dat fiind statutul de superputere al Statelor Unite, *percepțiile americană și proiectul american, cind el există, sunt mai importante decât elementele concrete ale situației de pe teren*.

Mai recent, începând cu această toamnă, America a decis să se implice cu adevărat, atât diplomatic cât și militar, în efortul de găsire a unei soluții la conflictul ce durează de peste trei ani. În mod previzibil, implicarea

46

SP nr. 33 / 1995

SUA, ca superputere, a însemnat automat impunerea viziunii americane asupra chestiunii, mergînd pînă la marginalizarea sau excluderea practic din procesul de pace a celor al căror demers nu este compatibil cu cel american (cazul Rusiei și, într-o mai mică măsură, al Uniunii Europene).

Tot ca o consecință a poziției dominante a Statelor Unite în sistemul internațional apare și o altă trăsătură a acestui proces: planul de pace american influențează situația pe teren în mult mai mare măsură decât reciproc. Cînd SUA au intervenit în afacerea bosniacă, raportul de forțe pe teatrul de război era favorabil sârbilor, care controlau cam 70% din teritoriu; pe de altă parte, planul american de pace a preluat ideea mai veche (dar pe care Grupul de Contact nu reușise să o impună) a unei împărțiri teritoriale în proporția 51%-49% între croato-musulmani și sârbi. Rezultatul a fost că, la puțin timp de la începutul, pe 6 septembrie, al raidurilor aeriene ale NATO, situația de pe teren reproducea aproape exact raportul teritorial prevăzut în plan.

Mai clar spus, ceea ce Administrația sau Congresul cred despre Bosnia-Herțegovina este, pentru soarta acestora, mai important și decât poziția frontului și raportul de forțe la un moment dat și decât ceea ce cred Moscova sau Parisul cu privire la aceeași chestiune. Pentru statutul viitor al Bosniei, o discuție neoficială portată pe culoarele Capitoliului sau în vreun birou al Departamentului de Stat poate conta mai mult decât o ofensivă victorioasă a uneia dintre părțile beligerante. Desigur, percepția americană este ea însăși influențată de realitățile de pe teren, dar acest lucru nu poate masca adevărul că este mai important ce vor SUA cu privire la Bosnia decât este ar părea să dicteze circumstanțele obiective ale crizei. Realitatea copiază viziunea americană, și nu invers.

Ultima șansă de pace

Statele Unite pot aduce pacea în Bosnia; în stadiul actual al conflictului, ele sunt și singurele capabile de acest lucru.

Cele peste 40 de luni de război par să arate că taberele combatante sunt, cel puțin deocamdată, ireconciliabile. Ele au demonstrat că posedă încă resurse și voință pentru a continua confruntarea militară; pînă în această toamnă, nici embargoul asupra armelor, nici cel total impus Serbiei și Muntenegrului, nici imensele distrugeri și pierderi de vieți, nici eforturile de mediere ale comunității internaționale nu au fost suficiente pentru a îndemna părțile combatante spre o soluție negociată. Dinamica situației din Bosnia nu ducea spre pace, ci spre o continuare, poate chiar o extindere, a războiului. Singura șansă de a pune capăt acestuiua era implicarea unei terțe părți, intervenția din afară în slujba păcii.

De ani întregi, UE și Rusia au încercat fără succes să pună capăt conflictului din Balcani. Țările din zonă au

încercat și ele să ajute la găsirea unei soluții, dar rezultatul a fost același. În tot acest timp, mii de oameni au continuat să moară și distrugerile s-au amplificat.

Unica șansă era intervenția unei superputeri. Datorită faptului că voiața lor poate influența semnificativ situația de pe teren, Statele Unite reprezentă entitatea politică aptă să opreasă războiul în Bosnia. SUA pot determina dinamica generată de părțile aflate în conflict. În faza actuală a acestui război, intervenția americană reprezintă ultima șansă de realizare a păcii.

Acest fapt a fost perceptu chiar și de liderii de la Belgrad. În timp ce avioane americane începuseră să bombardeze obiective ale sârbilor bosniaci, în capitala iugoslavă Slobodan Miloševici zîmbea strîngînd mâna mediatorului american Richard Holbrooke. România, aliat tradițional al Serbiei, și-a exprimat sprijinul față de inițiativa americană de pace și a evitat să critice deschis raidurile aeriene. Nici măcar Rusia nu a reacționat, la nivel oficial, cu violență cu care ar fi fost de așteptat. Aceste poziții, și altele, arată că, în ce o privește, tabăra sârbă dorește acum pacea și acceptă chiar prețul umilinței pentru a o obține. Este, foarte probabil, ultima șansă ce este oferită păcii, pentru o lungă perioadă de acum înainte; cei care doresc, într-adevăr, o soluție pașnică au ocazia să o demonstreze.

Şansele păcii

Paradoxal, cei care par acum cel mai puțin grăbiți de a ajunge la pace sunt chiar cei ce au fost unanim considerați ca principale victime ale războiului: musulmanii. În timp ce sârbii bosniaci cedau teren și nu conteneau să și afirme dorința de pace, guvernul de la Sarajevo căuta pretexte pentru a amâna momentul încetării luptelor, lansa ofensivă după ofensivă, recurgea la provocări și se felicită pentru intervenția aviației NATO împotriva sârbilor. Acest fapt nu este întîmplător; el trădează o slăbiciune importantă a actualului demers american în Bosnia, slăbiciune care, dacă nu este înlăturată, poate face ca implicarea Statelor Unite să duca în cele din urmă nu la pace, ci la intensificarea și extinderea războiului.

Această slăbiciune este ambiguitatea poziției SUA în privința aspectelor concrete ale problemei bosniace. Cred că o piedică majoră în calea păcii în fosta Iugoslavie este lipsa de claritate a atitudinii Statelor Unite și voi încerca să mă explic.

America poate impune pacea în Balcani, cu condiția să știe exact ce vrea, iar aranjamentul propus să se încadreze, desigur, în niște limite (destul de largi) ale acceptabilității pentru toate părțile aflate în conflict. Dacă SUA ar avea un plan de pace foarte clar și l-ar urmări cu consecvență, este probabil că beligeranții s-ar plia, pînă la urmă, exigențelor americane, iar situația de pe teren ar evoluă în sensul aranjamentului propus (cum s-a întîmplat în cazul procentelor de teritoriu). Pe de altă parte,

dacă SUA nu adoptă o linie fermă, neechivocă, se poate produce exact efectul contrar: fiecare din tabere va da propria sa interpretare punctelor neclare, multiplicându-se astfel sursele de conflict; în plus, una din tabere se poate considera încurajată de SUA în lupta sa și va avea tendința să prefere soluția militară în locul celei diplomatice.

Cel mai vulnerabil punct al planului de pace american, prin caracterul său ambiguu, este cel referitor la viitorul statut al Bosniei-Herțegovina: va rămâne ea un stat suveran și unitar sau va fi, într-o formă sau altă, împărțită între Serbia și Croația? Planul este neclar, pentru că vorbește de păstrarea Bosniei ca stat suveran și, în același timp, de o împărțire teritorială între sârbi și croato-musulmani, cu posibilitatea pentru fiecare de a stabili relații privilegiate cu țările vecine. După cum observa Jonathan Eyal (de la Institutul Regal de Studii Strategice din Londra), "dacă vorbim într-adevăr de un fel de stat unitar în Bosnia, atunci chestiunea frontierelor interne nu ar trebui să fie atât de importantă; dar, de fapt, vorbim de un decupaj al Bosniei și deci frontierele au o importanță vitală". Din păcate, acest lucru este departe de a fi recunoscut clar de toate părțile implicate.

Un alt aspect echivoc al atitudinii americane este cel al partizanatului sau neutralității intervenției în Bosnia. Aici trebuie spus clar că, după orice logică, o angajare a forțelor SUA alături de una dintre părți împotriva celeilalte este o opțiune dezastroasă: orice șansă de pace ar fi iremediabil discreditată, iar prelungirea și extinderea războiului ar deveni foarte probabilă. Dar, deși

47

SP nr. 33 / 1995

SUA declară mereu că sunt neutre în acest conflict, în realitate lucrurile nu stau aşa, căci sârbii continuă să fie tratați ca agresori, iar musulmanii – ca victime aflate în legitimă apărare. Nici un raid aerian nu a fost întreprins împotriva pozițiilor armatei guvernamentale ca reacție la o încărcare a acordurilor de încetare a focului sau la violarea zonei de excludere a armelor grele din jurul orașului Sarajevo (după cum nici Croația nu a fost pedepsită pentru atrocitățile comise în Krajna). Criticabilă din acest punct de vedere este și intenția anunțată de SUA de a contribui în viitor la antrenarea și înarmarea armatei bosniace, pentru echilibrarea raportului de forțe cu sârbii.

În fine, un alt aspect (nu și ultimul) neclar privește împărțirea teritorială. Nu este prea greu ca părțile să convingă în principiu asupra unor procentaje, fie ele și 51% – 49%, dar adevarata problemă privește repartitia concretă a teritoriilor. Gorajde, Sarajevo, Brcko sunt numai câteva puncte neclare ale viitoarei împărțiri, fără rezolvarea cărora întregul proces de pace este pericolită.

Consecința acestor ambiguități și a altora ale pozițiilor americane este, acum, că musulmanii sunt tentați să-și înăsprescă pozițiile la negocieri, să multiplice condițiile puse părții adverse (cum a fost cazul aplicării ultimului acord de încetare a focului). Neștiind exact la ce să se aştepте din partea SUA și pînă unde pot fi notate, aceștia oscilează între opțiunea păcii și cea a războiului, uneori chiar cu aspirații maximaliste, cum sunt cele ale lui Haris Pecincovici, un comandant din Corpul al 5-lea al armatei bosniace, care declară pe 28 septembrie a.c. că "nu vom depune armele pînă cînd nu vom avea controlul asupra întregii țări".

Statele Unite și-ar putea manifesta simpatia pentru partea musulmană într-o manieră care să nu pună atîț de mult în pericol posibilitatea ajungerii la pace – anume, prin impunerea unui aranjament mai favorabil acesteia (cum ar fi un procentaj mai mare din teritoriu sau garanții asupra enclavei Gorajde). Dar, o dată fixată o variantă, SUA trebuie să-i rămînă fidel și să nu permită nici măcar musulmanilor să iasă din limitele ei. Varianta cea mai proastă nu este un plan de pace mai puțin echitabil, ci absența unui plan clar.

În al doilea rînd, pentru ca pacea să poată reveni în Bosnia, cred că ar trebui ca SUA să abandoneze considerațiile ce țin de stabilirea unui echilibru militar prin înarmarea musulmanilor și/sau bombardarea sârbilor (idee ce apare frecvent în mod semioficial). Nu există argumente convinătoare în sprijinul afirmației că un echilibru între sârbi și musulmani sau o superioritate a musulmanilor pe plan militar ar asigura pacea; evoluțiile de pînă acum par să indice mai degrabă contrariul (desigur, nici predominantă militară a sârbilor nu este mai bună din acest punct de vedere). Soluția este garantarea de către SUA (sau NATO) a frontierelor între cele două părți; garanția trebuie să fie fermă și perfect simetrică, astfel încît să fie

clar pentru ambele tabere că nu pot cîști niciunul războiul.

În al treilea rînd, cred că SUA ar trebui să renunțe la o iluzie, și anume că un acord între beligeranți este posibil. Statele Unite trebuie să-și asume pînă la capăt rolul de superputere; ele nu trebuie să medieze un acord (cu micii sanse de reușită), ci să impună unul; după ce au intervenit cu atîta vigoare prin raidurile aeriene, este cît totul neopportun să lase pe seama părților negocierile dificile. "Dacă pot obține o încetare a focului, o apuc", declară Richard Holbrooke. "Dacă pot să mai obțin niște principii constituționale, le prind. Dacă pot să obțin un corridor spre Gorajde, îl înțeleg. Dacă pot aranja problema orașului Sarajevo, o voi face. Inventăm pacea din mers." Această optică ar trebui abandonată și SUA ar trebui să-și asume deschis responsabilitatea care îi revin în Bosnia. Pacea nu se cere inventată din mers, ci impusă din afară; numai o intervenție fermă, univocă, poate sparge spirala războiului.

În sfîrșit, o altă iluzie care ar trebui, cel puțin deocamdată, abandonată în mod explicit este cea a posibilității unei Bosnii multietnice. Singurul aranjament fezabil pare a fi, oricât ar suna aceasta de rău în multe urechi, o împărțire a Bosniei-Herțegovina pe criterii etnice.

Împotriva acestei idei este deseori adus următorul argument: nu cumva o împărțire pe criterii etnice ar crea un precedent, încurajînd și alte minorități să se separe de statele din care fac parte? Cred că acest argument trebuie respins. Exemplul Bosniei le arată amatorilor de separare etnică nu numai că acest lucru este posibil, ci și care poate fi costul lui: zeci de mii de victime, război devastator. Chiar și un naționalist poate înțelege acest avertisment. □

DAN DIONISIE - He graduated from the Faculty of Political Sciences and Administration, University of Bucharest. He is interested in Geopolitical problems.
Currently, he is Teaching Assistant at the Faculty of Political Sciences and Administration.

Ultima democrație, ultima dictatură

IRINA LIVEZEANU în dialog cu STELIAN TĂNASE

Stelian Tănase: Aș dori să-mi spui cîteva cuvinte despre carte, rațiunea acestei cărti de a fi scrisă.

Irina Livezeanu: Acțiunea cărții are mai multe planuri. În primul rînd a fost o disertație. E o lucrare care a trebuit scrisă în mod școlar, să zicem, dar alegerea subiectului a fost liberă, aşa că există și o rațiune intelectuală și ea a evoluat. Întîi m-a fascinat perioada interbelică pentru că a fost o perioadă atîț de bogată intelectual și politic și bogată în speranțe. M-au fascinat și idealurile perioadei de la început, rapiditatea cu care ele au devenit challenges. Mi-a părut că într-adevăr nu există o literatură foarte bună despre această perioadă. Rothschild, de exemplu, îi dă o vedere destul de bună dar din punct de vedere monografic există foarte puțin.

Cartea începe cu discuția despre situația României după primul război mondial. Prin ce se asemănă epoca de după primul război mondial cu cea de după al doilea război mondial și cu epoca de după 1989? Există anumite trăsături comune sau sunt atîț de diferite încît nu pot fi comparate?

Cred că sunt niște asemănări interesante. După primul război mondial este o țară nouă asamblată. Nu e o țară chiar nouă, ci o Românie mult mai mare și mult mai complexă. După al doilea război mondial este din nou o țară nouă asamblată, de astă dată mai mică și și cu alte idealuri oficiale, o altă elită care se reconfigură cu un alt scop...

Într-o situație politică nouă, chiar pentru Europa, care era, radical schimbătură, rezultat al tratatelor de pace europene de după primul război mondial.

De fapt, se spune că primul și al doilea război mondial au fost un singur război cu o mică pauză.

Au avut aceleași motive, conflicte, care căutau soluții, dar pe care al doilea război mondial nu le-a găsit.

O nouă balanță de putere, rezolvată în alt fel.

Cum e România după al doilea război mondial?

România este mai mică pierzînd acele teritorii noroioase, estice, sudice și pierzînd o serie de poziții ideologice,

ce care erau dominante în perioada interbelică. Spiritul naționalismului și deschiderea spre Europa se pierde, iar România se închide. A treia perioadă, după 1989, prezintă o schimbare.

Care ar fi punctele comune cu primele două?

În primul rînd o reluare a mentalităților, a privirii, o deschidere mare spre perioada interbelică. Interesul noii generații post '89 în acea tîrnă generație a anilor '20-30 este evidentă în tot ce s-a publicat în ultimii cinci ani.

Societatea, dacă e să facem o analogie cu cele trei perioade, există o principală chestiune care a frâmnat toate aceste începuturi. Primele două au avortat ceea ce își propuneau. Aceste începuturi își propuneau să sfideze înapoierea, lichidarea înapoierii, conectarea cu Europa, stergerea decalajelor.

Nu este numai o problematică a României moderne, ci și în regiunii Est și Europei. E Europa sau nu e Europa? Dacă există tări și moduri de identificare ce să facă împotriva Europei de Vest într-un mod autohtonist sau într-un mod de integrare. Este o problemă și aici, și rămîne pe firmament cu un rol foarte important.

Un rol foarte important în rezolvarea și punerea problemelor l-au avut și cred că îl au și în ziua de azi eltele. Cum s-au raportat eltele după primul război mondial la marea problematică a noii Româniilor?

În primul rînd cred că trebuie vorbit despre elite la plural, pentru că nu este o elită omogenă și nici o opinie omogenă despre problemele României. Existau elite regionalizate: transilvănenii, bucovinenii, românii din Regat, basarabenii – care nu vedea lucrurile exact la fel. Apoi, în fiecare provincie erau niște elite vechi, care nu erau etnic români, acest fapt aducînd un aspect problematic special. După formarea României Mari, dacă vorbim despre elită la singular e poate pentru că am vrea să fi fost o elită românească unită. Cred că astăzi s-a format prin tîrnă generație care era prima generație postbelică. Ei s-au emancipat după război și nu mai vedea făurirea României Mari ca un scop deoarece ea era făcută. Atunci își puneau problema de a deveni o elită europeană. Uniile

Interviu

vroiau să o facă prin concurență cu alte elite, alții încercau printr-un fel de autarhizare, întorcind spatele Europei. Au fost și probleme de modernizare care erau rezolvate tot în aceste două modalități. Chiar și Germania, o țară atât de industrializată, a introdus în centrul și occidentul Europei ideea autarhiei care devinea o tendință europeană.

Una dintre ele. Vorbeai de prima generație postbelică ce intră în viață publică cu propriul ei program cu un răspuns tipic față de problematica României Mari. Care au fost răspunsurile acestei generații?

Citind din textele generației – Mihail Sebastian, Mircea Eliade, Eugen Ionescu – am găsit o serie întreagă de răspunsuri. Totuși, în toate scrisorile lor se vede o voință de a găsi și comuniunea dintre ei. Aveau în comun dorința de a se despărții de acea identitate românească ce era foarte legată de Franța. Nu voiau să mai fie o colonie a culturii franceze. Mi se pare interesant că Mircea Eliade s-a interesat astăzi de mult de Orient, Comarnescu de SUA; Sebastian, Ionescu și Cioran au fost mult mai legați de Franța. Deși Cioran era atunci mai mult legat de Germania, a revenit apoi la Paris. În scrisorile lor din anii '20-30 se vede că era ceva în raționalismul francez care trebuia depășit. A existat și influență lui Nae Ionescu. În despărțirea de Franța mi se pare interesant că se încerca o găsire a identității românești într-un alt context, unul mai mare, care include și Orientul și Lumea Nouă de pe Atlantic, un interes spiritual opus raționalismului, legat tot de filiera franceză.

Au avut și un răspuns politic. Care este acest răspuns?

Generația sfîrșitului anilor '20 și începutului anilor '30 a fost apolitică. După aceea, presiunea politică a fost prea mare și i-a împins spre o politică de extreme, majoritar de dreapta și minoritar de stânga. Ideea de centru, pluralism, democrație, la care trebuia lucrat începutul cu începutul, cu răbdare, cu pragmatism, n-a ținut deloc. S-a mers de la apolitic la o politică de exaltare. Aceasta ar putea lăsa urme și actualei generații.

Având noi provincii în instituția centrală a statului român, cu istorii destul de diferite (Transilvania, Basarabia, Cadrilaterul, Banatul), marea problemă era de a face un corp politic comun, o comunitate politică comună. Cum s-a pus problema integrării, a conectării? Fiecare provincie venea cu un nivel de dezvoltare propriu, cu o structură socială proprie, cu o problemă religioasă proprie?

Clivajul a devenit mult mai mare și aceste decalaje au pus obstacole enorme. Faptul că în același timp existau diferențe de niveluri de analfabetism, urbanizare, diferențe spațiale etnografice... Acestea au pus probleme complicate în mai multe moduri. În primul rînd, integrarea politi-

că nu s-a realizat ușor. Aceasta a lăsat o deschidere enormă pentru populisti radicali, care au fost legionari. Partidul Național Liberal era foarte bine organizat în Vechiul Regat, dar nu au reușit să se integreze în celelalte provincii. Pe această temă s-a făcut și un studiu foarte interesant de către Paul Shapiro, studiu în care arată că aceste partide au rămas regionalizate. Existau poziții separatiste.

Ce reprezenta Partidul Național Tărănesc?

Un partid care a căpătat – mai ales în alegerile din '28, dar și în alte alegeri – o majoritate extraordinară în Ardeal și nișării în alt loc. Acesta reprezenta un bloc electoral care se opunea celorlalte regiuni. Regionalizarea avea niște efecte politice vizibile și un personaj ca Maniu nu era agreat în Regat, ci era văzut ca un separatist. Aceste clivaje nu s-au putut suda foarte bine, timpul fiind prea scurt. S-au creat astfel deschideri în cadrul populației rurale pentru intrarea acestor unificatori radicali, care erau legionari și care erau idealisti, populisti și tineri, cu idei uneori frumoase pentru țărănișime și care puteau avea un succes remarcabil pentru starea respectivă. În fond, ei au fost puși în ilegalitate, nu au acționat liber, erau antidemocrați într-un regim democratic imperfect și, în felul acesta, antidemocrația lor era oarecum credibilă.

Critica pe care o aduceau democrației naționale părea verosimilă. Cum a evoluat liberalismul? El având pînă acum tentativa cea mai reușită de modernizare, de urbanizare a României după 1848, când apare marele program liberal al generației pașoptiste, pînă în 1927, când regele Ferdinand și Brătianu dispar și se termină o epocă a României. Liberalismul și programul liberal întră într-un declin rapid? Cum răspunde burghezia română Partidului Național Liberal?

Burghezia românească a fost reprezentată atât în Partidul Național Liberal, cât și în Partidul Național Tărănesc, dar ambele partide au făcut concesii apelului naționalist. Concesii foarte importante. Au răspuns crizelor politice și economice agreeind iraționalismul radical. Au făcut un nod spre acest naționalism de dreapta, pentru că era apelul cel mai popular. Deci, liberalii și țărănișii, în anii '30, au încercat să iasă din criza partidelor lor prin adoptarea unor elemente de populism. La liberali e clar că, încă din anii '20, propun nu un liberalism absolut, ci unul al elitei etnice românești. Sloganul "Prin noi însine" este lansat în anii '20 și reprezintă un program economic ce exclude în parte economia deschisă și capitalul străin. Are un ecou naționalist către elitele etnice neromânești, care sunt în felul acesta excluse. Nu era un liberalism clasic vest-european și a devenit din ce în ce mai puțin vest-european în anii '30. Factiunile neoliberalismului Manolescu și Gheorghe Brătianu fac o disidență serioasă și foarte bine structurată la alternativa ideologiei liberalis-

mului clasic al lui Brătianu. Orientarea lui Manolescu era chiar fascistă.

Nu cumva aceste evoluții corespundea unei crize politice în plan european? Pe de altă parte, era și un efort pe care aceste elite îl făceau pentru a moderniza România. Modernizarea mergea prea încet, în ciuda eforturilor lor. Ce putea să însemne corporatismul, ca și acest liberalism "etatist", cu o tendință naționalistă, decât o tentativă de a concentra resursele, de a acumula, de a investi, de a atrage o mai mare proporție a populației rurale în zonele urbane? Nu cumva era o tentativă de a se adapta "din mers" la aceste dificultăți?

Era un răspuns și, într-un fel, corporatismul lui Manolescu nu este chiar atât de departe de soluția economică dată de Friedrich List poporului german cu un secol înainte. List era un german înainte de unirea Germaniei și nu era clar care Germania va fi făcută, mică sau mare? La programul protecționist mă refer.

Există o puternică continuitate în politica economică a regimurilor comuniste de mai tîrziu. Regăsim atât protecționismul, cît și corporatismul statului față de societate.

Se poate argumenta cu termei că și programul de anvergură al industrializării sovietice a lui Stalin este de factură similară. Este într-adevăr un mare salt, sub controlul statului, și cu un sacrificiu enorm al populației.

Regimurile interbelice în Europa de Est ajung repede, după timide încercări de stabilire a unui regim democratic de tip clasic, la regimuri autoritare. Aproape peste tot.

Cehoslovacia ar fi excepția.

Care e mai la vest decât Viena. Care au fost cauzele care au dus la dictatura regală, apoi legionaro-militară, și poi la cea militară? Totuși, această democrație românească, fragilă, a fost totuși cea mai longevivă din Europa de est în acest plan. Ce a constituit consistența democrației românești, atâtă cît a fost?

Cred că, în general, în Europa de Est putem vorbi despre succes și eșec împreună. De exemplu, în Polonia, venirea la putere a dictatorului Pilsudski și un lucru prost pentru democrație, dar poate mai puțin prost decât venirea la putere a național-democrației lui Drăgoș, care nu s-a întîmplat și care ar fi fost și mai puțin democrată decât autoritarismul lui Pilsudski. Sunt niște democrații fragili și, ca în tot restul Europei, și în România. La noi, democrația a rezistat mai mult prin manipulare. Aș spune că și în Cehoslovacia, care este așa-zisa excepție. Pietka-system, "Sistemul celor cinci partide" care aranjau totul în culise, atestă că nu erau niște democrații de factură clasică. În Ungaria, nu era nici măcar masca democrației. Dar, în România, se știe că a existat așa-

zisa zestre electorală, care dădea prima electorală partidului care ciștiga. Alegerile erau făcute de partidul de la guvernare, cu excepția celor din '37. Se spune că alegerile din 1928 au fost singurele alegeri libere din toată perioada și din tot secolul. Atunci au venit la putere țărănișii, cu toate că alegerile au fost făcute de liberali. Numai în 1937. Atunci, liberalii aveau o anumită pluralitate care să capete prima. Deci, regele nu a fost de acord să-l mai cheme pe Tătărușcu la guvern, pe urmă a refuzat pe Maniu pentru că exista acel pact electoral între țărănișii, legionari și comuniști; comuniștii nu erau cu adevărat o forță la momentul acela. Regele a spus că, dacă Maniu ajunge la putere, se deschid porți pentru legionari și nu dorește acest lucru. Pînă la urmă, s-a făcut un Guvern Goga, ca să fie un partid cu foarte puțină putere, să aibă el mai multă putere și, totuși, să fie și o mică deschidere către Germania, către politica radicală de dreapta, pe care o reprezinta Goga prin ideologia lui și prin contactele cu nemții. Cred că în România, manipularea s-a făcut de la început. Nu spun asta pentru a condamna, dar a fost o managed democracy și chiar cu unele partide minoritare care erau în înțelegere cu Guvernul Averescu, care reprezenta și ei un pol al liberalilor, Gheorghe Brătianu... Pe cînd, în Bulgaria, o reală democrație țărănească a venit în conflict foarte direct cu tradiționalele élite bulgare. În Polonia, conflictul a devenit radical mai devreme, poate printre democrație mai reală, dar mai periculoasă. Pe cînd, în România, se poate aduce argumentul că se asemănă cu Cehoslovacia, într-un fel, unde aceste aranjamente au funcționat cît de cît.

De ce a căzut pînă la urmă?

A căzut tot din cauza radicalizării în afara partidelor de mijloc sau prin partidele de extremă dreapta. Legionarii au căpătat 15% din voturi în 1937 și, într-o coaliție cu Goga, aveau să capete mult mai mult. Atunci a fost momentul cînd regele Carol a intervenit cu dictatura regală și acesta a fost sfîrșitul democrației.

Carol se baza pe fostele élite politice. În Frontul Renașterii Naționale intră toți liderii partidelor politice și elita politică a vechilor partide. Toți au intrat pentru că nu a venit cu dictatura lui împotriva lor, sau să se bazeze pe forțe din afara sistemului politic, ci tot cu ei, le-a dat o mână de ajutor ca aceeași elită să supraviețuiască.

Dar sacrifică sistemul și ia în considerație presiunea externă, care a fost lovitura de grăie.

Am putea spune că și atunci, ca și în 1945 și în 1989-90, contextul extern a fost determinant pentru istoria României. Din tot blocul sovietic, România s-a prăbușit ca ultimă dictatură.

Resentiment și naționalism

DANIEL CHIROT

Toate națiunile secolului XX au fost nevoie să înfrunte dezamăgiri și multe să facă față unor perioade de tragic declin. Dintre acestea face parte și România, deși nu a suferit cel mai mult. Adesea, populația națiunilor de mărime mică sau medie învinuiesc măriile puteri pentru greutățile lor. Cine, de exemplu, poate învinovați tibetanii pentru credința lor că statul chinez e răspunzător pentru distrugerea independenței lor politice, culturale și chiar a perspectivei supraviețuirii fizice? În cazul României ocuparea sovietică din '44 și impunerea comunismului este pe bună dreptate învinuită pentru multe din greutățile prezente. Dar dacă toate dezamăgirile naționale au fost doar rezultatul persecuției, invaziilor și amestecului puterilor străine, resentimentul simțit de naționaliștii din multe părți ale lumii poate fi ușor de explicat.

De-a lungul secolului XX găsim multe cazuri în care naționaliștii au reacționat cu resentiment și brutalitate răzbunătoare pentru a înginge chiar ceea ce era închipuire sau de ordin strict intern. Naționalismul german de la începutul secolului XIX pînă la mijlocul secolului XX a învins în sensul că Germania nu era recunoscută pentru măreția ei mai ales de puterile vestice – în primul rînd Franța, apoi Anglia – pe lîngă acestea adăugindu-se și amenințarea dezvoltării monstrului rus din estul ei. Reacția Germaniei a fost intrarea în cursa înarmărilor care a condus la primul război mondial, chiar dacă în 1914 dinamica sa industrială o consacrase deja drept cea mai mare putere europeană. Fără războiul din 1914, Germania ar fi fost – ce este astăzi – cea mai puternică putere din Europa, din punct de vedere economic și politic, dar cu granițe mult mai mari și fără zeci de milioane de morți, fără suferință nespusă produsă de al doilea război mondial. În acest caz nu ar fi avut loc Revoluția Rusă din 1917 și nici ocuparea estului Europei de către sovietici.

De ce a fost naționalismul german aşa furios și amar chiar în momentul în care Germania a fost aşa puternică? Și cum după prima sa îngrijere în 1918 au dat vinova pe evrei, care erau numai 1% din populația sa, socotindu-i răspunzători de îngrijerile și suferințele lor. Există multe alte exemple de naționalism dezamăgit care a dezvoltat cazuri similare de paranoia.

Minunata carte* a Irinei Livezeanu despre nașterea și creșterea mișcării naționaliste din România în anii 1920

și începutul anilor '30 se adresează acestui caz. Naționalismul românesc a suferit cele mai tragice căderi după primul război mondial considerat de mare succes istoric. Acesta s-a transformat într-un crud antisemitism, sovietism brutal și grandioase intenții care nu puteau fi înfăptuite fără vîrsare de sânge.

Dezvoltări similare au avut loc în marea majoritate a Europei, inclusiv în numai învinuitorii din 1918, dar printre ei și unii dintre marii învingători ca Italia, Iugoslavia, Grecia și Polonia. Chiar și Franța a fost afectată de o astfel de mișcare în anii '30.

Totuși, de una singură, mare putere a Germaniei nu a putut atrage Europa în catastrofa anilor 1939-1945 dacă terenul nu ar fi fost pregătit de extremitățile locale interesați să și găsească aliați puternici pentru răzbunare și glorie.

Cultural Politics in Greater Romania explică în ce mod triumful naționalism românesc a început să decază fiind trădat și cum și-a ales să blameze minoritățile etnice și religioase, din interiorul granițelor, pentru frustrările lui. Astfel, a pus în lumină un fenomen major al secolului XX și o tot atât de importantă perioadă din istoria României. Cartea este de asemenea un semnal de alarmă, deoarece asemenea tragedii s-au întâmplat recent în această parte a lumii și chiar s-ar putea întâmpla din nou în România.

Există două aspecte-cheie în cazul naționalismului românesc din 1918 care este cu multe alte exemple ale naționalismului modern. Unul este nerealist, optimismul romantic. Este un mit să crezi că doar dacă noi (unde noi poate însemna români, croați, chinezi, cambodgieni) suntem lăsați să ne conducem atunci va fi armonie iar problemele noastre vor fi rezolvate pentru că ale noastre aparțin unei culturi sau rase superioare. Al doilea, multe forme de naționalism, inclusivu-l pe cel românesc, au pledat că naționa este comunitatea naturală care a fost împreună o lungă perioadă care are o cultură și limbă comună pură, ușor identificabilă, transmisă ereditar. (Naționalismul american, este foarte neobișnuit în credință că oricui îi este posibil să învețe să fie american, fără să conteze de unde vine)

Dar, în ciuda expansiunii granițelor românești după 1918, problema săraciei, a suprapopulației rurale, a lenței industrializări nu au fost rezolvate instantaneu. Contra chiar, deși România a dovedit un important progres economic în anii '20 iar după o scurtă perioadă de depre-

* Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Nationalism, Nation Building and Ethnic Struggle 1918-1930*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1995.

sie la începutul și sfîrșitul anilor '30, mulți din liderii inteligenți erau tot mai dezamăgiți de pașii schimbării. Aceasta s-a datorat aşteptărilor naționaliste nerealiste. De asemenea, ca profesor d-na Livezeanu arată foarte bine, universitățile au început să crească numărul de absolvenți dar numărul locurilor de muncă nu a crescut la fel de repede. În noile teritorii din Transilvania, Bucovina, Banat și Basarabia, vechile elite urbane, care în general nu erau românești, au rămas pe locuri și se pare că blocau oportunitățile tinerilor români absolvenți a sistemului lărgit de învățămînt.

Aceste elite urbane, mai ales maghiare, germane și evreiești aveau avantajul material, al unei mai bune educații, și o mai mare familiaritate față de producția economică modernă. Așa, acestor absolvenți români li se parea că dacă nu vor curăța tara de acești antinationaliști România nu se va putea dezvolta. Tinerii naționaliști au devenit chiar mai antisemiti, xenofobi și violenți decât predecesorii lor de la sfîrșitul secolului XIX. Națiunea liberală că România ar putea profita tratîndu-și membrii minorităților ca egali și ca individuali – să fie văzuți pentru meritele lor nu ca membri ai unei comunități ostile – a fost de departe respinsă. Profesoara Livezeanu ne arată în mare detaliu conflictul programelor școlare, depășirea numărului de angajați în serviciile civile și peste acestea politicile generale destinate integrării noilor provincii în România, a crescut armeniștator. În concluzie, soluția conflictului dintre naționaliști, având dorințe irealizabile, și existența unor mari comunități neromânești nu putea fi găsită ușor. Îar cît timp evreii și maghiarii erau văzuți ca ostili interesului național românesc puteau fi învinuiri pentru pentru tot ce nu mergea bine în România. Așa dar, de la începutul anilor '30, cei mai strălucitori, majoritatea membrilor activi ai inteligenției treceau în extrema dreapta și spre o poziție care nu promitea scurtarea persecuției etnilor din România și creșteau ostilitatea către vecinii săi.

Cartea nu descrie detaliat ce s-a întâmplat în 1930 și în 1940, dar cîitorii români știu. Dezvoltarea Gărzii de Fier, creșterea instabilității politice la sfîrșitul anilor '30, sfîrind cu dictatura militară a mareșalului Antonescu și cu fatala alianță cu Hitler. Chiar dacă nu era Hitler, ar fi avut loc anumite curătiri etnice și probabil cîteva războaie regionale. Liberalismul democratic era compromis de la începutul anilor '30, iar reconcilierea etnică a devenit foarte neplăcută. Multe din mințile strălucitoare ale României din acele timpuri au cedat momelii romantice a urii interetnice și ultranationalismului. Printre vechii inteligenți, ca Octavian Goga, fervoarea naționalistă le-a redus capacitatea de a vedea logic unde conduc toate acestea; printre tineri, devotamentul lui Mircea Eliade față de simbolurile Gărzii de Fier și iraționalul extremism în față căruia chiar o minte strălucită poate cădea în extaz.

O carte a Katerinei Verdery, *National Ideology Under Socialism*, arată pasiuni naționaliste similare reăpărute în anii 1960 devenind cele mai importante surse de sprijin ale dictaturii. Mulți inteligenți au fost seduși de reabilitarea gînditorilor naționaliști ai anilor '30, ca Goga, și prin faptul că Ceaușescu a adoptat mult din limbajul acestor extremiști de dreapta.

Lecția pentru prezent este evidentă. Chiar dacă economia românească se dezvoltă din nou, ritmul nu este destul de rapid pentru a schimba dezamăgirea similară de oamenii simpli, sau chiar de inteligența naționalistă, care cred că România merită o soartă mult mai bună. Aceasta va duce la nenumărate învinuiri ale maghiarilor sau țiganilor și evreilor, chiar dacă în România nu mai rămăseseră mulți. Unii vor spune că România trebuie să anexeze teritoriile învecinate pentru a reînregi din nou națiunea și pentru mai buna apărare față de imaginarele comploturi străine.

Pentru această problemă nu există o soluție simplă. Ne rămîne doar să reamintim naționaliștilor români, și de pretutindeni, că glorificarea națiunii nu substituie realismul și toleranța. Cartea profesoarei Livezeanu arată cum aceste două calități au adus spaimă printre inteligenții naționaliști în anii '20. România a plătit mult pentru aceasta. Știm că același fenomen a survenit printre inteligenții naționaliști sări și croați în anii '80, iar acesta a fost factorul major care a cauzat războiul jugoslov din 1990.

Să sperăm că studiul fenomenelor de acest tip vor ajuta tinerii inteligenți din România și de oriunde să-și dea seama de pericolele mortale ale denaturării unei comunități etnice și culturale de departe de granițele realului, a bunului simț.

Traducere
Ioana GOGA-MĂRIEŞ

Cărți și autori

▼ Reformă și mesianism

În prefata cărții* lui Alexandre Soljenițin, Alexandru Paleologu ne avertizează: "Dacă vom înțelege corect mesajul lui Soljenițin, dacă avem răbdarea și inteligența să citim ce scrie și ce spune, înțînd seamă și de cine este cel ce spune, nu ne vom mai prea la toate răstălmăcirile, la toate ignoranțele luate drept certitudini cu care ne adapă intelectualii internaționaliști de la noi și de aiurea". Dl. Paleologu se referă de bună seamă la aceia, deloc puțini, care nu trec cu vederea antioccidentalismul și anticapitalismul marelui scriitor rus, precum și soiul de populism politic pe care acesta îl promovează. Dar, într-adevăr, cel ce spune reprezintă o instanță morală, este cel mai cunoscut scriitor disident sovietic, publicarea capodoperei sale *Arhipe-lagul Gulag* fiind considerată un moment crucial în modificarea opiniei intelectuale vestice față de marxism în general. De asemenea, dl. Paleologu, apreciind că revoluția bolșevică și-a avut modelul în revoluția franceză, mai sugerează că anticomunismul lui Soljenițin nu este tocmai de natură liberală, ci își are temeiurile într-un antiutopism de natură conservatoare și tradiționalistă. Cu siguranță, Soljenițin nu este un entuziasmat al societății de piață și nici un adept al liberalismului. Nu e însă nici un conservator în sensul lui Burke și, în ciuda mult discutatului său discurs de la Vandée, nu e nici un critic al Revoluției franceze aşa cum se conturează ea în istoriografia mai recentă. El este un scriitor care își trage seva dintr-o severă etică umanistă amendată cu valorile ortodoxiei și, ideologic vorbind, aşa cum se poate vedea și din carteau tradusă acum în românește, un neotolstoiian.

54

SP nr. 33 / 1995

Chestiunea rusă continuă seria intervențiilor sale din perioada corespunzătoare perestroikă și imediat după 1990 (*Restructurarea, Cum să amenajăm Rusia*). Comunismul și epoca acestuia nu mai sunt privite acum din punctul de vedere al opozitiei. Pe Soljenițin îl interesează Rusia și destinul său viitor, prăbușirea comunismului creând posibilitatea reluării tradițiilor rusești sănătoase. Corupte pe de o parte de tot fiind, de modernizare inaugurate de Petru al II-lea, iar pe de altă parte, de ambițiile imperiale ale conducătorilor ruși, răsfîntă întotdeauna negativ din interior. Din acest punct de vedere, tabloul schițat de el împreună cu împrejmuirile rusești sunt semnificative.

În primul rînd, Soljenițin crede și el că Rusia și-ar fi avut granițe naturale, într-un sens geografic, iar expansiunea rusească pentru umplerea acestora a fost ceva în firea lucrurilor. Trecerea peste aceste granițe însă (în partea noastră Nistrul și

îrmul Mării Negre) este considerată mai curînd rezultatul unor capricii ale conducătorilor ruși. Expansiomismul ruseesc, deși pornind de la această premisă, constitutiv Rusiei ca stat, ar reprezenta un fel de aventurism născut din idei nesănătoase și din vise deșarte de glorie ale celor aflați la putere, dar avînd consecințe dezastroase asupra vieții poporului. "Conducătorii ruși, scrie el, suferă de mania «colonizării» printre irepresibile dispersive, vocația concentrării fiindu-le cu desăvîrșire străină." Directivele lui Petru cel Mare nu erau altceva decât o "dăscăleală fleară și confuză", Elisabeta avea un spirit nestatornic și se arăta preocupată mai mult de primejdiiile care amenințau echilibrul european. Petru al III-lea un "zăpăci", Ecaterina era interesată de gloria militară și de calcule politice, iar Alexandru I un "visător romantic" și.a.m.d. (În general, Soljenițin acordă o mare importanță psihologiei celor care au condus Rusia. În varianta sa istorică, bunul plac este factorul esențial în explicația evenimentelor.)

În al doilea rînd, dar și mai curios, expansionismul ruseesc ar fi rezultat dintr-o grija nejustificată a rușilor de a apăra interesele altora: "Două idei nefaste i-au chinuit și dominat, ană în sir, pe toți dirigitorii noștri: să-i ajute și să-i salveze pe creștinii din Transcaucazia; să-i ajute și să-i salveze pe ortodocșii din Balcani; poti recunoaște nobiltea acestor idealuri morale, dar nu pînă la a pierde cu desăvîrșire rațiunea de stat și nici pînă la a da cu totul uitării necesitățile propriului tău popor, și el tot creștin".

În al treilea rînd, politica europeană a Rusiei a fost ghidată de patima conducătorilor ei de a juca un rol în treburile europene și nu de interese politice majore: "De ce ne va fi trebuit oare să ne băgăm în problemele Europei?", se întrebă, nu o

dată, autorul *Chestiunii ruse*.

Dacă așa au stat lucrurile pînă la venirea comuniștilor la putere, în schimb, aceștia din urmă nu au mai repetat "nici un eșec, nici o prostie" din cele făcute de cei care îi precedaseră. Comuniștii ruși au lucrat în modul cel mai realist posibil, cucierind o mare parte a lumii. Nișă nu și-au servit poporul, ci revoluția mondială.

Ruptura dintre conducători și popor a dus, pe plan intern, la o îndepărtare de adevăratele tradiții rusești pe care Soljenițin le vede întruchipate în așa-numitele *zemstve*. Prin combinarea acestora cu autocrația tsaristă – la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVIII-lea – s-a născut "un gen de statalitate rusească... în afara oricarei influențe occidentale și fără a imita pe nimenei", bazat pe existența unor structuri administrative locale de tip comunitar și chiar democratic. Dezvoltarea acestui sistem a fost curmată de încercările de reformă după model apusean, care au călcat în picioare "duhul istoric, credința poporului, sufletul și obiceiurile lui", comunismul nimicind ceea ce mai rămăsese din "metabolismul organic al vieții poporului".

Prăbușirea comunismului dă Rusiei un drum mai bun. Din păcate, ieșirea de sub comunism s-a făcut și se petrece în mod haoic, haosul fiind provocat, pe de o parte, de izbucnirea naționalismelor, iar pe de altă parte, de politica economică dezastroasă de tip liberal. În plus, în acest proces, dacă Uniunea Sovietică trebuia să piară, 25 de milioane de ruși s-au trezit peste noapte în afara granițelor Rusiei. Soljenițin critică în mod sever realitățile economice și politice ale Rusiei prezentului. Observațiile sale sunt cele obișnuite și privesc transformarea comuniștilor peste noapte în democrați și patrioți naționaliști, acapararea econo-

Cărți și autori

55

bește adeseori de rolul bazei, adică de necesitatea organizării de "jos", responsabilitatea acestei edificări morale revine elitelor, care trebuie să protejeze poporul, atât într-un sens metaforic, al prezervării identității rusești, cât și în sensul propriu al protejării acesteia de relele adoptării unui model străin de tradiții, și Soljenițin indică aici modelul societății de piață așa cum a fost ea realizată în Occident. La o privire mai atentă însă, el nu se dovedește un conservator înrăit, un reacționar în fața noului curs al vieții. Mai degrabă, poziția politică pe care o adoptă este una, aș zice, chiar failibilistă; în orice caz, una bazată pe argumente pragmatice. Si poate că Soljenițin știe el ce știe atunci cînd vorbește de Rusia și de apucăturile reformatoare care au bîntuit istoria ei. În orice caz, el se împotrivește deopotrivă mesianismului extern și mesianismului intern, sub semnul cărora au stat diversele întreprinderi și reforme încercate de ruși. În acest context, este bine de reținut că Soljenițin nu mai definește interesele actuale ale Rusiei pornind de la repere geopolitice și cere concentrarea effortului politic asupra problemelor interne. Dacă Soljenițin va avea succes cu aceste idei în țara lui, atunci chestiunea rusă va ajunge și ea o chestiune internă a rușilor, în care alii nu au de ce să se pronunțe. Dar, cum el spune că în secolul al XIX-lea vor exista situații în care Europa și America vor căuta alianța Rusiei – și o spune cu satisfacție vădită –, reținerea față de criticele privind modelul societății de tip liberal este justificată.

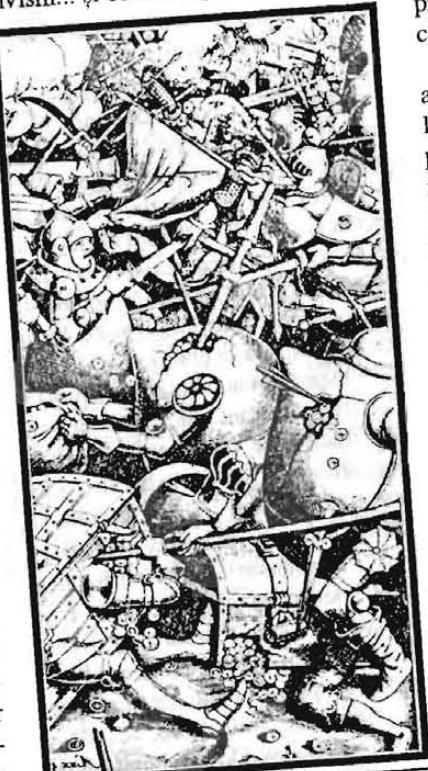
Romulus BRÂNCOVEANU

* Alexandre Soljenițin, *Chestiunea rusă la sfîrșit de secol XX*, Editura Anastasia, 1995.

SP nr. 33 / 1995

▼ Utopia între modele europene și experiențe românești

Cine citește volumele scrise de dl. Sorin Antohi nu poate să nu fie impresionat, chiar de la un prim contact cu texte, de referințele lor bibliografice și de stilul autorului. Referințele bibliografice servesc mai multor scopuri: în primul rând, ele conțină un cadru interpretativ general, pentru a dezlega apoi o situație problematică punctuală. Cadrul interpretativ general e deslușit cu ajutorul celor mai serioase referințe metodologice ale domeniului: astfel, domnul Antohi se servește, cu dezvoltură, care aici înseamnă luciditate, de texte unui Feyerabend și I.P. Culianu pentru a-și defini metoda sau de lucrările unor "clasici" pentru a lămuri chestiuni precum relația dintre utopie și revoluție (Melvin J. Lasky, V.R. Heiss, Robert Kavivoda, Fr. Furet etc.), cea dintre ideologie și istorie (Gilles Lapouge, Alain Besançon) ori cea dintre utopie și ideologie (Karl Mannheim, volumul coordonat de Frank E. Manuel). Situațiile problematice alese de autor și care vizează, în ultima carte a domniei sale¹, figuri ale culturii naționale, sunt lămurite cu ajutorul studiilor speciale consacrate acestor subiecte de autori români onorabili: apar, astfel, rând pe rând, Călinescu și Iorga, Zigu Ornea (chiar dacă mustrat pentru un portret prea îngădăitor făcut lui Manolache Bălăceanu), G. Liiceanu și Al. Zub, dar și autori mai puțin cunoscuți (G. Oprescu și Radu Tomoiagă despre Heliade Rădulescu, D. Popovici despre Theodor Diamant, Al. Oprea și M. Maliță despre Eminescu, Rodica Bogza Irimie și Elena Siupur despre limbajul social-politic românesc modern etc.). Dezvoltura cu

56

care Sorin Antohi construiește în marginea textelor clasice ale domeniului (aici: utopologia), ca și precizia încadrării situațiilor care îl interesează (aici: utopiile românești) săt rare în spațiul cultural românesc. Altfel zis, dl. Sorin Antohi este unul dintre puținii autori români de aici care preferă delirului autoreferențial sau expunerii iluminărilor subite despre soarta lumii, analizele critice ale unor adeverate probleme teoretice. Stilului universitar, de tip occidental, adică exact și sobru, i se adaugă o ironie fină, în care cred că se află o doză serioasă de dispreț pentru tot ceea ce a fost/este ridicol și retardat în cultura românească.

În aceste condiții, eseurile d-lui Antohi nu puteau să fie lipsite de o intenție polemică, sintetizată în formulele următoare: domnia sa își propune "deconstrucția discursului istoriografic oficios, care combina laxismul epistemologic, lipsa de relativism... și cele mai penibile tezisme

Ce este *civitas imaginialis*? E acel spațiu intermediar, situat între lumea sensibilă și lumea spirituală pură (o dublură a primei lumi, separată însă de cea de-a doua), *civitas imaginialis* este, cu termenii domnului Gabriel Liiceanu, "utopia filosofiei". *Civitas imaginialis* devine astfel un obiect de studiu al utopologului: dl. Antohi continuă în felul acesta expunerea discursului despre utopii și aparițiile ei în gândirea modernă, expunere începută în *Utopica. Studii asupra imaginariului social*, Ed. Științifică, București, 1991.

Temele volumului de față sunt figurile lui Heliade Rădulescu, Theodor Diamant, Eminescu, Noica și Cioran. Acestor portrete li se adaugă două texte despre revoluția de la 1848 și, respectiv, constituirea limbajului social-politic românesc, ca și o scrisoare adresată lui Dan Petrescu

intr-o vulgata cu veleități etnopedagogice, ideologice, chiar politice" (p. 7). Singura referință explicită e făcută la discursul protocronist, devenit de mai multe ori în interiorul volumului (Ilie Bădescu este unul dintre cei vizitați).

Alternativa propusă de dl. Antohi e următoarea: "discuțind fragmente de spațiu și timp, mă ţin de parte de fantasmele continuității, atât de tenace în metatextul hegemonic al cîmpului nostru cultural; căutând sistematic referințele externe ale dezvoltărilor autohtone, ies din închiderea metafizicii noastre etno-naționale; cultivând distanțarea, chiar ironia, evit transformarea empatiei în festiva fuziune emoțională cu obiectele de studiu; refuzând postulatele implicate, *les point aveugles* ale culturii noastre, ca și determinismele reducționiste, încerc să reabilitez hazardul, neprevăzutul și miserul" (p. 7-8). Să spunem încă o dată că nu e vorba aici doar de un program, ci chiar de descrierea precisă a unei metode de lucru.

(în care Sorin Antohi evocă absența românească de la "ospățul" umanist al europenilor, folosindu-se de oabilă interpretare a relației epistolare dintre Nicolaus Olahus și Erasmus). Trebuie, de asemenea, spus că textul despre Noica inclus aici e datorat colaborării dintre S. Antohi și D. Petrescu.

Primul studiu conține concluziile cele mai clare din întreg volumul, căci portretul lui Heliade Rădulescu are parte de cîteva tușe memorabile: obsesia sacerdotal-mesianică, megalomania imperturbabilă, sentimentul unei revelații totale și decisive a adevărului, militantismul marcat de vocația oximoronului, spiritul de intoleranță, mania persecuției, optimismul funciar. Pentru a-l proiecta, dl. Antohi pleacă însă de la o observație despre spațiul cultural european al debutului de secol XIX ("varietatea delirantă a operei de renovare", interesantă mai mult "pentru psihopatolog decât pentru istoric", p. 23) și de la o ipoteză despre specificul românesc, obsedat de instituirea unui sens social. Fourier și Heliade apar deci ca figuri încarnând nașterea istoriei din utopie (p. 34).

Cel de-al doilea studiu evocă în culori vii eșecul falansterului de la Scăieni: derisorul întreprinderii, înținute inițial de un orgoliu nemăsurat (acela de a întrece "sistema domnului Carolu Furier", p. 45), ca și ilegalitatea absolută a mijloacelor puse în joc (moșia de la Scăieni era arendată după ce fusese deja... arenată și ipotecată – p. 47; bunul plac al căpetenilor și nerrespectarea promisiunilor față de "cetățenii viitorului", p. 49-53) conținează un tablou al unei "tragice exemplarități a fourieristului român" (p. 57). Dezastrul complet al originalei întreprinderi românești îi provoacă istoricului o plăcere calmă, căci lucrurile par a intra într-o ordine justă: "Diamant, esuind pe tărîmul utopiei, a primit

pînă la urmă pedeapsa cea mai cumplită, fiindcă simbolică: a ajuns să măsoare, atât cît a mai trăit, imperfecțul tărîm al realității – documentele îl arată ca foarte prezent inginer hotaric între 1836 și 1841" (p. 52).

Cel de-al treilea eseu are ca miză evocarea paradigmelor dramatice în revoluția română de la 1848, artificial teatral fiind nelipsit din utopii. Textul este oarecum sufocat de constructul metodologic din prima sa parte, în care se lămurește relația utopie-revoluție și întîlnirea lor în acțiune și imaginar. Sunt demne de a fi reținute observațiile despre revoluție ca joc de societate și ca sărbătoare (pe linia interpretărilor Monei Ozouf) și, mai ales, fraza tranșantă din finalul eseului: "episodul comisarilor de propagandă este... cel mai authentic act revoluționar de la 1848" (p. 94). Ce efect pot avea aceste fraze asupra iubitorilor de revoluții care supraviețuiesc astăzi, după ce modelul revoluției, complet

discreditat de evenimentele din 1989, i-a luat locul credința în unicitatea regimului democrației reprezentative?

Textul despre Eminescu e construit ingenios, căci lămurește figura poetului pomind de la două repere ale discursului filosofiei politice moderne: Rousseau și respectiv credințele organiciste în varianta fizocratice. Astfel, Eminescu este anti-rousseauist, căci opune contractului social paradigmă creșterii organică a societății (și a statului – ceea ce nu e chiar același lucru – vezi discursul hayekian despre cele două "ordini"), dar e rousseauist, căci crede – ca și autorul lui *Emile* – în "tentativa de a pune bazele unei cupșihii, unei utopii interioare a spiritului sănătos și bine educat" (p. 127). Sorin Antohi pune însă în evidență și punțile de comunicare ale discursului eminescian cu utopistii: și anume, în registrul visului, cu topoi indubitabili pentru orice lector (insula, paradisul, Vîrsta de Aur).

Textul cu miza cea mai mare e cel referitor la constituirea limbajului social-politic modern în cultura modernă. Își în acest caz, autorul căută urmele utopiei, identificate aici în conjuncția "meliorismului lingvistic și a meliorismului social-politic, etic, epistemologic". Citate pline de savoare din literatura epocii, ca și un scurt excurs în domeniul definirii intelighenției, dau eseului o soliditate remarcabilă. Autorul rămîne însă în faza unui program general de cercetare, citind de altfel cu onestitate studii mai precise atât despre evoluția limbajului, cît și despre locul intelighenției românești în relațile sale cu ideile, societatea civilă și statul.

Ultimile două texte – dialogul cu D. Petrescu despre Noica, dialog evacuat la data scrierii sale din celebrul *Epistolar*, ca și textul despre Cioran și stigmatul colectiv, text con-

struit la fel de laborios ca și celelalte (pe schema: teorii ale stigmatului, stigmatul colectiv în cultura rusă, mecanisme identitare și raportare la stigmat/autostigmat în textul cioranian) – sănătatea imposibil de rezumat. Cititorul va găsi în ele suficiente motive de mirare, adică ocazii pentru a gîndi. Astă e ceea ce le deosebește de laudele nemăsurate aduse cuplului Noica-Cioran, laude care nu iau în seamă niciodată vremea în care au trăit cei doi, astă e și ceea ce le deosebește de textele denigratoare la adresa celor doi, texte care nu iau în seamă ipotezele profunde și filosofice care le subîntind.

Dl. Sorin Antohi e un autor al cărui traseu literar poate fi greu anticipat. Dacă ar scrie romane precum Eliade, acum 60 de ani, ar deveni probabil la fel de adulat ca și autorul *Huliganilor*, căci informația sa filosofică, metoda și subtilitatea nu sănătatea nimic mai prejos decât cele pe care, în anii '30, le deținea viitorul mare istoric al religiilor. Mai apropiat de metoda discipolului lui Eliade, I.P. Culianu, dl. Antohi nu îl va urma probabil nici pe acesta, scriind romane S.F., deși ele i-ar putea asigura gloria rapidă în spațiul bucurăștean. Spre deosebire de cei doi, dl. Antohi are însă șansa de a crea în țară o școală de istorici ai ideilor și, mai ales, posibilitatea de a transmite un stil european abordărilor atât de confuze din știința istorică românească. Utopologul ar putea disloca astfel nu istoria reală, ci discursul istoric ridicol.

Cristian PREDA

* Sorin Antohi, *Civitas imaginis. Istorie și utopie în cultura română*, Editura Litera, București, 1994.

▼ Tranzitia sau căderea în întimplarea subdezvoltării

Ceea ce trebuie să se întâmple să se întâmplă cu siguranță, spuneau scepticii antichității. Contemporanii, departe de a infirma această teză, au găsit și fundamente științifice pentru a explica o anumită cauzalitate fenomenologică și, prin spiritul lor de constructivism, chiar au vizat esențele a ceea ce pare a nu fi întâmplător. Si totuși, periodic, construcțiile teoretice, eșafodajele ideative pe care s-au construit sisteme întregi de gîndire și care au intrat apoi în spiritul comun sănătatea reverificate pentru a se dovedi total nerealiste. Dar ceea ce se întâmplă, se întâmplă indiferent de premisele teoretice ale unui anumit timp.

Cînd aceste întâmplări esențiale se petrec la nivelul socialului (și, implicit, al politicului) în lipsa unui anumit spațiu teoretic, pare a fi nevoie, aproape întotdeauna, de timp pentru a încerca toate construcțiile teoretice – de obicei, crezute a fi paradigmatic – la explicarea întâmplării. Apare astfel clar că spiritul comun folosește cuvinte vechi la întâmplări noi pentru a încadra conținutul respectivelor întâmplări la sistemul său valoric. Evacuând nouitatea pentru a și-o face explicabilă, spiritul comun clădește astfel un tip de istoricitate capabilă de a încastră ceea ce pare a fi nou în montura, uneori derizorie, a ceea ce se numește îndeobște istorie. În încercarea să dea sparge tiparele unei astfel de înțelegeri, Vladimir Pasti reușește cel puțin să arunce mănușa spiritului comun și eliminând de data aceasta paradigmale, în locul realității, să spună cum și de ce întâmplarea pe care o trăiesc români este într-adevăr nouă.

Acceptînd promisiunea autorului că România în tranzitie, căderea în viitor va avea o continuare, continuare care va extrage din premisele prezentate în actualul volum căile de ieșire din infernul tranzitiei atunci va trebui să acceptăm că "rostul acestei cărți este să propună pentru România și oamenii săi, un viitor care să nu semene cu cel pe care îl conturează tendințele realităților stabilizate din ultimii cinci ani. Premsa de bază este că aceste realități sănătatea neplăcute și îndezirabile și trebuie schimbate. Cartea de față nu se adresează celor care se simt mulțumiți de ei însăși și de lumea care a crescut în jurul lor". (p. 34)

Chiar în lipsa unei asemenea continuări, actuala carte* nu rămîne doar o simplă prezentare a unei istorii *sui-generis* despre astăzi. Abordarea prezentului nu este una facilă sau, mai ales, elementară. Bazîn-

du-se pe o perspectivă analitică, doară a fi imparțială și, deci, obiectivă, autorul acceptă un prezent românesc eminent negativ. Dar negativ nu în sensul pozitivării sale viitoare, ci ca urmare a unei determinări factuale și ea prin excelență negativă. Astfel, nu trebuie să surprindă expresia permanent critică ce se dezvoltă în stratul inferior al textului, dincolo de prezentarea ce se dorește a fi realistă, a istoriei ultimilor cinci ani. În această viziune, trebuie repetat, salvarea nu se întrevede nicăieri căci cărările românești intră în noapte pentru a se cufunda în ea. Această noapte este una a crizei, criza care se manifestă în toate straturile – economic, social, politic –, fiind determinată de o criză mai profundă, și anume aceea a mentalului colectiv în ansamblu. Din această cauză, autorul încearcă să surprindă principalele direcții de manifestare ale acestei crize a mentalului legate, în special, de tipul de istorie parcursă de români.

O componentă esențială a acestui tip de istorie îl constituie, pentru Vladimir Pasti, dialectica birocrației la nivelul structurilor de putere din România secolului XX. Această dialectică a creat un raport diferit de analiză a societății românești. Or, prin acest raport se constată că nimic fundamental nu s-a schimbat în România după revoluția din decembrie. Birocrația, și în special cea administrativă, a rămas constantă în istorie, indiferent de perioadă – interbelică, comună sau postrevoluționară. Singura problemă apare însă prin dublarea în timp a acestei birocrații cu una de partid, industrială sau financiară. Dar, ceea ce este evident, birocrația administrativă a începutul de secol a continuat să existe în timp paralel cu structurile formate binar cu ea și să fie o prezență și astăzi. "Or, pentru o birocrație, importante sănătatea sunt structurile și modul în care

bordonate statului – deși îl influențează – și deci nu au acces la puterea pe care o deține birocrația administrativă.

În statul communist, lucrurile s-au prezentat oarecum invers, birocrația politică încercând să-și subordoneze atât birocrația administrativă cât și tehnocrația industrială și finanțieră. Cazul României este mai special decât cel al altor țări fost comuniste. Ceaușescu a devenit, conciient, președinte al statului și secretar general al PCR, asimilând astfel în mare măsură birocrația administrativă și cea politică: statul a devenit partid și invers. Această acumulare a puterii a făcut ca tehnocrația să fie nevoită să se supune pentru a se dezvolta. Supunerea nu s-a făcut fără împotriviri, ajungându-se astfel la un fel de simbioză: tehnocrații în structurile administrative și politicii în întreprinderi sau pe ogoare.

Acest mixaj i-a fost oarecum fatal birocrației politice, pentru că "în ultima perioadă a existenței sale, Partidul comunist devenise o uriașă gogoasă de mătase în interiorul cărei fluturele murise". (p. 77) Desigur, nu soarta sau avatarurile diverselor tipuri de birocrație sunt subiectul central al acestei întâmplări. Dar dialectica birocraților ne ajută, crede autorul, să perceprim corect mișcările din spatele cortinei. Având în vedere că orice revoluție distrugă structuri de putere deja tradiționalizate și tinde să le înlocuiască cu altele noi este necesar să cunoaștem organizarea și motivația noilor actori ce intră în scenă.

Transformarea spontană este de fapt cheia întregului proces pe care încearcă să-l descrie Vladimir Pasti pentru că, spune el, societățile nu suportă instabilitățile și, prin urmare, nici tranzitii. Întotdeauna, în perioadele de criză, instituțiile fundamentale sănătatea nu funcționează și relațiile

sociale sunt labile. De aceea, societățile își dezvoltă rapid instituțiile și își stabilizează relațiile sociale. Pentru că, dacă aceste schimbări s-au produs singure, inevitabil, ele și-au creat un sistem de putere căruia să i se subordoneze. Iar această subordonare s-a făcut în dauna populației care, obișnuită să i se comande, a cedat aproape de la început puterea aceluia centru pe care ea îl identifică cu statul. Pentru acapararea totală a puterii, acest centru a trebuit să lupte cu diverse forțe, unele conștiente de rolul lor în dinamica transformării, altele doar mînate de idealuri irealiste sau chiar de oportunitism. Principalul oponent al acestei birocrații, numită de autor tehnocrația industrială, a fost tot o componentă biocratică, și anume tehnocrația financiară. Dar alianța cu administrația (sau, mai bine spus, subsumarea acesteia) a făcut ca bătăliile – dacă nu războiul – cu sectorul finanic să fie cîștigate de cel industrial, marșindu-se în special pe clivajul Provincie-Capitală ca mașină de vot.

Desigur, tehnocrația financiară nu a fost complet scoasă din scenă. Ba chiar, aparențele i-ar da iluzia unei victorii. Numai că actuala guvernare, ca și cele ce vor urma în cazul că vor fi de aceeași factură, a îngădăit și îngădește prin mecanisme specifice orice eliberare a finanțelor de sub obloduirea administrației (prin FPP, blocaj finanic etc.).

“Alt oponent, în spățiu intelectualitatea, reprezentat la nivel politic prin ceea ce se numește Opoziția, a fost marginalizat prin manipularea electoratului, legat în special de interesele tehnocrației de întreprindere și nu ale virtualității impalpabile de transfigurare morală a poporului român. Astfel, tehnocrația industrială a fost principalul beneficiar al revoluției din decembrie, dar pentru a ajunge la acest rezultat a avut de parcurs un drum lung și a-

nevoios.” (p. 234) Dar, “pe la sfîrșitul lui 1993, tehnocrația de întreprindere cucerise definitiv puterea și începea să guverneze România, pregătindu-se pentru alegerile din 1996. Sistemul era în sfîrșit consolidat și începuse să producă și să aplique propriile lui politici implicite – politici subdezvoltării”. (p. 328)

În lucrarea lui Vladimir Pasti sînt multe idei care ar merita preluate ca puncte de plecare într-o discuție cu cei care interprează într-un alt mod structura tranziției românești actuale și istoria instituțională și socială a României de după cel de-al doilea război mondial. O dezbatere care n-ar putea avea decît efecte benefice pentru elucidarea problemelor reale ale societății românești contemporane.

O discuție completă și eficientă pe marginea acestei cărți nu poate fi purtată decât în măsura în care avem expusă și soluția pentru problemele pe care le identifică autorul în societatea românească actuală. Este vorba de un program care ne este anunțat într-o carte viitoare. Așteptăm Programul pentru o discuție pe marginea unei paradigmă complete.

Andrei ȚĂRANU

* Vladimir Pasti, *România în tranziție, căderea în viitor*, București, Editura Nemira, 1995.

▼ Proletcultismul ca stare de spirit

Cunoscut de către confrății ca un spirit intransigent, Marin Nițescu (1925-1989) nu s-a dezmințit nici în această ultimă carte*, care-i apare postum. Eseurile ce o compun au

structuri diferite: primul, *Sub zodia proletcultismului*, se dorește o analiză istorică a literaturii, criticii literare și a relațiilor acestora cu ideologia politică a perioadei 1948-1965; cel de-al doilea, *Dialectica puterii*, reprezintă un demers teoretic care încearcă să deslușească rațiunile intime ale puterii comuniste, relațiile dintre această putere și societate, fără a uita însă contextul internațional (ce frumoasă, dar ce tristă imagine a Occidentului ne oferă autorul!) sau moralitatea și calitatea oamenilor care au acceptat, s-au opus ori au trăit într-o indiferență conformabilă deceniile celei de-a doua jumătăți a secolului XX.

Identificînd proletcultismul cu stare de spirit, dar și cu una ansamblu de reguli impuse culturii de către o societate politică în funcțiune conform propriei ideologii, autorul îl dezvăluie și tripla lui condiționare: emoțională, ideologică și politică. Inițial, proletcultismul s-a manifestat ca o stare difuză de respingere și distrugere a bunurilor ce au aparținut societății opuse, un fel de iconoclasm social împins la extrem. Apoi, el a fost teoretizat ca o artă complet nouă, în spiritul avangardismului primelor două decenii ale secolului XX. În fine, asocierea politicului și ideologicului a dus la maturizarea evidentă a fenomenului care a dobindit noi conotații. Teoriile “celor două culturi”, a “tipicului în artă”, a “revoluției culturale” (în acest context sănătatea cu predilecție Lenin, Stalin, Jdanov și Malencov) erau teme obișnuite ale “dogmatismului proletcultist” care, prin teoretizare și analiză aplicată, conturau codul “realismului socialist”. Modelul 1 constituia, desigur, dezbaterea culturală sovietică, aşa încât epigonii români făceau necesara călătorie la Moscova (Nu îndrăznesc să asociez acesteia, călătoriile lui Voltaire sau Montesquieu în Anglia secolului al XVIII-lea).

Pornind de la aceste aspecte teoretice, Marin Nițescu analizează marile confruntări ale perioadei, care s-au desfășurat în România în jurul “politizării literaturii”, a “literaturizării politicului”, a “valorificării moștenirii culturale” (a se vedea *Cazul Titu Maiorescu*). La început, autorul realizează câteva monografii de reviste (*Contemporanul*, *Flacăra*, *Viața Românească*, *Almanahul Literar - Steaua*, *Iașul Nou - Iașul Literar*, *Tîrnărul Scriitor*, *Gazeta Literară*, *Tribuna*, *Luceafărul*), pentru ca apoi să se opreasă asupra unor profiluri de epocă, un fel de biografii proletcultiste ale personajelor din cîmpul literar aflat în vogă în perioada 1948-1965 (Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, George Călinescu, Zaharia Stancu, Mihai Beniuc, Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Leonte Răduțu, Ion Vitner, Nicolae Moraru, Ovid S. Crohmălniceanu, Cornel Regman, Paul Georgeescu, C.I. Gulian, Al. Piru, N. Terțulian, Eugen Simion și Nicolae Manolescu). Atât în acest capitol, cît și în *Bibliografia ilustrativă*, Marin Nițescu a alunecat mai mult către un limbaj cu vădite accente residențiale, utilizînd adesea construcții gazetărești, polemice (de exemplu, amintind un articol în care George Călinescu încădea un imn de slavă vremurilor noi și fericite pe care le trăiau țărani din circumscriptia sa electorală, Marin Nițescu îl replica, la mai bine de un deceniu distanță: “Despre cotele obligatorii și despre țărani înciși și duși la Canal n-o fi auzit nimic tov. deputat G. Călinescu?”).

Totuși, autorul îl pune în gardă pe cititor atunci cînd îl introduce în labirintul biliografiilor sale: “Numele reînroute, ca și numărul de titluri sănătatei de importanță autorului respectiv în cadrul proletcultismului, sau ca personalitate individuală, precum și de tema articolu-

În *Dialectica puterii*, Marin Nițescu pornește de la faptul că partidul communist operează din capul locului cu un fals: el creează Statul și societatea și nu invers, cum s-ar putea crede. De aici constatarea că partidul comunist distrugе foermele cu fond (vechile solidarități, le-am numi noi), instituie forme noi, fără fond, pe care oamenii le acceptă și le umanează. Aceasta ar fi sursa revoluției continue, căci partidul comunist se va strădui tot timpul să corijeze înseși formele ce le-a instituit și care au “degenerat” prin umani-

zare Statul, aşadar, și societatea devin niște simple instrumente, niște construcții simbolice care țin loc de realitate.

Concepînd societatea, partidul comunist puina în circulație o mitologie, inițial a propriei legitimi, mai apoi a societății însăși. Aceasta ne duce cu gîndul la Rusia lui Alain Besançon (autor menționat de Marin Nițescu în eseul său) din “De la difficulté de definir le régime soviétique” (Contrepoin, no. 20/1976), care era comparată cu o moară de măcinat gru. Pornind de la percepția lui don Quijote, care facea dintr-o moară un palat, Alain Besançon relevă ambiguitatea regimului politic sovietic și a construcției sale imaginare (“L'idéologie fait voir un château derrière les apparences du moulin et par inversion véritablement folle, c'est la réalité qui semble produite d'un enchantement (...). Et pourtant le moulin reste un moulin, le château refuse de se manifester. Comme il faut vivre, le gouverneur partage avec le meunier le pain que celui-ci fabrique tant bien que mal dans un coin. Le meunier alors dans son moulin abîmé, mais non plus moulin que jamais, se demande s'il n'est pas le maître, meunier et non pas infante, seul existant. Il subit le pouvoir comme un hôte incommode ou comme un mauvais rêve”; din Alain Besançon, *Présent soviétique et passé russe*).

Morarul lui Besançon pare să fie personajul principal al ultimei părți a eseului lui Marin Nițescu. Un morar fără morală, mîmînd adeziunea sau indiferență. “Cu toții trăim și murim cu conștiință împăcată crezînd că am făcut tot ce ne-a stat în putință, dar că prea puțin au stat în puterile noastre. Fatalitatea geografică și istorică au fost și rămîn pentru noi justificările de aur ale tuturor resemnărilor și pactizărilor noastre. E o scuză concretă și imorală cu care

Cărți și autori

ne mîngiilem conștiința amortită. Ne-am lăudat cu virtuțile noastre și am deplins soarta vitregă de care am avut parte. Iar atunci cînd vreunul dintre noi ne-a strigat cu luciditate că adevărată rădăcină a răului nu se află în condițiile exterioare, ci în noi însine, ne-am grăbit să-l stigmatizăm ca antipatriot și trădător. Si totuși rădăcina adincă, germanii răului se află în caracterul nostru și nu dincolo de noi.

Docilitatea noastră noi am numit-o înțelepciune, adaptabilitatea noastră superficială am nunit-o știință de a trăi." Acest principiu de excelență morală al lui Marin Nițescu care este și referință împotrivirii la o mitologie bezmetică a eului național (vezi Paul Goma) a devenit criteriu esențial al primei istorii a criticii literare române în epoca proletcultistă. De aici va începe adevărată istoriografie a problemei, desigur pentru aceia care vor să se respecte pe sine.

Laurentiu VLAD

* Marin Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, București, Humanitas, 1995.

▼ Memoria necesară

Dacă într-o revistă de înaltă ținută științifică – așa cum este *Sfera Politicii* – se îngăduia căderea în frivolitate, aş spune că numeroasele critici cu care au fost întîmpinate cele cinci volume-machetă, apărute pînă în prezent, ale *Cărții albe a Securității* pot fi ilustrate de remarcă unui ministru francez, care compara sondajele de opinie cu o minijupă:

"ceea ce ele arată îți dau o idee, dar ai dori mai ales să știi ceea ce ele ascund".

Instituția cea mai temută a regimurilor comuniste – Securitatea – a sfîrșit prin a fi învăluită, în toate țările zise socialiste, de o adevărată mitologie. În România, după căderea regimului comunist, în cursul confruntărilor dintre forțele politice, acuzațiile de colaborare cu Securitatea s-au revîrsat din belșug pentru a-i compromite pe adversari.

În același timp, în repetate rînduri, voci din opoziție au susținut că Serviciul Român de Informații este, dacă nu o cripto-Securitate, atunci continuatorul Securității, ce face apel la foștii securiști ascunzindu-i în structurile sale.

Pentru a curma speculațiile și acuzațiile, SRI a decis să publice o Carte albă a Securității, al cărei o-

biectiv a fost definit astfel de alcătuitorii ei "să prezinte *sine ira et studio* activitatea Securității, care între anii 1948 și 1989 a fost principală instituție românească abilită să aperă siguranța statului, să culeagă și să valorifice date și informații despre potențialii inamici din interiorul și exteriorul țării". Fixindu-și acest țel, autorii subliniază imediat două mari realități: "Securitatea Română și-a desfășurat activitatea într-un regim totalitarist" și "Istoria a dovedit că în regimurile politice totalitare este cu atât mai lesne pentru serviciile secrete să capete o autonomie de funcționare, care să le transforme apoi în instrument principal de terorizare a populației".

Apartenența la structurile unui regim totalitar și funcția represivă a Securității nu înseamnă că întreaga ei activitate este blamabilă "împotriva unor viziuni simplificatoare – se arată în *Cuvîntul înainte* – promovate din neștiință sau interes, documentele de arhivă cercetate de noi demonstrează, deopotrivă, că Securitatea a avut în structura ei și organisme axate strict pe culegerea și valorificarea informațiilor cu relevantă pentru apărarea valorilor naționale".

Aveam în vedere direcțiile de informații externe, contraspionaj, contrasabotaj, antiterorism și analiză-sință, de prelucrare în flux continuu al informațiilor, după metode și cu o aparatură dintre cele mai moderne, împreună, aceste sectoare au reprezentat în activitatea Securității o pondere care nu poate fi neglijată și nu le putem trata cu aceleași măsuri cu care sunt tratate acele cu rol de poliție politică".

Cartea albă a Securității oferă o imagine dinamică a acestei instituții, în înțelesul că ea surprinde schimbările în funcție de evoluția regimului însuși: de la satelitul arhiobedient față de Moscova, acceptînd ca în

Cărți și autori

aparatul de securitate să dețină posuiri importante cetățenii sovietici, veniți în România în diverse împrejurări, pînă la "aliatul dizident" din Pactul de la Varșovia, decis să-și asigure un statut de neutrinare în sfera de hegemonie sovietică (procesul de trecere de la o ipostază la alta a fost analizat, între alții, de Hélène Carrere d'Encausée, *Le Grand Frere*, Paris, 1983).

O culegere de documente cum este *Cartea albă a Securității* implică o selecție și orice selecție este subiectivă, în jurul materialelor documentare incluse în cele cinci volume apărute pînă acum s-au făcut speculații și – după o modă post decembristă – s-au întocmit cele mai diverse scenarii (vezi, de exemplu: Detlev Math, "Mărul otrăvit" în *Privirea*, nr. 0/17 noiembrie, 1995, p.34-36).

Lăsînd la o parte eventualele finalități de politică imediată a lucrării, asupra cărora nu aș putea decît să formulez, la rîndul meu, noi ipoteze, ceea ce cred că trebuie subliniat este valoarea de netăgăduit a surselor documentare date la iveală acum.

Alcătuitorii volumelor* au făcut dovadă de profesionalism în alegerea și comentarea documentelor. Ei au știut să aleagă piese reprezentative pentru tipurile de activități, desfășurate de organele Securității și să fixeze – pe această cale – locul instituției în ansamblul structurilor regimului comunist.

Securitatea apare ca un Leviathan al supravegherii atotcuprinzătoare, ce trebuie să se autonomizeze și să funcționeze în virtutea propriilor impulsuri. Ochiul Securității – ca și cel divin – este într-o veghe permanentă "Tot ce mișcă-n țara asta" se află sub lupa Securității. Proaspăt eliberat din detenție liderul social-democrat Constantin Titel Petrescu este urmărit la fiecare pas și la fiecare cuvînt (vezi notele informative

din vol. II); despre cîntăreața Maria Tănase se arată că "la 5 noiembrie 1957, într-o discuție avută cu soțul său în restaurant, a spus că, atunci cînd i se va ivi ocazia de a pleca pentru prima oară din R.P.R. în străinătate" (vol. III, p.197). Volumul V-Anexa dezvăluie observarea arhivistică a mediilor literar-artistice din anii 1969-1989.

Documentele pun în lumină schimbările înregistrate în practicile Securității.

Dacă în perioada stalinistă și în anii imediat următori morții lui Stalin, arestările, torturile și execuțiile sunt metode curente de reprimare a *adversarului*, din anii '60 se constată o trecere, care în termeni medicali ar putea fi considerate, de la medicina curativă la cea profilactică, în sensul că acei intrați în atenția Securității pentru manifestările ostile sau neortodoxe sunt avertizați să le pună capăt pentru a evita măsurile dure.

Cele cinci volume pun la îndemâna specialiștilor o informație bogată și variată ce va fi cu certitudine de cel mai mare folos studiilor cunoscute regimului comunist.

Întrucît – din nefericire – accesul la discuțiile din forurile de decizie (Biroul Politic, Comitetul Politic Executiv) rămîne cu totul limitat, este greu, în momentul de față, de evaluat ponderea informațiilor oferite de Securitate în elaborarea deciziilor instanțelor de partid și de stat.

Pentru cine a citit rapoartele SSI – ale *Securității* de dinaintea instaurării regimului comunist – anumite continuități se impun imediat.

Așa cum Mihail Moruzov sau Eugen Cristescu au izbutit să creeze o rețea de informatori, grație căreia îl tineau la curent pe regele Carol al II-lea și, respectiv, mareșalul Ion Antonescu, despre activitățile și opiniile oamenilor politici, tot astfel și Securitatea a izbutit să prindă țara într-o rețea și mai amplă și mai deasă de informatori, sporul cantitativ (citind unele rapoarte, capeți impresia că Securitatea era o organizație "de masă", prin multimea colaboratorilor), fiind dublat și de un factor calitativ: funcția ei represivă.

Așa cum se arată în *Cuvînt înainte*, aceste volume reprezintă un început, și el este promițător. Continuarea este pe cît de necesară pe atî de rapidă, istorică și marele public să nerăbdători să cunoască – atî cît permit exigențele păstrării secretului de stat – tainile Securității.

Florin CONSTANTINIU

* Colectivul de redacție: Constantin Aioanei, Virgil Cherciu, Stan Măzăraru, Cristian Nicolaescu, Mihai Pelin (coordonator), Anton Rotaru (coordonator tehnic), Sorin Gurbet (tehnoredactor).

Semnale

LAVINIA BETEA
Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României
 Arad, Editura Ion Slavici, 1995, p. 355, lei 5.500

Alcătuță aproape în întregime din citate, cartea oferă informații inedite, medind accesul cîitorilor la cîteva personalități ale istoriei PCR. Personajul central este Ion Gh. Maurer, șeful de guvern cu cea mai lungă carieră din istoria modernă și contemporană a României Afumățiile lui I. Gh. Maurer sunt completate de cele ale altor personaje însemnate în funcționarea sistemului sau celor mai intime mecanisme ale sale: Gh. Apostol, Al. Bârlădeanu, P. Sfetcu. Mărturisile interlocutorilor sănătoase de notele extrase din surse bibliografice aflate în circuitul cultural din epoca Ceaușescu și după '90. În afară de demisificarea biografiilor exemplare ale liderilor P.C.R., carte reprezintă un demers util în reconstituirea istoriei reale a P.C.R.

ION CONSTANTIN
România, Marile Puteri și problema Basarabiei
 Ed. Enciclopedică București 1995, 310 pag.

Lucrarea concentrează probleme esențiale referitoare la România, Marile Puteri și Basarabia în perioada '40-47. Autorul își intemeiază analiza pe o bază documentară vastă, investigând fonduri din arhive românești și străine, numeroase documente publicate în lume, presa vremii, memorabile unor contemporani, o varietate bibliografie.

Interpretarea judicioasă și nuanțată, suportul metodologic al abordării multidimensionale, proiecția contemporană a demersului istoric recomandă această carte astăzi specialiștilor cît și marelui public.

GRIGORE GAFENCU
Misiune la Moscova, 1940-1941
 Ed. Univers Encyclopedică, București 1995, 239 pag.

Misiune la Moscova reflectă o parte a activității diplomatice a lui

Grigore Gafencu, în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Moscova, într-o perioadă în care relațiile româno-sovietice treceau printr-o profundă criză.

Majoritatea documentelor (rapoarte, telegrame) văd pentru prima oară lumina tiparului. Cartea are nu doar o valoare documentară și istorică privind relațiile româno-sovietice din perioada august 1940-august 1941, ci reflectă și profesionalismul ilustrului diplomat român în domeniul relațiilor internaționale.

Profundizarea analizei, finețea observației, tăria argumentelor recomandă această carte ca adevarat manual de pregătire a diplomaturii și ca dovadă a felului exemplar în care acest "bun soldat al României" a servit interesele țării în misiunea sa la Moscova.

RENE GIRARD
Violența și sacru
 Ed. Nemira, București 1995, Colecția Totem, 351 pag.

René Girard ne oferă prin această carte deopotrivă o creație științifică, precum și o operă literară. Înlocator și percutant, acest eseu reprezintă o nouă teorie a sacralului. Numeroasele teme mitice și rituale: sacrificiul, sărbătoarea, frații dușmane, gemenii, masca, incestul etc. sănătoase de notele extrase din surse bibliografice aflate în circuitul cultural cultural din epoca Ceaușescu și după '90. În afară de demisificarea biografiilor exemplare ale liderilor P.C.R., carte reprezintă un demers util în reconstituirea istoriei reale a P.C.R.

JEAN NOUZILLE

Transilvania

Zonă de contacte și conflicte

Ed. Encyclopedică, București 1995, 300 pag.

Intersecție a civilizațiilor și religiilor, regiune plurietnică, Transilvania a devenit de mult timp obiectul unor controverse care depășesc domeniul politic, afectând chiar și cercetările istorice. O foarte bogată bibliografie este consacrată acestei regiuni.

Lucrarea profesorului Jean Nouzille se situează sub semnul obiectivității, acordând prioritate investigației științifice, pentru a evita deformările politizării trecutului transilvan.

Unele dintre opiniiile autorului nu coincid cu punctele de vedere ale istoriografiei românești, fapt ce poate stimula dialogul, confruntarea de idei, permanenta examinare critică.

VASILE PUȘCAS

Speranță și disperare.

Negociere Româno-Aliate

1943-1944

Ed. Litera, București 1995, 94 pag., 3400 lei

Carte prezintă o secvență de istorie diplomatică, menită să faciliteze perceperea și înțelegerea relațiilor internaționale din deceniu al cincilea, care au marcat astăzi evoluția României, cît și a celorlalte state și națiuni din Europa Central-Orientală.

Documentele completează colecția documentare disponibile cercetătorului fenomenului istoric din România. Prezentarea pozitivistă a faptelor, reconstituirea istorică propriu-zisă sănătoase de notele extrase din surse bibliografice aflate în circuitul cultural cultural din epoca Ceaușescu și după '90. În afară de demisificarea biografiilor exemplare ale liderilor P.C.R., carte reprezintă un demers util în reconstituirea istoriei reale a P.C.R.

KLAUS HEITMANN

Imaginea românilor în spațiul lingvistic german

Ed. Univers, Colecția Spectrum, București 1995, p. 375, lei 6.000.

Lucrarea este considerată prima încercare masivă, unitară și sistematică privitoare la modul în care români, ca entitate colectivă, s-au oglindit în ochii germanilor.

Autorul este un renomut romanist și un foarte bun cunoșător al limbii și istoriei românilor. Cartea ne ajută să ne vedem așa cum ne văd alții, referindu-se la aspecte ca:

particularitățile naționale ale românilor, tipul popular românesc, felul de a fi, obiceiurile și modul de viață, căsătoria și viața de familie, comportamentul social, concepția despre lume și viață, reflectată în scrierile gemiane (1775-1918).

Majoritatea documentelor (rapoarte, telegrame) văd pentru prima oară lumina tiparului. Cartea are nu doar o valoare documentară și istorică privind relațiile româno-sovietice din perioada august 1940-august 1941, ci reflectă și profesionalismul ilustrului diplomat român în domeniul relațiilor internaționale.

Profundizarea analizei, finețea observației, tăria argumentelor recomandă această carte ca adevarat manual de pregătire a diplomaturii și ca dovadă a felului exemplar în care acest "bun soldat al României" a servit interesele țării în misiunea sa la Moscova.

JEAN FRANÇOIS REVEL

Revirimentul democrației

Ed. Humanitas 1995, București, Sena "Societatea civilă", 446 pag.

Jean-François Revel, reprezentant de marcă al științelor politice contemporane, este deja cunoscut cîitorului român prin "Cunoașterea inutilă", volum apărut la Humanitas în 1993. Aceeași editură ne oferă acum "Revirimentul democrației", lucrare în care prestigiosul autor continuă analiza evenimentelor politice petrecute după 1990. Reabilitarea idealului democratic, prăbușirea comunismului, democrația în ţările cu tradiție democratică și în "lumea a treia", sănsele capitalismului și liberalismului, ale mixajului economiei de piață, cu dirijismul etatist în fostele țări comuniste reprezentă capitolele și temele mari ale cărții, scrisă cu febrilitate și luciditate.

ROGER-GÉRARD SCHWARTZENBERG

Statul spectacol

Ed. Scripta, București 1995, 335 pag.

În lumea contemporană, politica înseamnă personaje, mai mult decât idei, pentru că, susține Roger-Gérard Schwartzenberg, fiecare conducător își alege o funcție și își ia un rol. Statul însuși se transformă în realizator de spectacol; politica devine regie.

Acestea sunt cîteva idei ale cărții "Statul spectacol". Eseu asupra și împotriva stat-sistemului în politică". Autorul ne oferă o analiză lucidă a mecanismelor puterii politice în democrațiile occidentale, influențate decisiv în ultimele decenii de mass-media. Avertisment adresat societății civile și oricărui cetățean cu privire la "jocul secund" al puterii, carte este deosebit de utilă pentru înțelegerea acțiunii clasei politice din România de azi.

Contents

2. Editorial	Stelian Tănase	The Lesson of the 1848
5. Myths and Rituals	Vintilă Mihăilescu	Representations from and about the "Profound Romania"
9.	Paul P. Drogăneanu	Political Penury and Richness
11.	Daniel Barbu	The Legal State
15. Antisemitism	Mihai Răzvan Ungureanu	Historiographical Options
19. The Anatomy of Communism	Florin Müller	The Party oriented Stalinism (II)
21	Documents	The Case Vasile Luca (I)
25. Up-to-Date	Sabina Fati	PUNR - Present and Tendencies
28.	Mircea Kivu	The Government in Public Opinion
30.	Varujan Vosganian	The Causes of the Leu's Weakness
33.	Elena Ștefăoi	The Anticomunist Opposition to the Ex-Communist Profit
36.	Gabriel Ivan	The Democratic Convention
38.	Ralu Filip	The National Conference of PDSR between Dr. Jekyll and Mr. Hyde
40. International Politics	Ştefan Ciocinaru	Russia Before Elections
43.	Louis Ulrich	Poland Without Walesa
45.	Dan Dionisie	The Strategy of a Crisis
49. Interview	Irina Livezeanu în dialog cu Stelian Tănase	Ultima democrație - Ultima dictatură
52. Books and Authors	Daniel Chirot	Resentiment și naționalism
54.	Romulus Brâncoveanu	Alexandr Soljenițin, <i>Chestiunea rusă la sfîrșit de secol XX</i>
56.	Cristian Preda	Sorin Antohi, <i>Civitas marginalis</i>
58.	Andrei Tăranu	Vladimir Pasti, <i>România în tranziție, cădere în viitor</i>
60.	Laurentiu Vlad	Marin Nițescu, <i>Sub zodia prilejuitismului</i>
62.	Florin Constantiniu	<i>Cartea albă a Securității</i>
64. Books Review		